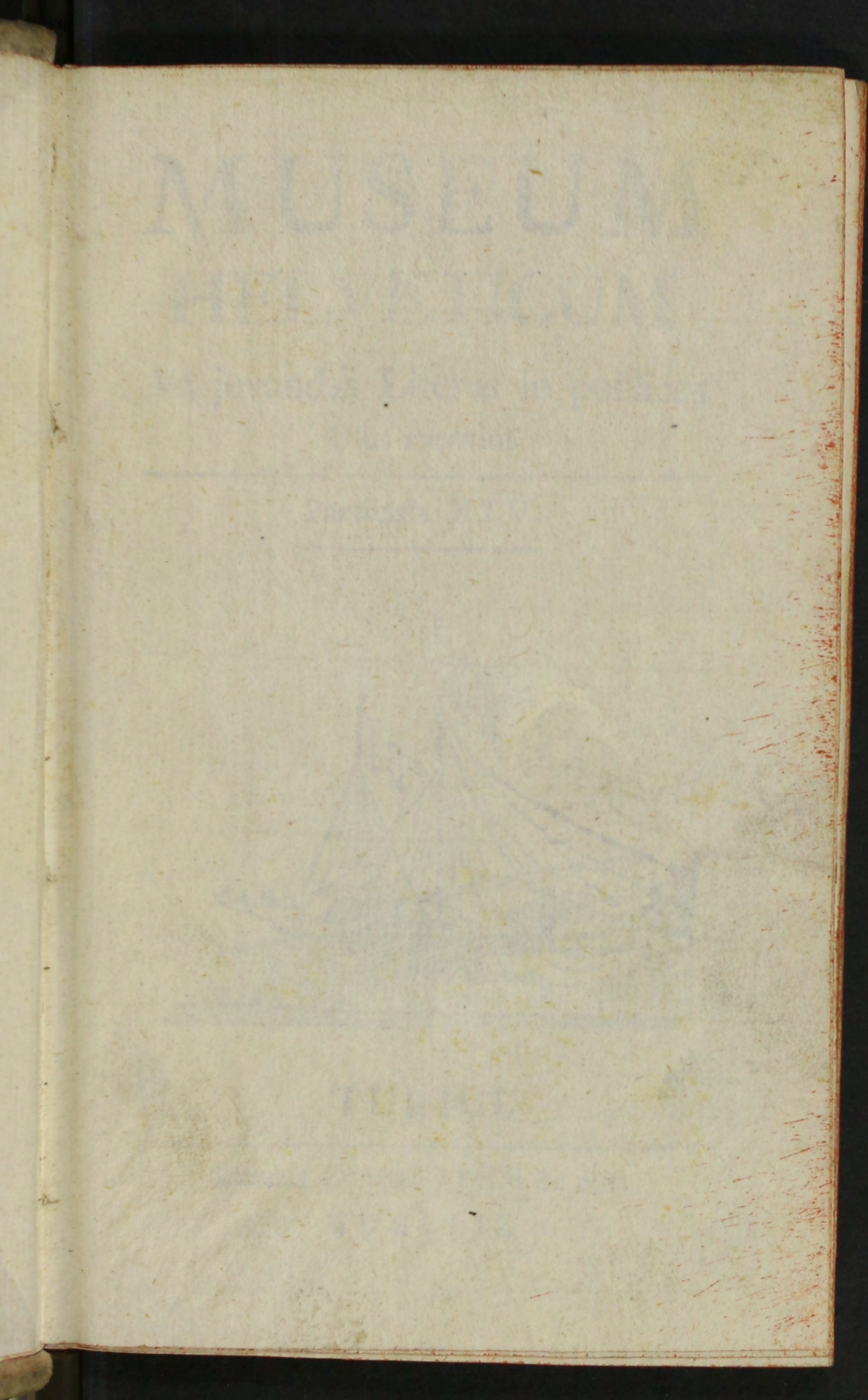

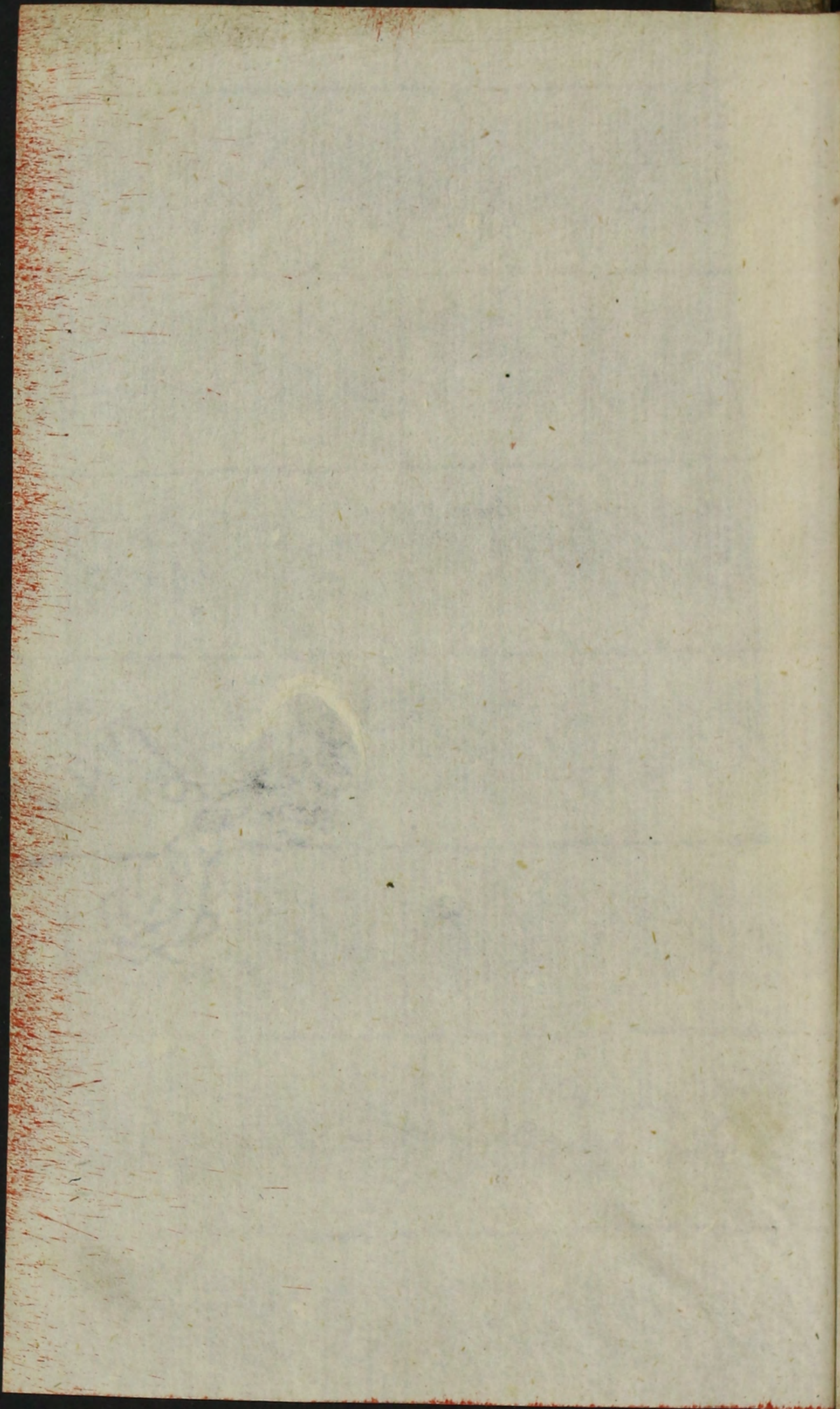
Külf. foly. 0.

113. 9.

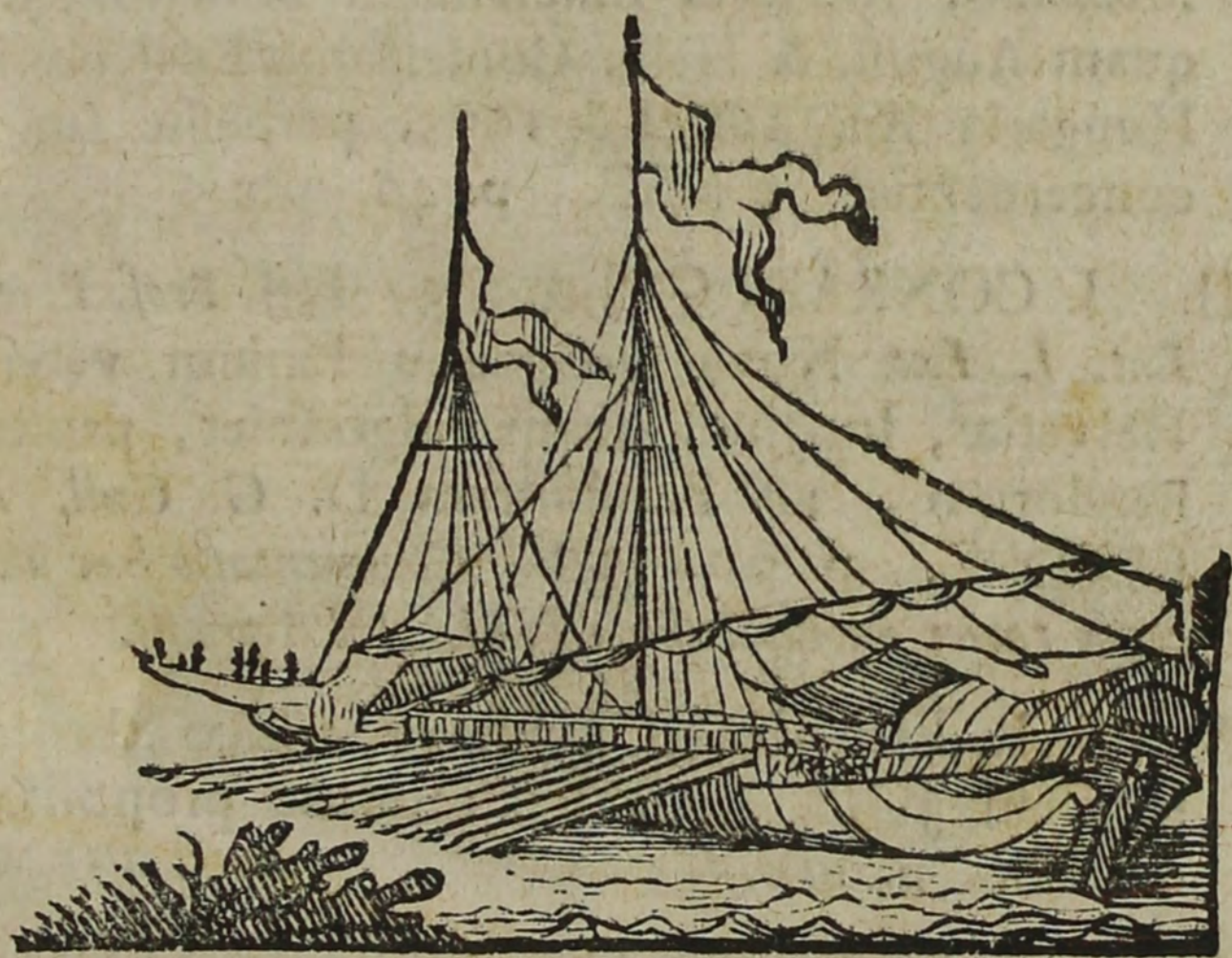
MUSEUM HELVETICUM

Ad juvandas Literas in publicos
Ufus apertum.

Particula XXV.

TURICI.

Litteris Conradi Orellii & Soc.

MDCCLII.

* * *

ARGUMENTA

hac Partic. XXV. explicata.

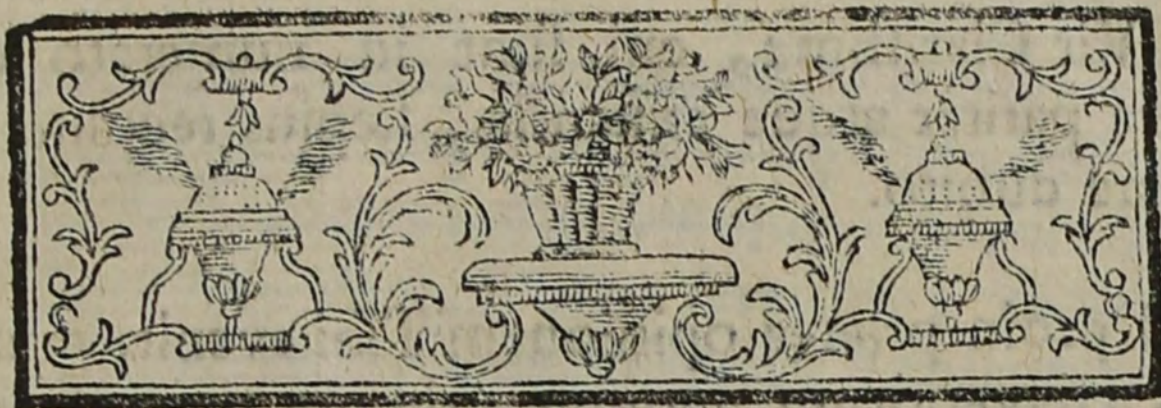
- I. Viri Spectatiff. LOYSII de BOCHAT Locus JULII CÆSARIS ad Helvetios pertinens adversus Emendationem a J. C. H. tentatam defensus & illustratus. e MSC. p. 1. - 46.
- II. J. G. SCHELHORNII, *Eccles. & Bibliothec. Memming.* Analecta miserandam afflictionem, quam August. & Helv. Confessionis Ecclesiæ in Hungaria An. 1674. & 1675. perpeffæ sunt, concernentia. e MSC. p. 46. - 90.
- III. J. CONRADI Schwartz / *Poës. Prof. P. & Lat. L. Ext.* Nova Designatio Finium veteris Helvetiæ, longius, quam vulgo solet, protrahendorum, ad Perillustrem D. G. Guil. de LEIBNIZ. p. 90. - 116. *Commentatio hæc albo corvo rarior ex Bibliotheca ISELIANA prodit.*
- IV. J. R. FRYTAGII Animadv. critico. theologicæ in JOH. XX: 17. modeste propositæ. e MSC. p. 116.
- V. Electa Epistolica e Thesauro Epistolico HOTTINGERIANO excerpta. p. 128.
- VI. Nova Litteraria. p. 147.

* * *

M.ACADEMIA'
KÖNYVTÁRA

G.TELEKIEK'
ALAPÍTVÁNYA

Locus JULII CÆSARIS ad Hel-
vetios pertinens,

adversus Emendationem a J. C. H. tentatam
(*) defensus & illustratus.

Ad

Virum Clarissimum

JO. JAC. BREITINGERUM,

Canonicum & Linguae Graecae Professore
Turicensem.

Rerum vetustissimarum plerarumque notitiam
sæpe unico unius Scriptoris antiqui loco,
quarundam etiam vel verbulo, constare,
non mirantur, qui sciunt quantula ope-
rum eorum pars vitaverit libitinam. Quod quin
Tom. VII. A Tu,

(*) Luculentam hanc Commentationem apo-
logeticam debemus Viro Spectatissimo, multis-
que in rem litterariam meritis Clarissimo LOYSIO
de BOCHAT, Pro Prætori Lausannensi: Cui in
superiore Particula inscriptam exhibuimus ejusdem

Tu, Vir Clarissime, cui sunt in numerato deperdita pariter atque exstantia, sæpius recolueris, minime dubito.

Nil proin præter opinionem Tibi evenit, quum rebus Helvetiorum antiquis primum incumbens, seduloque, ut soles, eas investigans nec dum in lucem extractas, haud aliis fere seu indicibus, seu testibus, quam singularibus, eas hodie cognosci, declarari, aut confirmari posse intelligeres.

Neque Te poterat fugere, (sine Te ad hujus rei memoriam exemplis duobus revocari) vel solertissimos in conjectando, Gentis Helveticæ antiquitatem probabiliter vix fuisse producturos ad Sæculum post Romam conditam alterum, ni superstes esset *PLINII Majoris* locus, Heliconis Helvetii, Prisco Tarquinio supparis, mentionem faciens.

Helvetios a Cæsare armis subactos Reipublicæ Romanæ sine fœderis obligatione non paruisse, constituisses equidem necessario Juris Quiritium publici intelligentissimus. Quominus vero Tibi
Genti-

---

argumenti tractationem; quæ vero in spongiam incubuisset, si nobis aliquid de hoc Viri Nobilissimi consilio fuisset cognitum, aut si ipsa hæc Commentatio paulo citius in manus nostras fuisset delata: Leviter enim tantum perstringit, quæ hic uberrime explicata & multa eruditionis copia conspersa legi possunt. Probabitur tamen bonis Helvetiæ Civibus commune utrique in Patriæ gloria tuenda pietatis studium. J. B.

Gentique nostræ esses adblanditus honesti alicujus
 fœderis præsumpta opinione, intercessisset hæc
 ipsa Tua peritia; Ea namque compertum habe-
 bas, vera dedititorum servitute, civili fœderis
 nomine velata, victos Populo Romano mancipa-
 tos fuisse. Quod longe Te abduxisset a præsen-
 tienda conditione adscripta fœderi Helvetico:
 quippe quæ formulæ solenni adeo adversa erat,
 ut Helvetiorum libertati atque honori prospexisse
 Cæsar unice videretur, nec sine Romanæ dignita-
 tis aliqua imminutione. Inde igitur, unde ra-
 tiones ex sola victis impositorum fœderum indole
 vulgari subducens, non nisi sortem subditorum
 Populi Romani omnium abjectissimam esses augu-
 ratus Helvetiis: Locus CICERONIS, conditio-
 nem fœderis hujus oblivioni eximens, Gentis in-
 signe prodidit decus, æternum etiam hoc teste
 futurum.

Quo dicta tendant intelliges, Vir Spectatissime!
 quum a Te, si licet, quæssivero, quo Tu animo
 Helvetios audituros arbitreris loca illa *Plinii* atque
Ciceronis interpolata esse contendentem, eaque sic
 refingentem, ut aliorum traheret, nec quod ad
 Gentem Helveticam spectaret amplius, quicquam
 eis relinqueret? Respondebis, opinor, insurre-
 cturos haud dubie velut ex condicto omnes, qui-
 bus Helvetia floret, viros eruditione præstantes,
 & impio ausu petitam testium gravissimorum Scri-
 pturam asseruturos quam promptissime; ac eo eti-
 am impetu, qui Gentem honore vetustatis atque
 fœderis eam eximie decorantis spoliare conantem
 certo reprimeret: id enim ille criticus reipsa age-
 ret.

Atqui quanto & vetustati & ornamentis reliquis virtutem antefert populus sapiens ac bellicosi spiritus, tanto sane præstare debet, germani Helvetii judicio, locis *Plinii* atque *Tullii* memoratis, locus JULII CÆSARIS, quo uno diserte dicitur, *virtute reliquis Galliæ Celticæ populis Helvetios præcellere.* Unde non Cæsaris duntaxat ævo, verum & a Civitatis Helvetiæ primordiis quoque, hac Gentem laude inclaruissè, fit admodum verisimile.

Hunc vero ipsum Cæsaris locum falsi postulavit exterus; & simul, assumpta judicis persona, damnavit continuo. Quin imo per Europam circumfertur, octo jam prope annos, temere lata hæc sententia; mansura cum Libro, quo facta est publica. Et ne uno hæcenus publice reclamante Helvetio, tam diu sugillatur vetustissima Gentis fama!

Derelictui ab hodiernis haberi priscorum Helvetiorum existimationem, nemo in animum inducet suum. Enimvero quam strenue, majorum vestigia prementibus posteris, decus illorum tueri soliti sint Helvetii, Regionum Occidentis Gentes expertæ sunt plurimæ; & ex annalibus sciunt omnes. Nec in asserendo Gentis jure segnes unquam Cives Helvetiæ fuisse, reperitur. Neque postremo carere etiamnum Helvetiam Civibus ad injuriam calamo illatam, calamo itidem repellendam & ulciscendam peridoneis, paratisque, quisquam suspicabitur. Quid aliud igitur superest, quam ut candori Gentis, sensui veritatis obniti haud assuetæ, imputetur literatorum Helvetiæ silentium ab extraneis, & a Civibus quoque, vera

ram hujus cessationis plane singularis causam ignorantibus? Nisi literatos magis accusent omitti erga patriam officii. Quorum altero quale pondus addatur præjudicatæ Emendatoris opinioni; altero, quam gravis culpæ insimulentur cum natalibus tum studiorum communione nobis conjuncti populares nostri, intelligitur.

His ego quidem qualiscumque literarum cultor, me patronum haud ingeram. Reis enim culpæ crimini fere proximæ, si tantummodo Cives fuerint, nedum majores, ubi succurrendum est, validiore opus est defensore: immunibus culpæ nullo, quam ab omnibus abesse lubens præsumo. Etenim qui patrium Helvetio Civi animum deesse, vix testibus crederem, tantum suspicioni non tribuam. Nec etiam culpis annumeravero adversam opinioni meæ de re ad patriam spectante qualemcumque sententiam, ex ipsa patriæ caritate peræque manantem.

Huic certe uni rem eandem alio atque alio modo dijudicandi rationi, quod nostratium eruditorum, (quibus Emendatoris conatus pridem innotuit,) nullus in certamen cum eo descenderit, adscribo potissimum. Contemptu namque melius quam disceptatione caveri, ne cui fucum faciat error, solo tempore evanescens apud se constituerunt. Securis evidentia calumniæ visum etiam est, satis eam fastidio puniri. Putarunt denique, infra dignitatem suam fore pugnam cum ignoto provocatore inire minime necessariam: maxime quum telis, non nisi aërem ferientibus clypeum

A 3

oppo-

opponere tironum sit, veteranos haud omnino deceat.

Quemadmodum vero qui rationibus illis induciti cunctati sunt, eos extra culpam omnem esse arbitror; ita mihi vicissim spes est, futurum, ut ignoscant mihi aliter hic de defensionis utilitate censenti.

Equidem quum in manus meas incidit, anno demum proxime exacto, *Miscellaneorum Lipsiensium Novorum Voluminis Secundi Pars Secunda*, ubi Emendatio, qua de agitur, exstat, visa mihi illa est ejusmodi esse, ut quæ aspernari potius prætermittendo, quam refutando honorari, debeat. At rem circumspicienti pensitatus, labori perfacili eam convellendi haud esse porro parcendum, existimavi.

Metuebam scilicet, ne illorum, quos tangit res, taciturnitate multis aliquando dubium fiat, quod hucusque omnes pro contestato habuerunt. Quæ vero testis unius fide stans, semel in dubiis poni cœpit, ejus nunquam restituitur auctoritas, nisi novis, iisque omni exceptione majoribus testibus: interea autem accensetur incertis, & denique falsis. Metum hunc intendebant exempla.

Risu haud dubie mox a sapientibus excepta, spretave penitus, & ideo non refutata quum emitterentur mera somnia, sibi nihilominus fidem apud vulgus primum, mox deinde apud saniores quoque minus cautos; ac lapsu temporis in universum auctoritatem conciliasse, vix deinceps

ceps infringendam, documento sunt fabulae tot antiquitatem dedecorantes. Quas si veri custodes, ut esse debent Scriptores historiae, suffocassent in cunis, nunquam illae adolevissent, aut invaluissent; multo minus intromissae fuissent in sanctuarium soli veritati apparatus, ubi tamen sub ipsius persona locum usurparunt nobilissimum, difficulter omnino dignoscendae: inestimabili damno posteritatis, cui tenebris lucem obvelarunt, haud prius, quam depulsa summo labore caligine, illi orituram.

Cujus animum sic afficiebant exempla vetera & aliena, eum ut domestica, nec antiqua, vehementer moverent, necesse erat; praesertim cum essent numero plurima, & momenti nonnullius: qualia sunt quae in Commentariis, illustrandae historiae Helvetiae antiquae destinatis, exposui. E quibus unum saltem hic repetam, expedit.

Ut in ipsa Helvetiorum historia Helvetios ex oculis subtraherent in totum fere post tempora Vitellii ad Constantiniana usque, Scriptores nostri, effecit unius eorum opinatio, levitate sua somnio æquiparanda. AEGIDIUS nempe TSCHU- DIUS, Vir alias inter Helvetios multis nominibus merito illustrissimus, honorandaeque memoriae, qui primus omnium, renascentibus in Occidente literis, rebus Helvetiae priscis investigandis & Scripto consignandis animum gnaviter applicuit, videns, Civitates nonnullas, indubitate Helveticas, Sequanis tamen adscribi a *Ptolomeo*, saeculi secundi Geographo; nec qui Græcum illum erroris in hoc expertem præstaret, cernens; eo recurrebat,

ut suspicaretur, Helvetiam Sequanos inter atque Rhætos, partitore Vitellio Imperatore, Helvetiis infenso, distributam fuisse. Quarum Provincia-
rum quum accessio fuisset pars Helvetiæ cuique earum attributa, nec solidum corpus Gentis pars quæque esset; hinc evenisse, ut & Genti & Re-
gioni peculiare antea *Helvetiæ* nomen obsolesce-
ret, ac sola Sequanorum vel Rhætorum appella-
tione Helvetii tandem designarentur.

Avide auribus excipere, nec ad veri normam severe exacta complecti atque retinere quemque, quæ honori vel decori sunt Genti suæ, humani ingenii est; ut dedecori futuris Cives facile credulos haud ferme invenias. Fortunatior conjectura *Tschudii* fuit. Utut, quæ Gentem altius iret depressum, excogitari vix ulla quiret, nullis præter *Ptolomeum*, erroris manifestum, fulta testibus esset, cepit tamen illico Helvetiæ Cives eruditissimos æque atque amantissimos patriæ, JOSIAM SIMLERUM & JOANNEM STUMPFIIUM. Quin ac si gratos sese *Tschudio* haud satis exhiberent, divinationem ejus adoptando in conjecturæ locum, quem unum obtinuerat apud parentem, eam pro re comperta habuerunt, & exinde posuerunt affirmate.

Horum duumvirum auctoritate securior GUIL-
LIMANNUS, errorem, folis linguæ Germanicæ peritis a *Stumpfio* injectum (Typis vulgatum non est *Simleri*, ubi etiam is legitur, opus latine conscriptum,) sermone eruditis communi recitans, quoquo gentium intulit. Quod nequaquam, ut puto, commisisset, si quæ huic opinioni objectæ
prius

prius fuissent veritatis vindiciæ. Monitoris enim saltem hæc fecissent officium. Commonentis nimirum, ne causa non sedulo riteque cognita, veteres Helvetios maxima Capitis deminutione damnaret: neu caliginem hac sententia offunderet historiæ Gentis, non depellendam a futuris historicis, dum crederent, vano se labore perquisituros fata Civitatis inde a Vitellii regno jam extinctæ. Quin circumspiciendo attentius, animadvertisset *Guillimannus*, auctorem se, admissa publicataque latius *Stumpfi* opinione, futurum statuere cupidis, hodiernos Helvetios priscis non esse prognatos, verum nominis duntaxat susceptores, alia gente fatos: quam quum *Harduino* suggessisset perturbandæ antiquitatis lubido offusciam, ea asseveranter uti, in adnotatis *Plinio*, haud religio ipsi fuit.

Triste illud *Tschudii* carmen præeuntibus antesignanis, verba repetiverunt scrupulosius, ut assolent, subsequuti de Rebus Helveticis Scriptores. Quibus, quod concinuerint exteri, in crimen ea propter hi vocandi profecto non sunt. Maxime Sequani atque Rhæti, quorum fines ita tam liberaliter nostri de suo prolatabant ultro. Donum a prudente oblatum insigne, non periculosum, neque suspectum, minime repudiasse, quis vitio cuipiam vertat? Ambabus vulgo accipiunt ad rem paullum attenti. Arripuerunt Rhæti & Sequani, eoque suos annales adornarunt diligenter. Quo factum est, ut error, pœnitenda Helvetiorum culpa inductus, trium populorum historiam trecentis ferme annis occupaverit, atque conturbarit. Quem, iterare dicta liceat, si quis

A 5

statim

statim atque prodiit in publicum refutasset quomodocunque, eo protinus indubie relegatus fuisset, quo fabulæ projiciuntur. Ut enim propius inspiciantur opiniones, & sub examen vocentur inexploratae, efficit impugnatio quævis. Sunt eruntque omni tempore, scire cupidi quis justius induerit arma. Utut vero non absimilia prorsus appareant quæ perhibentur in antiquis, simplici negatione satis sufflaminantur, nisi testibus, vel monumentis, vel necessaria rerum consecutione sint innixa. Quæ autem & testibus & monumentis & institutis populorum adversantur, illa, modo non invaluerint suffragatorum numero vel auctoritate, sola inspectione diluuntur. Anceps ut quæstio non sit, opinione quidem mea, utrum protinus & sine mora errori nascenti occurrere; an donec vires undecunque acquisierit expectare, præstet?

Ad hæc attendens animo, emendationem loci JULII CÆSARIS a J. C. H. tentatam excutere consultum mihi visum est, ne seu alios secure nimis exscribendi consuetudine, scriptoribus perquam familiari, serpat latius, seu vetustatis reverentiam sibi tandem adsciscat aliquam.

Enimvero ab his præcavere Genti Cives Helvetiæ, qui possunt aliquatenus, teneri censeo. Nam si iudice Cicerone, officiorum diribitore peritissimo, *qui non defendit, nec obsistit, si potest, injuriæ, tam est in vitio, quam si parentes, aut amicos, aut patriam deserat*: quid ille, qui & popularibus sæculorum multorum, & amicis & parentibus & patriæ simul illatæ injuriæ non obsistit, quo-

quocunque modo potest? Tot necessitudinibus conjunctim urgentibus, ne cessando deessem, partes ego Velitis, quas possum, obitum venio, donec Hastatorum opera si opus sit, illi in certamen succedant.

Nec vereor ne Censor æquus me Veteranum notet, quod tironis metu videar affici. Veteranus enim si filius sit, cernatque in patrem jaculari, pietati ejus primo armorum tam fidenter vibratorum aspectu commotæ, quis succenseat pius?

Res est solliciti plena timoris amor.

Huic natura inditæ sollicitudini multa condonantur in minus honestis. Amori patriæ (ipsissimus est Gentis amor) primas in officiorum erga alios comparatione tenenti, nil ne indulgeretur, etiam si excederet modum? Tam severus ei certe non fuisset, quem modo audivimus, Cicero. Exploratum quippe illi erat, omnes omnium caritates hac comprehendi. Næ Tu, Vir Clarissime! in quo est hic idem amor flagrantissimus quoque, rigidior esses ejus susceptioni? A me quam procul sit omnis id genus metus, hoc patet, quod Te rogem., patiaris, ut sub oculis Tuis isthæc velitatio fiat, eo Te primum omnium judicem habitura. Quem tametsi faventissimum mihi necdum essem expertus, appellassem nihilominus. Causæ namque gratiæ id Te daturum confidissem. At amicitiae officiis Tibi dudum obligato, quin hoc itidem haud gravatim concedas, nullus dubito.

Acco

Accedit quod grati in CÆSAREM animi munia exequenti, lubens aderis, credo. Est enim Tibi notissimum, scriptorum veterum qui meliori jure sibi devinctos habere debeat Helvetios, nullum omnino esse præ illo. Absque quo utique si non memoria, certe gloria prope omnis Helvetiæ Civium prisca ævi oblecta foret caligine temporis. Cujus beneficii sensus in Gente vivax stet, haud minus atque is erat quum primum ejus innotuit causa, sane condecet. Perstrinxit illa *Tschudii*, *Rhellicani* & *Glareani* oculos primo diluculo literarum in Helvetia. Et gratos sese confestim præbuerunt, quomodo cuique licuit, Viri illi. CÆSARIS Libros, quotquot supersunt, illustrarunt, omnium Europæ eruditorum diligentiam præcurrentes, ultimi duo. Quo, ut & ornatior & perpetua Helvetiorum erga Cæsarem observantiæ significatio esset, scriptis suis non interituris, procurarunt equidem. At gratiam plene retulisse labore beneficium compensaturo, dici nequeunt. Relicta namque ab illis fuit Helvetiis post se venturis ea debiti pars, quam persolvere ipsi nequebant: nimirum obligatio continue providendi ne Genti pereat beneficium. Periret autem extremo, sin Helvetiis omnis ævi illud eripere conanti obloquatur nemo. Quæ superioribus adjuncta causa nonnihil quoque me ad obsistendum impulit.

Pertrahebar denique propemodum dulcedine ex argumento tractando in Civis animum influente. Etenim Civi in felicitatis parte ponendum, si Majorum virtute antecellentium memoriam colat, & perpetuo de iis aliquid vel loquatur vel audiat, recte Plutarchum

tarchum scripsisse (a) dudum sensi. Quod quum
Tibi perinde constare certus sim, haud hæsitavi
Te ad hoc delectamentum invitare. Conditiora
tantum exquisito Tuo iudicio litterarum alias con-
venire, non simplicia de penu vulgari, uti sunt
quæ adpono, haud quidem ignoro. Verum,
ubi merit amor, cuique condimentum placitum credo,
æque ac salium pater *Plautus.*

Armis & viribus causa Teque inspectore multo
magis dignis pugnae me offerre posse peroptassem.
At eorum, qui valent utrisque, nemine nomen
dante, prodeundum nihilominus mihi esse, vel
hoc habitu, duxi. Quod si temere a me susce-
ptum putetur, excusatum me habeat Patriam ro-
go, his ipsis quibus Fastorum Libros suos excu-
tabat OVIDIUS Cæsari Germanico.

*Hæc mea militia est. Ferimus, quæ possumus arma:
Dextraque non omni munere nostra vacat.
Si mihi non valido torquentur pila lacerto:
Nec bellatoris terga premuntur equi;
Nec galea tegimur, nec acuto cingimur ense:
(Hic habilis telis quilibet esse potest)
At tua prosequimur studioso pectore Cæsar
Nomina: per titulos ingredimurque tuos.
Ergo ades, & placido paulum mea munera vultu
Respice.*

Ad rem devenio tandem, quam ingrediar,
prolixitatis prologi, ut equidem visum est, in-
cepto conducentis venia abs Te impetrata.

SEX

(a) In Arat. init.

SEX numero sunt loca *Libri primi Commentariorum JULII CÆSARIS de Bello Gallico*, ad Helvetios pertinentia, male adeo sana, iudice Critico, literis J. C. H. nomen suum designante, ut Æsculapio his locis opus omnino sit. Quem semet fore ipse pollicitus est sibi Reipublicæque litterariæ. Eorum locorum primus duntaxat hic a me propugnabitur, ceteris alteri forte disceptationi, si tanti videatur, reservatis.

Homini animo atque corpore valenti nemo facile persuaserit, ut tristem sorbeat potionem, nedum membri abscissionem patiatur, nisi mortis imminentis periculo eum suator prius sic perculerit, ut fingenti sese committat cæco timori obtemperaturum quævis jubenti. Quibus autem consultor J. C. H. nec rogatus, argumentis gestiat fidem eruditis facere, locum *Cæsaris*, nunc expendendum, morbo esse affectum, & quidem tam gravi, ut ferro ei sit medendum, a Medico ipso audire oportet. Cujus idcirco opellæ *Caput primum* repræsentabo totum; ne quis a me quicquam dictorum ejus consulto prætermisum suspicetur.

„ CÆSAR (a) statim ab initio describit Gal-
 „ liam, eamque incolî, refert, a Belgis, Aqu-
 „ tanis ac Celtis seu Galatis Gallisve. Horum
 „ omnium fortissimos esse Belgas, idem ostendit,
 „ ratus, ipsos a conciliandis mollitiei argumentis
 „ abesse

(a) Miscellan. Lips. Nov. Vol. 2. Part. 2. p. 304.

„ abesse, ac perpetuis cum Germanorum Gente
 „ exerceri bellis. Hæc cum tradidisset Cæsar,
 „ *Lib. I. Cap. I. v. 4.* ipse statim subjunxit hæc
 „ verba: *Qua de causa Helvetii quoque reliquos Gal-*
 „ *los virtute præcedunt, quod fere quotidianis præliis*
 „ *cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos*
 „ *prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt.*
 „ *Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est,*
 „ *initium capit a flumine Rhodano, continetur Ga-*
 „ *rumna flumine, Oceano, finibus Belgarum.* Le-
 „ gendum esse, existimo, in hunc modum:
 „ *Qua de causa Belgæ quoque reliquos Gallos virtute*
 „ *præcedunt &c.* Apparet Lectori illico, intru-
 „ sum hic esse glossema Grammatici, seu Com-
 „ mentatoris cujusdam, in quo vox Belgæ minus
 „ clare potuit legi. Librarius glossema id inter
 „ verba Cæsar's intexuit, & dum descriptor no-
 „ vus putavit, ad Belgas hæc non quadrare,
 „ quippe quos Cæsar jam dixerat continenter
 „ cum Germanis bellum gerere, ipse Helvetios
 „ substituit. Eximenda idcirco sunt e contextu
 „ Cæsar's illa: *Qua de causa Helvetii . . . gerunt.*
 „ Eis enim ejectis, oratio sibi constat, & cuncta
 „ prono fluunt alveo. Verba enim quæ sequun-
 „ tur: *Eorum una pars . . . Belgarum,* non rese-
 „ renda sunt ad Helvetios, sed ad Galliæ incolas
 „ omnes, quos Cæsar ante dixerat, *lingua, in-*
 „ *stitutis, legibusque inter se differre.* De Helvetiis
 „ distincte Cæsar hæc tradidit, *Cap. II. v. 4.*
 „ *Minus facile finitimis bellum inferre possunt.* Quo-
 „ modo hæc, obsecro, conciliari queunt cum
 „ eis, quæ a Glossemate docentur? Glossema
 „ enim Helvetiis tribuit facilitatem gerendi bel-
 „ lum in finibus Germanorum. Nec ulla appa-
 „ ret

„ ret ratio, cur Cæsar in expositione de virtute
 „ Belgarum instituta, de Helvetiis voluerit disse-
 „ rere, de quibus quippe demum *Capite secundo*
 „ agit. Et quomodo verba illa: *Eorum una pars*
 „ *initium capit a flumine Rhodano*, cum Helvetiis
 „ connecti eisque subjici possunt. „

Scilicet id falsa totum ratione receptum est,

ut rem summatim hoc *Lucretii* versu exponam. Enim-
 vero falsa mendi specie oculis Critici objecta (unde
 gentium? equidem non apparet,) umbrane levi
 deluderetur, an rei existentis imaginem conspice-
 ret, non disquisivit, uti oportuisset; verum qui
 malum irrepperit in hunc locum, unice cogitavit
 illico: Et facti reos mox etiam se deprehendisse,
 credidit. Miseros nempe Librarios, Grammati-
 cos, Commentatores, qui præsto sunt, ob mini-
 mam lapsus suspicionem, vapulandi, non tantum
 potitis sceptrâ critices, sed infimi quoque ordinis
 quæstoribus. Immo & seriem criminum, tan-
 quam si testes interfuissent singulis accusatores,
 ut hic noster, adfingunt jam præjudicio damna-
 tis, ad indicis præmium obtinendum. Quam-
 quum adornarunt fabulam, mire sibi placent,
 Herculi monstrorum domitori vix cessuri loco.

Sed alium plane procedendi modum præcipiunt
 leges sanæ Critices, utpote ad jus cuique suum
 in literis tribuendum, perinde atque in civilibus
 vel criminalibus forenses, constitutæ. Vetant il-
 læ, quemadmodum & istæ, ne quis inquiret ju-
 dex in aliquem, an crimen admiserit, donec de
 corpore delicti certo constet. Quod non simpli-
 ci, nedum imaginaria suspitione judici certum
 fit;

fit; sed sola oculorum aut testium fide. At ne suspicioni quidem adulterati quid subesse vel additi in loco *Cæsaris*, quo de agitur, locus ullus est. Omnia namque, quæ lecta ibi post hominum memoriam fuere, nec plura, neque aliter posita, hodiernum habet. Quorum singula sensum etiam præbent planum, nilque absoni seu erronei ferunt.

Tot præterea virorum cujusque gentis excultæ literis doctorum manibus trita, recensita, illustrata, inque linguas vernaculas versa *Commentaria Cæsaris* fuerunt; eorum insuper firmata legendi ratione, Codicum quotquot habentur collatis exemplaribus; ut acutum omnino se videre vehementer confidat is necesse sit, qui solus nebulas cernere existimet, ubi pura luce atque viva sese perfundi cæteri omnes huc usque senserunt. Non alteri certe quam Emendatori hætenus suboluit, vitiatum quid ibi esse. Neque in hoc toto versu variantem, ut vocant, lectionem ullam exhibent Codices, præterquam in vocabulo *præcedunt*; pro quo unus, Oudendorpio allegatus, habet *præcellunt*: sensu eodem utique, nisi quod Helvetiis istud, quam illud, verbum sit magis honorificum.

Tueri itaque se jure potest recepta in contextu legendi ratio, temporis, profecto longissimi, præscriptione, atque eruditorum veteris etiam ævi, ut nostri ac præcedentis, & decimi sexti sæculi omnium, sententia, unum si excipias Emendatorem J. C. H. Quoniam vero locorum, mendis, quæ Criticorum aciem fugerant, haud expertium exempla prodit omnis dies; excutienda sunt, quasi primum subjicerentur oculis, illa,

quæ vitii cuiusdam accusantur, & accusatorum ponderanda sunt argumenta sedulo.

Falsum in nostro *Cæsaris* loco commissum arbitratur Emendator ideo, quod Helvetiis illic tribuantur, quæ de solis Belgis Cæsarem scripsisse, contendit. Quibus autem indiciis hæc fulciatur opinio, audiamus.

Primum hisce verbis profert: *Nec ulla apparet ratio cur Cæsar in expositione de virtute Belgarum instituta, de Helvetiis disserere voluerit, de quibus de-
mum Capite secundo agit.*

Equidem, si tam esset certum, quam videtur esse a vero alienum, & dubiæ quæstionis, noluisse Cæsarem hoc Capite primo mentionem Helvetiorum ullam facere, id colorem inderet aliquem suspicioni. Verum, quandoquidem alia sese specie nulla hæc præsumptio probare auctori suo potuit, quam quod apta videbatur quæ temere conceptam opinionem de vitio illato textui aliquantum firmaret; vel hoc uno indicio constat, parum hîc ad ratiocinationis accuratæ regulas attendisse Criticum. Qua sola responsione defensoris partes a me satis peractas putarem, sin adversarii repellendi causa tantummodo contenderem. At vero lumina quædam præferre veritati, paucis illis *Cæsaris* verbis prolatae, in votis potissimum est mihi. Quamobrem onus manifestum faciendi errorem Emendatoris, ut in litteraria disputatione decet, ultro suscipiam, demonstraturus; *Cæsarem* voluisse de Helvetiis præfari: tum, id eum fecisse reipsa, ac verbis iisdem illis quæ
ibi

ibi lecta sunt in hunc usque diem: deinde, qui in errorem inciderit Emendator: postremo, nil a Cæsare illic de Helvetiis dici, quod aliorum veterum testimonio non firmetur.

Horum quatuor hujus disquisitionis Capitulorum priora duo simul absolvam simplici Capituli primi Commentariorum Cæsaris Analyti. Quippe cujus Capituli artem minus assecutus Emendator, non perspexit, consulto ibi generaliora quædam de Helvetiis Cæsarem præmississe.

Enimvero, Cæsarem res a se in diversis Galliæ partibus gestas litteris consignaturum summariam regionum descriptionem præmittere necesse omnino erat. Orsus itaque est ab summa Galliæ divisione in partes tres. Has non utique Regionum, sed communi incolarum cujusque nomine distinguens, *Unam, inquit, incolunt Belgæ, aliam Aquitani, tertiam, qui ipsorum lingua Celtæ, nostra Galli appellantur.*

Ne quis autem, cognitis lingua, legibus & institutis incolarum unius illarum partium, putaret, sibi eo ipso notitiam reliquarum pariter comparasse; recte addebat Cæsar, *Hi (Populi) omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt.*

Quibus limitibus pars quæque contineretur ac determinaretur ab alia, historico haud minus docendum erat. Hinc Gallos, ait, *ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona & Sequana dividit.*

Ejus intererat maxime, ut quinam partis cujusque validissimi strenuissimique populi essent, posterius scirent, præmium alias non adsignaturi iustum sibi victori tot gentium. Supradictis itaque continuo subiciebat: *Horum omnium fortissimi sunt Belgæ.*

Ne vero vel opinione tantum, vel gratia, vel augendæ gloriæ suæ cupiditate ductus, Belgis præcipuam fortitudinis laudem tribuere videretur, ejus rationes profert duas.

Quod a cultu ac humanitate provinciæ longissime absunt, minimeque ad eos Mercatores sæpe commeant, atque ea quæ ad effeminandos animos pertinent important.

Longius paullo quum hæc ratio petita videri posset, & aliis etiam omnibus populis a Provincia Romana disitis peræque applicanda, causam addit alteram Cæsar magis proximam, hanc nimirum: *Proximi sunt (Belgæ) Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt.*

Exemplo etiam hujus causæ rationem illustrare volenti, aptius nullum suppeditabat Gallia, quam Helvetiorum exemplum, huic loco magis idoneum, quod ad populum pertineret, de quo niox Cæsari dicendum erat, cujusque fortitudine clarior ejus victor haberetur. Hinc ita pergit Cæsar: *Qua de causa Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt; quod fere quotidianis præliis cum Germanis contendunt, quum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt.*

Bello.

Bellorum omnium, quæ Cæsar in Gallia habuit, illustrissima certe fuerunt Helveticum & Belgica. Unde Gentium illarum fortitudinem præ aliarum virtute prædicando, gloriam suam extollebat. Quod porro quum non factorum narratione solum, sed & caussarum quoque hujus fortitudinis expositione præstaret indubitatum, laudem suam eo ipso certissimam splendidissimamque reddebat. Tum enim tam certum erat atque hodiernum, non nisi fortissimorum esse, fortissimos vincere. Quod Græcis vulgare verbum haud minus usurpabant Galli. Ut, pro dignitate sua Vercingentorix, ultimus ille libertatis in Gallia propugnator acerrimus, tandem victus & ad Cæsarem adductus, armis, phalerisque ad victoris pedes projectis, hoc uno uteretur clementiæ sibi a generosa Cæsaris indole conciliandæ accommodato: *Habes, inquit, Virum fortem, vir fortissime, viciisti.* (a)

Notissimum etiam semper fuit, *asuetudine bel-landi nutriri dimicandi audaciam* (b), ut docent artis militaris Magistri. Omnibus longe superiori Cæsari, scriptori quoque præstantissimo, accidisse, ut causam fortitudinis Belgarum & Helvetiorum non haberet perspectam, vel hanc in exemplum illius adduxisset minus certam, si quis objiceret, vim inferret pudori. Candide e contrario dicta perpendenti fatendum erit, apposite omnino & ex arte Cæsarem hæc de Belgis atque Hel-

B 3

vetis

(a) Flor. Lib. 3. Cap. 10.

(b) Veget. Lib. 2.

vetiis illic præmisisse. Plane ut huc concurrant quæ ad plenam fidem faciendam Aristoteles requiebat, *ut, nempe, ratio apparentibus attestetur, & apparentia rationi.* (a)

In alia tamen omnia abit Emendator noster. De Helvetiis hic quicquam proloqui Cæsarem minime voluisse, contendit, ut Belgarum solorum fortitudinem memorari deprehendat; sicque Cæsaris mentem capiat, ut historico eximio, verborum, si quis alius, neutiquam prodigo, judicioque exquisito, exciderit (imprudenti, dicere saltem debuisset) absurda oratio, & putida repetitio. Quid aliud profecto esset, Belgarum fortitudinis causam exemplo fortitudinis Belgarum declarare, vel eadem de ipsis illis Belgis continuo iterare? quo tamen rediret omnino Cæsaris oratio ex Emendatoris interpretatione.

Atqui non de Populo eodem, verum de Populis duobus verba fecisse, ideoque facere voluisse Cæsarem, luce clarius esset, tametsi neutrius Populi nomen illic legeretur.

Etenim fortitudinis unius, scilicet Belgarum, causas allegat duas: alterius vero, Helvetiorum nempe, unicam duntaxat; & eam ipsam, quam, de Belgis loquendo, eis quoque tribuerat. Cujus diversitatis in aperto ratio est. Helvetiis namque prior fortitudinis Belgarum causa applicari
qui

(a) Ὁ λόγος τοῖς φαινομένοις μαρτυρεῖ, καὶ τὰ φαινόμενα λόγῳ. De Cælo. Lib. I. Cap. 3.

qui potuisset, conterminis Provinciæ Romanæ; a cujus cultu & humanitate haud igitur aberant adeo longissime, ut minime ad eos mercatores sæpe commearent, atque ea quæ ad effeminandos animos pertinent, importarent? Belgis ad inferum Rhenum sitis hæc causa propria erat. His vero cum Helvetiis communia fuisse frequentia cum Germanis bella, vel ex ipso Cæsare constat.

Porro, cui usui vocula *quoque*, addita voci *Helvetii*, hic sit futura, vel si hujus nominis loco ponatur *Belgæ*, quod vult Emendator, vellem indicasset. Consulto ne, an imprudens omiserit, alii judicent? Hac vocula, incommoda utique, cur contextum suum non purgavit, integra com-mata refecare tam promptus? Quam diu certe ibi stabit *quoque*, tam diu indicio erit certissimo, non de populo, de quo mox loquebatur Cæsar, sed de alio intelligendam esse hanc vocem. Nam similitudinem, minime vero identitatem significat. Ea autem ejecta, qua ratione connexa ist-hæc verba, *qua de causa Belgæ reliquos Gallos vir-tute præcedunt*, servari queant, non apparet. Præsertim si, quod antea Cæsar dixit, *horum omnium fortissimi sunt Belgæ*, ad Emendatoris, ut & Com-mentatorum, Interpretumque omnium modum, intelligatur: Scilicet ita, ut *horum omnium* referatur ad Gallos trium partium Galliæ incolas. Tunc enim supervacaneum, immo absurdum fuisset monere, incolas Galliæ Celticæ a Belgis virtute præcedi; quum hoc jam sat evidenter innuissent verba, quæ fortissimos Gallorum omnium Belgas esse, e-unciassent. Contra autem sin integra re-tineas verba, ac prout ea declaravi, interprete-
B 4 ris,

ris, commode omnia fluere, inficiabitur, opinor, nemo.

At vero quum Vir eruditus bellum hic Commentatoribus atque Interpretibus *Cæsaris* omnibus, Gentique Helveticæ videatur indixisse, qua eo usque processerit ratione inductus, disquirendum est.

Ex errore Geographico fluxisse, quod offusas huic loco tenebras dispelli aliter haud posse, censuit, quam maculis, quas cernere credidit, absterfis, produnt argumenta ab eo allata. Scilicet, limites Galliae Celticæ a *Cæsare* positos minus recte advertens Criticus, Helvetios Gallia exclusit. Quæ prima ejus allucinatio aliarum omnium scaturigo fuit. Id quum ostendero tertio hujus disputationis Capite, quod nunc ingredior, explicata res erit.

De summa Galliae divisione, deque Belgarum & Helvetiorum fortitudine, quæ proposito conducerent, positus a *Cæsare*, rursus ad singulas Galliae partes redit, limites cujusque indicaturus, ne ad quam pertinerent populi, de quibus verba erant ipsi facienda in progressu operis, Lector ignoraret. Quorum limitum designatione clauditur Caput primum Commentariorum ejus.

Incipit autem hæc descriptio a Gallia Celtica, his verbis: *Eorum (a) una pars, quam Gallos obtinere*

(a) Hanc vocem, utut masculini sit generis, ad tres Galliae partes referri debere, manifestum

nere dictum est, initium capit a flumine Rhodano: continetur Garumna flumine, Oceano, finibus Belgarum: attingit etiam a Sequanis & Helvetiis flumen Rhenum: vergit ad Septentrionem.

Initium capere Galliam Celticam a flumine Rhodano, hic legens Emendator, nec memor, suos flumen illud fontes habere in Alpibus Lepontiis, initium Celticæ Galliæ ibi constituit præpropere ubi Rhodanus exit Lacu Lemano. Unde mox haud dubie collegit, exclusos Gallia fuisse Helvetios, quum extra hunc Rhodanum Genevensem essent positi. Qua semel admissa opinione, relinquebatur, ut in locum *Cæsaris*, de populis Galliæ solum verba facere volentis, irrepsert nomen Helvetiorum, pro nomine Gentis cujusdam, intra Galliæ fines consistentis. Ut mirum haud sit, his præsumptis, Emendatorem nullam vidisse rationem, *cur Cæsar in expositione de virtute Belgarum instituta, de Helvetiis voluerit disserere*; ac

B 5

proin

---

est. Populorum quippe, ut supra dictum, non Regionum nominibus usus antea Cæsar, pergat in eundem modum; ac propterea generis etiam ejusdem pronomine utitur: *Eorum* nempe, pro *Earum*. Quod non advertentes Viri docti, *Eorum* ad Helvetios retulerunt, præeunte Ciacconio. Alii ad Celticæ tantum Populos, quemadmodum Hotmannus, Aimonium sequutus. At Galliæ universæ incolas *Eorum* vocabulo indigitari, recte dudum statuit Daviesius; quod Emendator etiam prætulit merito.

proin existimasse quoque, de Helvetiis a Cæsare actum esse demum *Capite secundo*.

Atqui non oblito Rhodanum scaturire ex Monte *Furcæ* dicto, in Lepontiis Alpibus, nunquam venisset in mentem, Helvetios excludi Gallia hac Cæsaris limitatione, quod initium a Rhodano Galliam sumere, scribat. Hujus fluminis fontes ignotos *Cæsari* fuisse, statuatur oportet, qui Emen-datori adsentiat. Verum, qui Rhodanum in Lacum Lemanium influere didicerat, ei fons Rhodani Lacus, vel fluvii e Lacu exitus certe non erat. Cui notum etiam erat, Nantuates, Veragros, & Sedunos a finibus Allobrogum & Lacu Lemano, & Rhodano ad summas Alpes pertinere, atque horum populorum regiones permeare Rhodanum; is-ne Rhodani fontes in Alpibus illis esse, dubitasset? Minime gentium: nec si unum rei testem habuisset *Polybium* a se lectum sæpius, apud quem eum haud fugerant hæc: (a) *Rhodanum tribus fontibus surgere supra Maris Adriatici intimum sinum. Deinde Lemano Lacu acceptum tenere impetum. Quæ licet minus sint exerta de loco trium illarum fontium, altius tamen supra Lemanium Lacum lectorem deducunt. Huic Cæsari omnia illa tenenti memoria, affingat necesse est horum ignorantiam, vel lectores fallendi propositum, qui putat, eum scripsisse, Galliam initium capere a flumine Rhodano, ut doceret, hanc initium capere ubi demum Rhodanus exit Lemano Lacu.*

Quid

(a) Lib. 3. Cap. 9.

Quid vero multis opus est, ut a Cæsare Gallia non excludi Helvetios, pateat, quos plus semel in Commentariis suis *Gallos* vocat? His ipsis limitibus, Galliæ hic ab eo assignatis, Helvetii manifesto includuntur. Quum enim ponit, Celticam Galliam attingere a *Sequanis & Helvetiis flumen Rhenum*; quumque porro inquit, *contineri Helvetios una ex parte flumine Rheno, latissimo atque altissimo, qui agrum Helveticum a Germanis dividit*: istud exinde nascitur argumentum certissimum: Gallia Celtica attingebat ab Helvetiis flumen Rhenum: continebantur Helvetii hoc flumine quo ager Helveticus dividebatur a Germanis: Incolebant igitur Helvetii Galliæ Celticæ partem.

Et ad Galliam Celticam eos spectasse Cæsaris ævo, tam erat veteribus Geographis compertum, quam Belgicæ adscriptos tum fuisse Belgas. Quod alibi (a) me demonstrasse, puto, testimoniis atque argumentis hic non repetendis.

Temporibus Cæsari anterioribus exploratum id Historici perinde habebant. Cujus rei indicium POLYBII locus dat, quem ideo adponam. Verba is faciens directæ ad tempus, quo primum Italiam occuparunt Galli, inquit (b): *In Alpibus utroque latere loca montuosa habitant, ad eam partem, quæ versus Rhodanum & Septentrionem spectat, Galli,*

(a) Memoir. sur l'Hist. anc. de la Suisse. Tom. I. p. 18.

(b) Lib. 2. Cap. 4.

Galli, qui Transalpini appellantur: ad eam vero, quæ campis imminet, Taurisci, Agones, & alia pleraque barbarorum genera, a quibus Transalpini non genere sed differentia loci differunt, ideo Transalpini dicti, quod trans Montes incolunt.

Gallos *Polybius* vocat, tum qui cis, (Romanorum in modum loquitur), cum qui trans Alpes, Italiam a Gallia dividentes, habitabant. Speciatim vero Transalpinos, nobis Cisalpinos, Gallorum appellatione indigitat. Et ne Gallorum vel Celtarum nomine, quo Græcus hic Scriptor utitur, Germanos quis intelligeret, quod veteribus aliquando contigit, addit; *non genere, sed differentia loci*, Transalpinos illos differre a Tauriscis & Agonibus vel aliis barbaris, Gallicæ haud dubie originis. Quin autem sub Gallorum versus Rhodanum & Septentrionem habitantium designatione Helvetios quoque *Polybius* complectatur, dubium utique non est: quum a Rhodani fontibus ad Septentrionem secundum Rheni fluminis lævum latus, & ad Juram usque montem sedes suas si non ab Celtarum in Gallia adventu, minimum inde a prima Gallorum trans Alpes expeditione, Helvetii habuerint. Quibus limitibus ex hac parte inclusa Gallia abs tempore illo, populis Galliæ annumeratæ constanter fuerunt Gentes intra limites ejus consistentes. Novi igitur nihil, neque minus adhuc exploratum *Cæsar* scripsit, Helvetios Galliæ adscribendo. In quo si erravit, Romanos Scriptores cum ætatis suæ, tum sequentium in errorem induxit. Verbis enim plus minus disertis, qui meminerunt Helvetiorum, supertites omnes, Gentem Gallis annumerant.

Hanc

Hanc unam nominat CICERO (a) *acerrimarum Nationum & maximarum Galliae, quibus cum praeliis felicissime Cæsar decertaverat.* Omnium vero post Cæsarem evidentissime FLORUS, bella Cæsaris Gallica descripturus (b), *Primus, inquit, Galliae motus ab Helvetiis cœpit: qui Rhodanum inter & Rhenum siti, non sufficientibus terris, venere sedes petitum incensis mœnibus suis.*

Qui tam lucidis testimoniis obniti, testibusque tam illustribus obloqui vir eruditus potuerit, mente nemo concipiat facile, nisi quæ ad excusandum Emendatorem faciunt, audiverit: quæ idcirco proferam, ne censura eum rigidior vexet. Scilicet, opinionis, animo ejus quæ insidet, auctor non est. Antesignanis clari nominis succinit tantummodo. Germaniæ attributos olim fuisse Helvetios, posuerunt inde ab Sæculo Decimo Quinto Historici, Geographi, Literatores, Jurisconsulti nobiles Germani plures; quorum sententiam statuminare hoc nostro etiam sæculo nonnulli laborarunt. Suffragatores primi illi habuerunt inter rerum Helveticarum scriptores. Expensa necdum accurate fuerat & ad obrussam exacta opinio hæc; ut qua parte standum esset æquo judici haud plane liqueret. Acceptam a popularium suorum plurimis (c) veriore contraria visam esse Emendatori,

---

(a) Orat. de Provinc. Consul. Cap. 13.

(b) Lib. 3. Cap. 10.

(c) Si quid hic esset auctoritati recentium scriptorum, adeoque suffragiorum id genus numero tribuendum, horum numerus, quantus cumque

datori, veniam habet, eaque semel admissa, inde argumentari, consequens. Huic vero innixus, errori nempe mero, in errores hinc necessario fluentes, haud delabi non poterat. Cujusmodi hæc-
ce consecutio est; connecti nequire cum Helvetiis isthæc *Cæsaris* verba: *Eorum una pars initium capit a flumine Rhodano.* Quo utique verius nil daretur, si ad Rhodani fontes in Monte Furcæ non producto initio illo Galliæ, ad Rhodani e Lacu Lemano exitum foret subsistendum.

At, ostensis genuinis fontibus Rhodani, optime consistere hos Galliæ Celticæ limites, ac illis proin Helvetios includi, liquido patet. Unde cur suspicionem, male adsutum fuisse nomen Helvetiorum his antecedentibus verbis, *qua de causa Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt*, quis porro tueatur, nulla ratio est. Neque igitur inquirendi cujus Gallorum Gentis locum hic occuparint Helvetii. Quanquam vel si fuisset hæc per-
quisitio

---

demum sit concinentium ex Germanis, unius LEIBNITII auctoritate, in his quoque merito summa vinceretur. Quantum enim originibus Populorum investigandis, singulique Genti, ad quam pertineret, assignandis, laboraverit insignis ille Vir, nulli horum studiorum cupido est ignotum. Atqui hæc Leibnitii in *Miscellan. Berolin. Tom. I. p. 10.* verba sunt: *Omnes illos Celtas ad Germanos refero quicumque a Rheno in Septentrionem atque Orientem extendebantur: Sed qui trans Rhenum nobis Celtae, (ac proinde Helvetii) ad Gallos pertinebant, tametsi Belgarum origo magis Germanica censeretur.*

quisitio necessaria, Belgis factam hanc injuriam deprehendisse hæc gloria alteri quam Emendatori non obtigisset, opinor. Cujuslibet certe Populorum Galliæ potius nomen sede sua motum existimasset Criticus, advertens, Belgis debitam fortitudinem jam addixisse *Cæsarem*: qua semel laudata commissurum eum non fuisse, ut tautologia tam ei insolita, quam in Scriptore tersissimo minime præsumenda, eam ipsam laudem continuo iterasset. Prono sane alveo, ut putat Emendator, haud fluxissent, ex mea equidem sententia, hæc fortitudinis Belgarum encomia repetita, nihil omnino ad intelligendam Galliæ summam partitionem necessaria: Quin immo hiulca prorsus evaderet Cæsaris oratio, rescissis e contextu, quæ resecta vellet Emendator, verbis. His ex adverso servatis omnibus in sede, quam hucusque tenuerunt, ne unum quidem est cujus non reddi queat ratio, vel e quo ambigui quid, nedum contrarii seu *Cæsaris* ipsius, seu aliorum scriptorum loco ulli, consequi possit.

At qua ratione conciliandi sint, quæ Cæsar, *Capite secundo versu quarto*, de Helvetiis dicit, *minus facile finitimis bellum inferre possunt*. Cum eis quæ a Glossemate, (scilicet?) docentur, quaerit, negantis instar, Emendator. Nempe, ei Glossema sunt hæc Cæsaris: *quod fere quotidianis præliis cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt*.

Respondeo, perfacile concordiam servari inter haud invicem pugnantis: neque sese mutuo evertere, quæ simul stare posse negat Censor. Enimvero

vero poterantne Helvetii gessisse bellum in finibus Germanorum aliquando, tametsi minus facile bellum finitimis inferrent? Quos non absterrebant Alpes inextinguibiles, eos Rhenus, Germanorum munimentum, sæpius utrinque trajectum, parum profecto morabatur. *Quantulum enim amnis obstabat* [Taciti verba sunt (a)] *quominus ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes, promiscuas adhuc, & nulla regnorum potentia divisas.* Gallis aliis facile non erat bellum Italiæ inferre: quis tamen historicum id dicentem pugnancia protulisse accuset, si dixerit etiam, bellum Gallos interdum gessisse in Italia?

Evici, ut puto, nihil Emendatorem attulisse, quod obftet quominus scæva sua contextus *Cæsaris* sectione stellis ultro nebulam candidis spargere velle, ab his dici queat, qui animo luminibus Helvetiorum officiendi id eum tentasse, suspicabuntur. Qua tamen ego suspicione minime gravabor virum, ut ex aliis quibusdam ejus in *Cæsarem* conjecturis apparet, eruditum & perspicacem; a quo procul esse nocendi consilium omne, existimo. Mavelim arbitrari, humano inclarescendi desiderio id eum indulsisse, ut, non expensis, quæ audaciori conjecturæ obnituntur, opinionem illam in publicum prodire sineret, minime sibi eo usque placituram si ad sequentia attendisset.

I. Non

(a) De Morib. Germ. Cap. 28.

I. Non esse temere sollicitandam legendi rationem *Cæsaris*, Interpretum & Editorum omnium oculis usque adhuc puram integramque, ac etiam Codicum, quotquot reperti sunt, auctoritate constantem: nec enim, ut dictum est, inter se hic vel apice discrepant. Quin & si diversa quorundam Scriptura foret, anteferri quibuscumque vulgarem debere, uno Critici ore statuerent, propterea quod Codicum, qui exstant, omnium ætatem illa superet antiquitate: Quæ testatior est, quam ut in dubium revocari possit. Testem enim habet Græcum *Cæsaris* Interpretem: cujus verba, δὲ αὐτὸ δὲ τὸ καὶ οἱ Ἑλβήτιοι κράτιστοί εἰσιν ἐν τοῖς Κέλαις, apprime reddunt latina, *qua de caussa Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt. Eadem prætulisse Codicem, quo utebatur Orosius, indicio sunt ejus scriptoris, Interprete Græco vetustioris adhuc, verba (a): Helvetiorum animos FORTISSIMÆ GALLORUM OMNIUM GENTIS, ea vel maxime caussa quod perpetuo cum Germanis bello altercabantur, a quibus Rheno tantum flumine dirimuntur, Orgetorix quidam princeps Gentis, spe totas invadendi Gallias in arma accenderat.*

Eorum, qui primi veterum scripta in linguas vernaculas verterunt diligentiae ad asserendam lectionem multum deferri oportere puto: quum aliis destituti auxiliis, præter Codicum comparisonem plurimorum, cui idcirco incumbabant sedulo, nullum ipsis suppeteret ad Auctoris sensum assequendum. Ad manus eis quoque opti-

Tom. VII.

C

mi

(a) Lib. 6. Cap. 7.

mi Codices erant plures hodie deperditi, quibus inter se collatis, genuinae Scripturae certi fiebant viri illi eruditi. Quod de Italīs potissimum intelligo, apud quos major praestantiorum Codicum, & doctorum etiam numerus erat sub novo literarum ortu, quam in aliis Europae partibus. Unius FRANCISCI BALDELLI, quae Venetiis anno 1557. in 8. publicata primum fuit (a), interpretationem loci Caesaris integri ea propter referre non abs re futurum erit. Paraphrasi fere similior est, sed mentem Caesaris eo explicatius exhibet, atque plane secundum nostram. Sic autem ille:

„ Il fiume Garona parte il paese de Celti da
 „ quello dé gli Aquitani. E la Matrona, & la
 „ Senna fiumi corrono amendue come termini
 „ fra Celti & Belgi. Fra tutte queste Nazioni,
 „ delle quali hora ragioniamo, i Belgi nella for-
 „ tezza avanzano di gran lunga tutti gli altri:
 „ percioché essi non usano quel modo di vivere,
 „ c'hè usato dagli altri, anzi sono in ciò molto
 „ contrarii, & la vita loro non somiglia punto
 „ quella dagli altri huomini di questo paese: ne
 „ trà

(a) Illustri Marchioni Maffei nota non erat haec Baldellianae Versionis Editio princeps, quum anno 1720. Venetiis emisit, typis Sebastiani Coleti, Opusculum inscriptum *Tradutori Italiani*. Ibi namque Editionum anni duntaxat 1572. & 1575. in 4. mentionem facit. Ejus quoque diligentiam fugerat dimidio Saeculo vetustior Baldello, Dante Popoleschi, cujus habetur *Cesare Guerra Gallica: Florentiae 1518. in 4.*

„ trà loro vanno spesso mercatanti, i quali por-
 „ tino di quelle cose, per le quali gli animi lo-
 „ ro ne possano piu teneri divenire & piu deli-
 „ cati. Et appresso son molto vicini à que po-
 „ poli della Germania che habitano di là dal Rhe-
 „ no, & fanno guerra continuamente con essi.
 „ La onde anco gli Svizzeri per questa medesima ca-
 „ gione, che si trovano quasi tutto' l' giorno allemani
 „ con gli Alamanni, o qualhora eglino s'oppongono loro
 „ per vietargli il passo, che non entrino nel paese loro;
 „ o quando essi entrando in quello de Tedeschi, fanno
 „ loro guerra; avanzano tutti gli altri popoli di que-
 „ sta parte della Francia nella virtù, & nel valore del
 „ animo. „

II. Rem incredibilem, vel absonam, aut in-
 auditam tempore Cæsaris, hæc ejus verba nul-
 lam in medium adducunt. Ne laudem continent
 quidem oratorie exaggeratam, vel Cæsaris ipsius
 duntaxat gloriæ inservituram: Verum tralatitiam
 atque pervulgatam inde a Sæculis multis. Quam
 ideo Helvetii quoque ipsi prædicabant in loco
 haud inverecunde: nec solum inter se, sed &
 coram Gallis aliis. Immo & Cæsari eam revo-
 cabant in memoriam. Quorum omnium in Cæsa-
 ris ipsiusmet Commentariis ad nos transmissa sunt
 exempla. Qui enim Helvetiis persuasisset Orge-
 torix, ut de finibus suis cum copiis omnibus
 exirent, narrando Cæsar (a), his Orgetorigem
 usum verbis dicit; *Perfacile esse, quum virtute om-
 nibus præstarent, totius Galliæ imperio potiri.* Quæ
 C 2 sic

(a) Lib. I. Cap. 2.

sic Græcus interpretis vertit : ῥᾶσον . . . . .
 εἶναι αὐτοῖς κρᾶτίστοις εἶσι πάσης Γαλατίας ἄρχειν.
 Non esse dubium quin totius Galliae plurimum Hel-
 vetii possent (a), idem Orgetorix haud verebatur
 proferre in Æduorum Concilio. Nempe in Con-
 cilio Civitatis Celticæ totius Galliae potentissimæ.
 Cui neutiquam esse comparandam Helvetiam, si
 copiarum numero æstimandæ populorum vires
 fuissent, ignorabat nemo. Unde fortitudinem
 potentiae verbo, minus invidiæ obnoxio, pruden-
 ter velabat Helvetius. Quod Græcus interpretis
 recte intellexit. Nec enim vocabulum κρᾶτιστοι,
 quo usus erat vertendo adducta superius Orgeto-
 rigis ad populares suos verba, adhibuit; habet
 quippe notionem fortitudinis simul ac potentiae:
 verum δυνάτωτατοι vocem usurpavit, quæ non ni-
 si potentiam denotat. Ὅτι μὲν γὰρ Ἑλβετίοι, in-
 quit, πάντων τῶν Κελτῶν δυνάτωτατοι ὁμολογοῦν-
 ται. Haud minus vulgo notam, quam indubiam
 rem esse, ultimum Interpretis verbum significat.

Hanc vero supra reliquos Gallos Helvetiorum
 præstantiam Dumnorige Æduorum principe, at-
 que in eorum Concilio prædicans Orgetorix,
 communes profecto prudentiæ regulas arroganter
 violasset, nisi præcellentiae inveteratæ, a Gallis
 omnibus æquo animo agnitæ, mentionem nemi-
 ni futuram offensioni, duxisset certissimum.

Divi-

(a) Id. *ibid.*

Diviconi Cæsarem submonenti (a), *reminisceretur veteris incommodi Populi Romani, & pristinae virtutis Helvetiorum*, qui hæc excidissent, haud ad stipulante fama perenni Gentis? Thrasonis certe, quod temere *Hotmanus* ad hunc locum dixit, & ad jactantiam composita hæc oratio fuisset, indigna proin non primariae solum nobilitatis, sed & canæ sapientiæ viro, olim Helvetiorum in bello Cassiano duce, nunc eorum ad Cæsarem legato.

Fortitudinis Helvetiorum famam promovent & illustrant dicta usque ad Cimbrorum tempora. Altius vero quum repeti queat, indice *Plinii* loco, hujus disputationis initio memorato, atque mox exhibendo; eo curatius enucleandus ille est, quod simul & fidem Cæsaris in re, qua de agitur, fulcit mirifice, & summam præterea Gentis vetustatem ac potentiam & virtutem solus adstruat, cæteris Scriptorum Veterum, qui meminerunt Helvetiorum, locis, haud ultra bellum Cimbricum asurgentibus.

Animum certe ad res maximas capeffendas promptissimum, nullisque vel laboribus vel periculis absterrendum, priscis Helvetiis fuisse, indicio est luculento primus Gallorum in Italiam transitus. Cujus singularia ad Helvetios pertinentia unus ille *PLINII* locus transmisit ad nos his verbis (b): *Produnt Alpibus coërcitas & tum inexsuperabili munimento Gallias, hanc primum habuisse causam*

C 3

sam

(a) Id. Lib. I. Cap. 13.

(b) Nat. hist. Lib. 12. Cap. I.

Sam superfundendi se Italiae, quod Helico ex Helvetiis, Civis earum, fabrilem ob artem Romae commoratus, ficum siccam, & uvam, olei ac vini praemissa, secum tulisset.

Fructus ex Italia domum a se allatos Heliconem obtulisse primum Helvetiis suis, quo illicio accendit apud eos desiderium potiundi regione talium feraci, nemo dubitaverit. Inde vero mox votum atque consilium Italiae invadendae conceptum ab eis. Quod quum suis viribus solis exequi non valerent, Gallos sibi proximos eadem cupiditate inflammaverunt; ab his alii pertracti sunt, & sic ad omnes dimanavit contagione lubido, ut tandem Celticae totius incolas infecerit. Hoc nomine expeditionis illius Gallorum auctores Helvetios dicere, *Guillimannus* potuit. At placere consilium ejusmodi qua ratione quivisset Civitati non asuetae bello, vel viribus haud confidenti suis, ni prudentiam ei simul omnem abjudices, vix capias. Novitiae vero Civitati unde illis temporibus vires suppetiissent, quae non aliunde quam ex multitudine virtuteque Civium succrescebant? Unius aetatis res nequaquam est populo praegravata Civitas; quemadmodum tunc, *Livio* teste, gravis Celticae universae turba erat, (quidni & Helvetiae quoque?) tempore ejusdem *Prisci Tarquinii*, quo primum Gallis conjuncti Helvetii hanc societatem belli iniverunt. Antiquam proinde jam tum fuisse Civitatem Helveticam, recte colligitur: Ut, adeo quin ejus primordia primo Celtarum in Galliam adventui proximae aetati assignentur, nihil vetet.

Helvetiorum illorum fortitudo ex incepti, cuius Auctores, vel minimum Socii fuerunt, natura conspicitur. Id enim primo agendum erat, ut Alpes, munimentum Italiae, *tum inexsuperabile*, Plinii iudicio, perrumperentur. Quod si Annibalis tempore *res fama utique horrenda inexpertis* (a) erat, sæpius licet a Gallis perfecta fuisset; quorum exemplo Pœnos idcirco excitabat Annibal (b): horribilior multo videri Helvetiis debebat, quos præcefferat nemo, quique ducibus viæ carebant, gladio aperiendæ atque muniendæ. Plane, ut, *qui pro portento prope a majoribus habitus* (c), item *pro tempestate in Italiam ab illis fabulosæ altitudinis nivibus velut Cælo missa* (d), Romanis fuerit Annibalis Alpium transitus, si conferatur cum successu Gallorum, quos ad transcendendos montes illos, tunc invios, Helvetii induxerant; hos Pœnis cum animo, tum fortitudine constantiaque longe superiores agnoscamus, necesse sit. Maxime vero si expeditionum inter se componantur difficultates.

Gallis certe suscipiendum iter erat per medios hostes, qui si natura minus strenui fuissent, aut virium exiguarum, contra montanorum populorum indolem & habitum; tuti vero quum essent locorum situ, hoc uno satis prævaluissent ignaris
 C 4 regio-

-
- (a) Liv. Lib. 21. Cap. 29.
 (b) Id. Lib. 21. Cap. 30.
 (c) Plin. Lib. 36. Cap. 1.
 (d) Flor. Lib. 2. Cap. 6.

regionum, in quibus procedere, nisi protritis Alpium incolis, hostes nulli poterant.

Annibal vero in ascensu Alpium duces habuit accolas locorum, quos jam ad bellum contra Romanos in sententiam traxerat (a). Ei præterea Boii promiserant, se duces itinerum, sociosque periculi fore (b): Alpium ipsarum Reguli, se obedienter imperata facturos, commeatum itinerisque duces & obsides daturus (c). Quod quamvis non omnes pro data fide impleverint, dimicandum Annibali bis tantum fuit: ut non tam ab hostibus, quam ab iniquitate locorum Carthaginienses oppugnarentur. (d)

Ementis Alpibus, Annibal, post expugnatam Taurinorum Urbem, amicorum, sociorumve, aut metu sibi obtemperantium populorum terras ingrediebatur opimas, ubi fessum fovere atque recreare militem poterat, integris deinceps ejus viribus usus. Gallis ex adverso non quietis paullum ad curandum corpus, neque rerum copia, qua reficerentur, nedum socii ullius auxilia erant speranda trans Alpes: verum acriora duntaxat, ac sine intermissione bella, donec depellendorum ex patriis sedibus Italorum agros vicosque haberent in potestate.

Credi-

-
- (a) Polyb. Lib. 3. Cap. 10.
  - (b) Liv. Lib. 21. Cap. 29.
  - (c) Id. Lib. 21. Cap. 34.
  - (d) Polyb. Lib. 3. Cap. 10.

Credideritne cœpti cujusdam Auctor, rem id esse solius Dei, an humanis etiam viribus posse perfici, plurimum oppido refert, ubi merita laus successu est assignanda. Unum Herculem,

Intemerata gradu magna vi saxa domantem (a),
quem æmularentur, habebant Celtæ. At horum ipsorum exemplo, a Gallis accolis Rhodani *non semel neque bis ante id tempus (b)* repetito, certus Annibal erat, Virorum fortium

Nubiferos montes & saxa minantia Cælo
Accepisse jugum. (c)

Populos Italiæ perculos magis multo fuisse prima Celtarum trans Alpes irruptione, quam Pœnorum adventu, est ex dictis vero simillimum.

C 5

Anniba-

(a) Silius Ital. Lib. 3.

(b) Qui POLYBIUM non nisi per interpretem Nic. Perrotum consulent, errasse me censebunt, quod de Rhodani accolis ea dicam, quæ interpreter ille latine de accolis Rheni refert. Sed Græcum adeant, quæso, sua lingua loquentem. Culpæ reum deprehendent Perrotum. Hæc enim Polybii verba sunt: Κελτὲς, τὰς παρὰ τὸν ῬΟΔΑΝΟΝ ποταμὸν οἰκῶντας, ἔχ' ἅπαξ ἑδὲ δις πρὸ τῆς Ἀννίσεως παρυσίας - - - ὑπερβάντας τὰς Ἀλπεῖς. Hanc Perroti culpam, Rhenum pro Rhodano huc traducentem, non emendaverunt tot, quæ prostant versionis ejus Editiones.

(c) Sil. Ital. Lib. 4.

Annibalem gestis tot aliis illustrissimum impensius
hoc nomine celebrarunt Poëtæ

. . . *Ut vicerit Alpes*
Herculei socius decoris, divisque propinquas
Transierit cursu rupes (a),

cecinerunt. Immo & historiæ scriptores, per-
terrefacere legentium animos studentes, falsa tra-
diderunt & inter se repugnantia, *ut tragædis potius*
similes, quam historicis videantur (b): quæ gravissi-
mi POLYBII in eos animadversio est.

Nec alio monumento diu magis trans & cis Al-
pes viguit Pœnorum nomen & memoria. Usita-
ta namque adhuc erat tempore Appiani *Via Anni-*
balis (c) appellatio indita loco Alpium, qua transie-
rant Pœni. *Pœninas* inde quoque dictas Alpes,
eruditis Romanis similitudo vocis mere Celticæ
cum latino Pœnorum nomine, persuaserat. Quæ,
erronea licet, opinio, ac ideo debito historici of-
ficio improbata & refutata *Livio (d)*, celebritatis
Nominis indicium est nihilominus.

Gallis itaque, qui primi superaverant Alpes,
mirabilem hanc expeditionem fecisse nomen apud
Italos memorandum horrendumque, si quis ne-
garet, testibus ille omni exceptione majoribus re-
vinceretur. Sane, *Italiae populos adeo adventu Gal-*
lorum

(a) Id. Lib. 2.

(b) Polyb. l. c.

(c) Διόδωρος Ἀννίβη. Appian. *Annib.*

(d) Lib. 21. Cap. 38..

lorum (L. Æmilio Consule An. V. C. 528.) per-
terrefactos omnes, scripsit POLYBIUS (a), ut non
jam pro Romanis bella geri, neque pro eorum imperio,
sed pro sua singuli quique salute, pro Civitate, pro pa-
tria existimarent. De Romanis speciatim idem in-
quit (b): Civitas tota mæsta atque sollicita erat, nec
sine ingenti metu tanti Gallorum conatus expectabantur.
Veniebat in mentem vetustæ cladis memoria, & quasi
fatalem Romanæ Urbi gentem omnes formidabant. Un-
de non mirum, nomine Gallorum nihil apud Roma-
nos tetrius, nihil horribilius esse consuevisse, quod
ibidem historicus ille etiam refert.

LIVIUS vero, de M. Furii cum Gallis in agro
Albano pugna verba faciens; *Ingentem, inquit,
Galli terrorem memoria pristinae cladis attulerant* (c).
Videlicet, audito Gallorum nomine,

*Allia & infandi Senones, captaeque recursat
Attonitis arcis facies* (d).

Quin igitur, ut tandem ad consecutionem,
quo tendunt hæc de Gallis a me prolata, deve-
niam, mox a prima eorum in Italiam incursione,
Helvetiorum incepti auctorum nomen fama longe
lateque trans Alpes sparferit, ambigeret nemo
cum ratione, tametsi Annalibus, quos exscripsit
Plinius, haud consignata fuisset Heliconis Helvetii
memoria.

Hanc

-
- (a) Lib. 2. Cap. 7.
(b) Ibid.
(c) Lib. 6. Cap. 42.
(d) Sil. Ital. Lib. 6.

Hanc Gentis suæ famam tempore evanescere passi non sunt patres illis prognati Helvetii. Omnibus quippe interfuerunt bellis Gallorum adversus Ethruscos & Romanos, ut probabili admodum indiciorum serie conjectarunt historiæ Helveticæ veteris scriptores.

Diuturna utique nunquam fuit Italorum quies, ex quo viam sibi ad eos, perfractis Alpibus, muniverunt Galli. *Sæpe* namque *ab his cis Padum utraque legiones Ethruscorum fusas*, audivisse Clusinos ante Brenni bellum, LIVIUS testatur (a). Quamque multoties ab his temporibus ad usque Annibaliana Romam terrefecerint & perturbarint Galli, *Polybius*, tumultus Gallicos indicans, & *Livius* singulos describens, satis docent.

Conjecturam autem tam ingenio Julii Cæsaris, quam notæ ejus in omnibus diligentia eruditionique ex diametro oppositam, is faceret, qui opinaretur, leve adeo in eo extitisse cognoscendires Gallorum antiquas, gestave desiderium, ut intra generaliora apud Polybium legenda consisteret. Annales Cæsar haud dubie omnes, Scriptoresque evolverat accurate. Percontando etiam factorum, quorum testes adhuc quidam superstites darentur, notitiam sibi paraverat. Belli Cimbrici memorabiliora cum ignorasse quis credat? Maxime vero gestorum ab Helvetiis, quibuscum decertandum ipsi erat. Omnia sigillatim edidicisse facile poterat a Romanis illis, quos sub jugum mise-

---

(a) Lib. 5. Cap. 34.

miserant Turicenses exercitus Cassiani victores. Quam contumeliam apud eum oblivio non deleverat. Memoria quippe eam se tenere, *ferreque eo gravius, quo minus merito P. R. accidisset*, Legatis Helvetiorum declaravit (a).

Superioribus quum accessissent fortia sub oculis ejus ab Helvetiis edita facta, insigni virtuti debita laude præcellentiae supra reliquos Celticæ Galliæ populos, si Helvetios Cæsar fraudasset, silentio eam prætermittendo in hujus belli Commentariis, veritatem historiæ scriptori observandam, nec non gloriam, cujus appetentissimus erat, fortissimæ Gentis victorem manentem, eum insuper habiturum fuisse, manifestum utique est. Unde sit etiam perspicuum, sine summa Cæsaris ipsius, ut & priscorum quoque Helvetiorum injuria locum in præstantissimi illius Imperatoris atque historici Commentariis unicum, de quo disputavimus, memorandæ huic Gentis Helveticæ laudi destinatum, expungi nequaquam posse. Quod cæteris multis adductis superius ad loci illius authenticam demonstrandam, veramque ejus sententiam affirmandam, argumentum conjungenti, felix an infautum prorsus Emendatoris J. C. H. conamen sit, satis constabit.

(a) De B. G. Lib. I. Cap. 14.

JO. GEORGII SCHELHORNII

Ecclesiast. & Bibliothecarii Memming.

ANALECTA

miserandam afflictionem, quam Augustanæ & Hel-
veticæ Confessionis Ecclesiæ in Hungaria An-
no 1674. & 1675. perpeſſæ ſunt, con-
cernentia.

Viro Summe Venerabili atque Ampliſſimo

JO. JACOBO ZIMMERMANNNO

*Theologo Tigurino Celeberrimo, Collegii Carolini
Canonico Spectatiſſimo, ac Reg. Boruſſ. Scient.
Soc. Sodali Digniſſimo*

Amico ſuo Veterano

S. P. D.

JO. GEORGIUS SCHELHORNIUS.

PRidem abs Te, VIR SUMME VENERABI-
LIS! pro eo, quo me a ſex fere jam an-
norum luſtris benevole complecteris, amo-
re humaniſſime invitatus, ut ad inſigne Mu-
ſeum Helveticum, in rei ſacræ & literariæ incre-
mentum, Tua ac amiciſſimi noſtri BREITINGE-
RI opera, non ſine eruditi orbis plauſu apertum,
aliquam conferrem ſymbolam, nunc tandem jure
per Te mihi conceſſo uſurus, hoc qualecunque
ſpicile-

spicilegium oculis Tuis subjicere audeo : quod si Vobis haud plane displicuerit, alia fortassis in posterum, Deo vitam otiumque suppeditante, sequentur. Publice vero simul hac occasione ex animo Tibi gratulor laudabile, quod cepisti, consilium de exasciatissimis opusculis Tuis hinc inde sparsis in unum colligendis, junctimque evulgandis, quo ipso haud infucatæ pietati & eximiæ eruditioni Tuæ eriges monumentum omni ære perennius, ac de republica tam christiana, quam literaria optime mereberis. Plurimum Tuæ me liberalitati pro acceptissimo primi voluminis dono debere gratus profiteor, Deumque veneror, ut Te in seros annos sospitem omnique prosperitatis genere cumulatissimum clementer conservare velit ! Ita vale in Domino, O ANIMI PARS MAGNA MEI ! Tuique studiosissimum constanter, quod facis, ama. Scribebam Memmingæ A. R. S. MDCCLII. Non. Jan.

Omnem plane humanitatis sensum exuisse necesse est, quem non ad commiserationem commoveant gravissimæ illæ calamitates, quas Anno MDCLXXIV. & MDCLXXV. multi ecclesiarum & scholarum ministri, tam Augustanæ confessioni addicti, quam Reformati incredibili patientia in Hungaria pertulerunt, dignissimi proin, quorum nomina in piorum Jesu Christi confessorum ac martyrum censum relata immortalitate consecrentur. Præter Heideggerum in historia Papatus (a) Melchiorem Leydeckerum in continuatione historię

(a) Period. VII. §. CCC. sqq. p. m. 497. sqq.

riæ ecclesiasticæ Georgii Hornii (a), Andream Caroli in memorabilibus ecclesiasticis sæculi XVII. (b), & Jo. Wolfgangum Jægerum in historia ecclesiastica & politica ejusdem sæculi (c) eas ita luculenter, ut obstupefcendum fit, a Christianis in Christianos tantopere sæviri potuisse, descripsit auctor anonymus, cujus narrationem D. Frid. Adolphus Lampe Historiæ ecclesiæ reformatæ in Hungaria & Transylvania Trajecti ad Rhenum A. MDCCXXVIII. in 4. editæ laudabili consilio p. 746. sqq. adjecit, qui & ipse ibidem p. 447. sqq. *einige* literarum, lugubrem pastorum evangelicorum Hungariæ, ad carceres & triremes religionis causa damnatorum, persecutionis historiam illustrantium, exhibuit; Superpondii loco p. 407. sqq. additis quatuor aliis epistolis ad idem negotium pertinentibus. Sunt vero nobis & alia quædam scripta, ad hanc rem spectantia, nec ubivis obvia, quorum jam elenchum dabimus, integris fere titulis adjectis, ut de eorum argumento lectori plenius constet. *Hungarische Brädicanten. Unschuld wider die dreissigfach unwahre Beschuldigung, damit, allem Ansehen nach, ein Jesuiter, unter dem Namen, Johann Labsanski, des delegierten Königlichen Gerichts in Hungarn Secretarii, in einem Gerichts. Auszug ganz ungegründet, falsch und verläumderisch fürgiebt, daß die im Königreich Hungarn Un- [Römisch.] Catholische*

(a) Artic. V. p. m. 119. sqq.

(b) Lib. VIII. p. 122. sqq. & 127. sqq.

(c) Tom. II. f. 281. sqq. & f. 292. sqq. edit. Hamburg. A. 1709. in fol.

tholische Prädicanten nicht in Ansehung der Religion, sondern der Rebellion und Aufruhr wegen abgesetzt, und des Königreichs verwiesen; auch nicht allein insgesamt, sondern ein jeder insonderheit, derselben gerichtlich überwiesen, geurtheilet, und rechtmässig verurtheilt worden seyen; und hienit sie in der Welt, und besonders in dem Hochlöblichen Teutschland, verhaßt und hilflos zu machen sich unterstehet: zur Rettung der Wahrheit und Bezeugung guten Gewissens gezeuget, von einem, der es mit St. Paulo Ephes. III: 19. dafür hält, daß Christum lieb haben besser ist, denn alles wissen. A. MDCLXXV. in 4. *Narratio historica crudelissimæ & ab hominum memoria nunquam auditæ Captivitatis papisticæ, nec non ex eadem Liberationis miraculosæ, M. Georgii Lani, Hung. Rectoris olim Gymnasii Carponensis in Hungaria, qui postquam Anno Xριστογώνιας MDCLXXIV. Posonium ad jus citatus fuisset, ibique fœdissimis Reversalibus a Clero Romanensi obtrusis subscribere abnuisset, innocens mortis est condemnatus, dehinc cum compluribus Ecclesiarum utriusque, cum Augustanæ, tum Helveticæ Confessionis Ministris, Mense Majo ad diversos carceres raptatus, in hisque integrum fere annum crudeliter vexatus, post Anno vertente 1675. Mense Martio ex Hungaria ad triremes Hispanicas abductus, admiranda vero Dei pronœa in regno Neapolitano manibus persecutorum clam subductus, cæterisque ad Triremes Neapoli damnatis, solus duntaxat eductus, excessit, evasit, erupit, secundum circumstantias temporis & loci bona fide concinnata, multisque cordatorum virorum votis expetita, nunc luci publicæ exposita ab ipsomet auctore. Anno MDCLXXVI. in 4. Huic opposuit Georgius Haidelberger, Soc. Jes. presbyter, & ecclesiæ*
 Tom. VII. D cathe.

cathedralis Augustanæ concionator, scriptum h. t. anno eodem Dillingæ, in 4. evulgatum: *Georgius Antilani wider Georgium Lani*. Das ist: Römisch-Catholische Widerlegung eines Uncatholischen, der hohen Justiz aus Händen entloffen, in einer jüngstbin Anno 1675. ausgesprengten Laster-Ebarten. Georgius Lani benamseten quasi Prädicanten, samt erwehnter Georgi Lani, an dem Rand, von Wort zu Wort beygedruckter Laster-Schrift. *Adversus hunc librum, scommatibus & conviciis plenum, prodiit Georgii Lani Thraso papæo Jesuiticus*, oder kurze und nothwendige Vertheidigung eines Historischen Extracts von der Papistischen Gefängniß M. Georgii Lani aus Ungarn wider etliche unseelige Auflagen und ganz unverdiente Beschuldigungen eines Jesuiten, Georgii Heidelbergeri &c. A. MDCLXXVII. in 4. nec non Sigismundi Freymuth aus Meissen aufrichtiges Bedenken über eine Rojolitische Laster-Schrift, welche wider Georg Lani Historischen Extract von der Papistischen Gefängniß Georg Heidelberger herausgegeben, anno eodem in 4. Gravissimæ hujus persecutionis historia etiam enarratur in libello germanico: Kurzer und wahrhaftiger Bericht von der letzten Verfolgung der Evangelischen Prediger in Ungarn, darinnen vorgestellt wird ihre Unschuld, und die erschreckliche Bosheit der parthenischen Richter, aus Haß des Gottesdienstes an ihnen erwiesen: in zierlichen Kupfer-Stücken abgebildet. Aus dem Holländischen ins Teutsche übersetzt. Anno MDCLXXVIII. in 4. Eodem anno lucem viderunt: Nothwendige Gedanken der Evangelischen Prediger in Teutschland über denen Exulanten aus Ungarn, kürzlich entworffen, und aus dem Ungarischen

rischen ins Deutsche übersezet von einem, der nicht weit davon gewesen, in 12. Hunc autem libellum auctorem agnoscere b. Antonium Reiserum, dirissima etiam fata Posonii ob evangelicæ veritatis professionem animo forti & ad martyrium parato perpeßum, ex D. Henrici Pippingii memoriis Theologorum (a) cognovi. Quum vero auctor historiæ ecclesiæ reformatæ in Hungaria & Transylvania, a D. Lampio publicatæ, quem *Paulum Ember* esse novimus, universali Evangelicorum in Hungaria persecutioni præludens classicum cecinisse *Georgium Barsony*, Episcopum Varadiensem, virulento libro, cui titulus: *Veritas toti mundo declarata* &c. A. MDCLXXI. Cassoviæ primum typis expresso, & posthac Viennæ recuso, p. 443. referat, simul memorans, eum duplici scripto confutatum esse: annotare hac occasione juvat, decennio demum elapso Barsonii patrociniū suscepisse anonymum quendam, in scholis Jesuitarum enutritum (b) truculento ac in nostris oris rariori libro in lucem, qua indignissimus est, emissio cum hac epigraphe: *Veritas toti mundo declarata; sacram Cæsaream Regiamque Majestatem non obligari ad tolerandos in Hungaria Lutheranos & Calvinistas. Auctore primum Reverendissimo Domino, Domino Georgio Barsony, E. V. &c. impugnata deinde ab hæretico quodam Protestantium fautore, sed præsentis scripto vindicata, per Catholicum, pacis, patriæ, Majestatis Cæsareæ Regiæque; & antiquæ Religionis catholicæ, ac Hungaricæ studiosum. Sopronio*
D 2 Tyrna-

(a) Decad. II. p. 146.

(b) Ipse id p. 141. testatur.

Tyrnaviam nuper missa, typis Academicis excusa, per Matthiam Prnensky, Anno 1681. in 8. In hoc atroci libro auctor frivolis & iniquissimis, omnemque fidem, datam evertentibus argumentis evincere impio conatu gestiit. 1. Evangelicos nullum unquam legitimum jus habuisse liberi in Hungaria religionis exercitii. 2. Diplomata, articulos aliasque concessionem strepitu armorum ac variis importunitatibus, uti ipse quidem perhibet, extortas nullius esse roboris. 3. Ex mera conniventia & dissimulatione ad præcavendas turbas ipsos hætenus toleratos esse, non ex obligatione conscientiae & justitiae. 4. Gravaminum & querelarum ab ipsis ad Cæsaream Regiamque Majestatem in variis comitiis in religionis causa delatorum nullum esse fundamentum, omniaque mala ipsis merito illata. 5. Nullam illis injuriam, nullam violentiam factam a quoquam: cum ipsi neque jus ullum stabile habuerint eorum, quæ prætendunt: neque si forte habuissent, haberent amplius ob ultimam seditionem (eam scilicet ipsam, cujus immerito iis innocentibus imputatae causae tantas calamitates A. 1674. & sequenti ecclesiarum & scholarum ministri pertulerunt.) 6. In potestate Regiae Majestatis esse, ut Protestantibus aliquid vel nihil deinceps indulgeat. Ac tandem 7. Quicquid unquam indulgebatur, mutatis circumstantiis bona conscientia rescindi posse, & ad primordia legesque veteres reduci. Hæc ὡς ἐν παρόδῳ. Cæterum illius adversitatis, cujus ante meminimus, consortes etiam fuere Tobias Mosnicius & Joannes Simonides, qui cum cæteris ad ergastula nautica condemnati, in itinere Italico sævis militum manibus feliciter elapsi, tandemque per varios

rios casus & multa rerum discrimina ad nos delati fuerunt, quorum literas supplices Magistratui Memmingensi haud sine fructu oblatas heic ad memoriam fortium horum Christi athletarum renovandum exhibere visum est operæ pretium.

Generosi, Nobilissimi, Prudentissimi & Amplissimi Domini! Domini Benignissimi!

Quamquam facile retrahat & deterreat nos illud Salomonis: [Prov. 14.] *etiam proximo suo pauper odiosus erit*: quo minus Amplissimo Magistratui molesti simus; Tamen cum minor sit reus, qui inops peccat [Petron.] & vero dent animum ad loquendum libere ultimæ miseriæ [Liv. Dec. 3. l. 9.] facile culpa nostra, si vel summa necessitatis & afflictionis attigerimus capita, a Vestra, Amplissimi Domini! Virtute consequetur veniam. Postquam enim in Patria exularemus, incursum Croatici militis omnibus privati, vitam furtivam in latibulis agentes, tandem A. 1674. Posonium citati, ibique judicati, [qualiter autem, Deus dispiciet!] & sententionati fuimus. Et cum nec ante, nec in, & post, pollicitationibus nec fraudibus & terroribus subscriptionem Reversalium, manifeste vim conscientiae, vocationi nostræ, & libertatibus Patriæ inferentium, obtinerent a nobis, tandem post tres menses & paulo plus ignominiose Posonio cum Carnifice instructo restibus ad locum supplicii, & ex eo ad Carceres Leopoldopolim evecti fuimus. Ibi fame, siti, verberibus, frigore, compulsionem mira ad apostasiam & ceremonias ipsorum etiam capillis frequenter protracti & ictibus sæpius cruentati fuimus.

Sed cum hæc tam magna & frequentia, supra omnium aliorum captivorum sortem fuerint, ut prope hominum fidem excedant, & vero non sit possibile, ut non fama ad has quoque oras calamitatis nostræ pervenerit, libenter silentio præterimus. Illa saltem incommoda si attingeremus, quæ nostri e Patria dulci nocturna eductio, quæ Parentum & Domesticorum indefleta separatio, quæ militum nos instar pecudum per diversas orbis partes ducentium sævities, quæ iterati in Italia carceres, quæ præsens quoque peregrinatio seu traxit & trahit incommoda, aut quæ pauperies nostra & dubia ac incerta mansionis futuræ sedes præfagit mala; illa, inquam, si attingeremus incommoda, vere nobis tacentibus, miseram esse & commiserationem veniamque mereri nostram sortem, clamoso velut silentio tutarentur & declararent. Sed quæ tanti mali causa? Non certe ulla complicitas infidelitatis seu rebellionis; sed invisæ mundo purior religio: non prætensa contumacia; sed in fide & vocatione perseverantia: non Patriæ in Magistratum furor; sed libertatum avitarum amor. Et hæc erant, quæ miseros Verbi divini Ministros sorte acerba, ad catenas triremium, ad crudelitatem a memoria hominum non auditam condemnarunt. Horum de numero, nos velut de incendio, aut cæde tantæ cladis testes vestras venimus ad oras, divina miseratione, providentia singulari & cura hominum fidelium tantis e malis liberati, ut scilicet fratres nostros captivos afflictissimos vestris precibus & curæ benignæ commendaremus. Quo genere officiorum non defuturos Dominos ipsis etiam bene speramus. Nobis vero nondum in portu

tu navigantibus; verum in mediis tribulationum fluctibus positus, & diuturna cum tempestate coluctantibus, præsentes & propitias, Amplissimi Domini! ut porrigant manus, supplices exoramus: Nostram scilicet sortem deplorandam aliis sectatoribus caritatis commendando, & iter nostrum, duce aliquo itineris, viaticoque, si fieri potest, instruendo. Non dubitamus, Nobilissimos Dominos gratiam hanc nobis facturos, memores moniti: *Propter mandatum assume pauperem, propter inopiam ejus ne dimittas eum vacuum.* [Eccles. 29.] *Benefac justo, & invenies retributionem magnam, etsi non ab ipso, certe a Domino.* [Eccles. 12.] Preces nostræ indignæ pro inclyta vestra Civitate, pro Ecclesia, Republica & Amplissimo Magistratu nunquam deerunt.

In reliquo divinæ protectioni commendati benignissimi Domini valete optime.

Generosis Nobilissimis &
Amplissimis Dominatio-
nibus Vestris

Ad possibilia quæque Officia
Pietatis addictissimi,

TOBIAS MASNICIUS Pannonicus, olim
in Hungaria Ecclesiæ Illaviensis Verbi Minister,
nunc pro Christo Exul.

JOHANNES SIMONIDES Hungarus, quon-
dam in Pannonia Briznensis Gymnasii Rector,
pro tempore Christi in Exilio Comes.

Supplicem hunc libellum propterea ex autographo publici juris facere visum est, quod aliquatenus summas adversitates ac tribulationes delineet, quas superiori sæculo in Hungaria fortissimos quosdam Christi Confessores ob veritatem evangelicam mira patientia pertulisse supra diximus. Ii dirissimas afflictiones jam partim in patria, partim Posonii & Leopoldopoli perpessi tandem trahebantur per quinque cohortes militum Cæsareanorum, tum in Siciliam adversus Messinenses in Hispanici Regis subsidium missas, ad triremes Hispanico Neapolitanas, quibus, parum aberat, quin jam jam alligarentur. Sed, mirabili Dei providentia sic dirigente, factum est, ut prope Capuam latibulum aliquandiu in quodam fruticeto nacti e ductorum suorum manibus evaderent. Hac autem ratione libertate vix potiti, quadriduo post a lictoribus iterum comprehensi, & Capracottæ in carcerem conjecti sunt: jamque propemodum in eo erat, ut Domino *de Ringsmaul* militum Tribuno, cujus fidei Neapolim ducendi commissi fuerant, denuo miseri traderentur: hic enim, literis in loca circumjacentia missis, illis, qui eos vinctos Neapolim reducerent, centum nummos aureos promiserat. Cum vero improvisa ejus mors intercessisset, lictores spe obtinendi hujus præmii orbati, animique impatentia commoti, eos venum exposuerunt, avidissime mox a nonnullis piis ac evangelicæ religioni addictis mercatoribus Germanis, Neapoli tum negotiorum causa versantibus, redemptos, ac per trimestre liberaliter habitos, tandemque bona ac tuta occasione in nostram Germaniam ablegatos.

tos. (a) Haud incongruum videtur, hic quænam fuerint horum Duumvirorum, posteaquam fuga salutem non procul Capua quæsiuissent, fata ipsis Jo. Simonidis (b) verbis enarrare ex ejus libello, Wittebergæ A. MDCLXXIX. evulgato, cui titulum: EXUL PRÆDICAMENTALIS, indidit, cum memoratu haud sint indigna, illudque opusculum, utpote inter patronos & amicos potissimum distributum, non adeo multorum in manibus versetur.

„ Ita autem ille p. 27. sqq. Inter alia, quæ fu-
 „ gam comitabantur, adversa fames fuit, quam
 „ dum radicibus, foliis & variis herbis sedare
 „ non possemus, deliberato pergimus ad oppi-
 D 5 „ dum

(a) Omnem hanc rem didici e documentis Simonidis *Exuli Prædicamentali* præmissis. Fata autem hæc sua in providi Numinis laudem enarra-
 verunt etiam Masnitius & Simonides in libello Germanico, Wittebergæ A. MDCLXXXI. consentiente & approbante Theologorum ordine, in 8. publicæ luci exposito, cui hunc titulum fecerunt: Gottes Kraft und Gnade, die sich an denen beyden schwachen und trübseeligen Dienern Christi T. Masnicio und J. Simonide reichlich und beständig erwiesen &c.

(b) In hunc Simonidem, Poëtam non ineptum, ejusque hospitem beneficentissimum accommodari quodammodo potest Phædri Fabula XXI. Lib. IV. quæ titulum gerit: *Naufragium Simonidis*. Confer, si placet, etiam ejusdem Libri Fabulam XXIV.

„ dum quoddam, prece vel pretio panem com-
 „ paraturi: Incidimus in Rusticum, quem gestu,
 „ suspiriis & facie miseranda rogamus, ut sex de-
 „ nariis [tot adhuc supererant] panem apportet.
 „ Qui in partem collis superiorem ascendens cum
 „ se facilem præstiterit, suspicionem ingeneravit,
 „ quasi de nobis Gubernatori quidpiam indicatu-
 „ rus esset. Hinc, si fames permisisset, & num-
 „ mos relinquere parati fuisset. Descendit
 „ mox alius, restes forte ex negotio ferens, quem
 „ nos, recta ad nos tendentem, nostræ captivi-
 „ tatis auctorem existimabamus. Sed me oran-
 „ te, dum propius accederet, inspecto oratio-
 „ num Hermanni libello, discessit, nostrosque
 „ ligatos spiritus formidine solvit. Tunc rediit
 „ prior, panem & caseum adferens, quem col-
 „ laudatum reliquimus, bona cum spe lætitiæ,
 „ quasi tutius & alia loca ingressuri. Die 4. in-
 „ gruentibus pluviis in nemore tentorium ex ra-
 „ mis confecimus, ut sub eo ad vesperam mo-
 „ raremur, & nocte ingruente oppidum Capra-
 „ cottense evitaremus. Sed pluviae densæ, fri-
 „ gus continuum, fames vehemens aliaque mille
 „ incommoda consilia anteverterunt. Concludi-
 „ mus ergo in omnem rei eventum ingredi Ca-
 „ pracottam, dumque appropinquamus, ecce
 „ vigiles, qui ob Banditas tenent excubias, oc-
 „ currunt, profugos nos capiunt, & 4. Maji car-
 „ ceri includunt, quæ erat t. t. dies Sabbathi an-
 „ te Dominicam Jubilate. Sic fugam nostram
 „ nova in Italia excepit Capracottæ captivitas.
 „ Hoc in oppido carcer fuit posterior maleficis
 „ destinatus, in quo vigiles illi manus & pedes
 „ ferro vinciunt, pronisque terra decumbentibus
 „ truncos

„ truncos prægraves, pectori unum, alterum
 „ pedibus imponunt. Molle lectum! mollius in-
 „ tegumentum! Die tertio a captivitate salutat
 „ nos Archi Presbyter *Nicolaus Capharneus*, quæ-
 „rens, cujus simus professionis. Respondenti-
 „bus; Lutheranae, addit: an Lutherani sint eti-
 „am Christiani? Asserentibus, ergone, inquit,
 „estis baptizati? Omnino, addimus, & formu-
 „lam baptismi, orationem dominicam, deca-
 „logum, symbolum fidei &c. recitamus. De
 „his enim, an nobis Lutheranis sint cognita,
 „perquisivit. Quæ omnia dum nos scire intel-
 „lexisset, rapitur in admirationem & concludit:
 „Lutherani ergo sunt etiam Christiani, obtinuit-
 „que apud Gubernatorem, ut vincula nobis de-
 „sumerentur. Qua sua in nos propensitate alios
 „quoque ad commiserationem invitaverat, adeo,
 „ut sub initium captivitatis nullum in cibo vel
 „potu pateremur defectum. Nam licitum fuit
 „scholasticis ad carceris foramen venire, qui car-
 „minibus, hymnis & aliis a nobis ad compassio-
 „nem invitati. Hos inter fuit **HIERONYMUS**
 „**DE BACCARIIS**, vere Corvus ille Eliæ, qui
 „nunquam vacuis nos accessit manibus, dum-
 „que elapsis aliquot diebus prohibitum esset nos
 „invisere, frequenter nocte accessit, & panem
 „carceri injecit. Aderant etiam sæpe puellulae
 „& puelli, qui more suo panem ori admove-
 „runt, jusseruntque nos canere, semesum por-
 „rigentes, quem nos absque fastidio sumimus.
 „Carcer itaque tolerabilior erat Leopoldinensi
 „in Hungaria, hoc nomine, quod canere, ora-
 „re, legere, scribere, dare licuit & accipere.
 „Sed felicitas hæc non perennavit. Supra enim
 „ nomi-

„ nominatus Archi-Presbyter, dum nollemus re-
 „ ligionem Lutheranam abjurare, omne patrocini-
 „ nium subtraxit, & clemens in crudelem ver-
 „ sus, aliorum etiam affectum avertit, adeo, ut
 „ nisi *Corvus* ille nostri fuisset misertus, fame &
 „ siti periissemus. Dimissionem petentibus re-
 „ spondit, captivitatem nostram Pro-Regi Nea-
 „ politano esse significatam, atque ideo ad trire-
 „ mes eo nos abducendos. Sic præcisa fuit om-
 „ nis spes liberationis, nec superfuit aliud reme-
 „ dium quam patientia.

„ Hoc in carcere dum integris sex hebdoma-
 „ dibus detineremur, en mirifice Deus nostri
 „ promovit liberationem. Vigiles nempe Capra-
 „ cottenses recte grandi ligatos nos hac abducunt,
 „ certam pecuniæ summam Neapoli accepturi.
 „ Quam quidem Mercatores cum in transitu Li-
 „ semiae numerare illis essent parati, cum primis
 „ quod viderent, nos esse adhuc juniores, & ad
 „ serviendum aptos, responsi loco tulerunt, jam
 „ adesse in proximo oppido emtores, quibus si-
 „ mus credendi. Dum pergimus, ecce occurrit
 „ Rusticus cum duobus equis, quibus imponi-
 „ mur, custodibus a tergo per vices insidentibus.
 „ Miras cogitationes hæc equorum subministratio
 „ excitavit. Rebar ego, Dominorum, quibus
 „ nos tradendos aiebant custodes, hanc esse pro-
 „ visionem. Non meliorem, regerebat comes
 „ meus, inde ego spem mihi polliceor; namque,
 „ addebat, & latro ad patibulum ducendus cur-
 „ rui quandoque imponitur. Quid fit? Eodem
 „ die accedimus Thianam civitatem, ubi nobis
 „ obviam facti ex porta civitatis Fautores, eo-
 „ rumque

„ rumque unus quærit : an sciamus Germanice ?
 „ reddidi ego : utique aliquantum. Tunc ille :
 „ Quomodo vocemur ? Edisferentibus nobis, ille
 „ inspecta charta, de tertio, Domino M. LA-
 „ NI, (a) ubi is esset, sciscitatur : sed nihil hu-
 „ jus conscii, reposuimus, nos nescire. Interea
 „ veluti verbis nos castigans sugam exprobrare si-
 „ mulabat, sed mox nos consolaturus, bono ju-
 „ bet esse animo, subnectens, reliquos itidem in
 „ triremibus jam gemere, sed nos certo libertati
 „ fore asserendos. Hic igitur certum pro nobis
 „ numerat ductoribus avaris pretium, quos, ac-
 „ cepta ab illis numeratæ pecuniæ cautela, dimit-
 „ tit, nos vero ad superius hospitii conclave du-
 „ cit, utque bono simus animo, denuohorta-
 „ tur. His in tenebris Italicis, cum impossibilis
 „ nobis videretur liberatio, semper suspectus &
 „ formidandus hic Fautor noster menti terroribus
 „ plenæ apparuit : namque non alium, quam
 „ unum forte e numero Officialium, nos ex
 „ Hungaria ad Triremes ducentium, eum esse ar-
 „ bitrabamur. Auxit suspicionem Italus quidam,
 „ qui, absente Fautore, quæsitus, quid homi-
 „ nis esset, qui nos in potestate jam haberet, re-
 „ spondit : esse Capitaneum, qui in Sicilia exer-
 „ citum

(a) Evasisit & hic Dei beneficio in Germaniam,
 variaque scripta in lucem edidit. Ex ejus Mau-
 solæo Saxonico Summe Rever. D. Jo. Henr. von
 Seelen in Philocalia sua epistolica p. 297. sq. lo-
 cum exhibet, in quo in compendio enarratur,
 quomodo tum fideles Christi in Hungaria confes-
 sores habiti fuerint.

„ citum amisisset in conflictu cum Gallis, nunc
 „ ergo vires redintegraturus, hinc inde milites in
 „ supplementum conscriberet. Hinc nihil cer-
 „ tius expectavimus, quam dolosam armorum
 „ obtrusionem. Italo hoc discedente, accedit
 „ alter Fautorum, tradens nobis libellum, cui
 „ titulus: *Himmelscher Lust, Garten &c.* ex eo,
 „ inquit, cognoscetis, qui sumus, scilicet Lu-
 „ therani. Sed nos suspicabamur invicem, po-
 „ tuisse eum a milite Lutherano ad nos decipien-
 „ dos tantisper mutuari. His aliisque modis
 „ dum semel conceptam de se opinionem expu-
 „ gnare non possent, scio, inquit tandem alter
 „ eorum, cur tergiversemini, ne scil. ministe-
 „ rio sacro per assumptionem militaris vitæ renun-
 „ tietis, ad quod frustra huc usque per subscri-
 „ ptionem, per carceres, per armorum obtrusio-
 „ nem perque alios modos cogebamini: Quæ
 „ verba aliquam meruerunt apud nos considera-
 „ tionem. Flentes igitur & gementes rei even-
 „ tum operiebamur. Die sequenti discedimus
 „ hac sub auroram, & ecce currus occurrit, cui
 „ cum Patronis insidemus, dumque Aversam
 „ transiremus, Resumite, monebat unus Fau-
 „ torum, animos, jam enim cito ingrediemur
 „ Neapolim, nostro in hospitio cœnaturi: tunc
 „ apparebit candidus noster in vos affectus. Al-
 „ ter vero, qui facie averfa & pileo oculos ob-
 „ umbrante frequentius subridebat, auxit insuper
 „ suspicionem, adeo, ut hic in eam opinionem
 „ prolaberemur, aliquem hunc civium Neapoli-
 „ tanorum esse, cujus bono nos ille a custodi-
 „ bus coemptos, huic iterum venditurus esset,
 „ hicque propriis servitiis ut mancipia subjugatu-
 „ rus.

„ rus. Ingređimur urbem Neapolin, & per di-
 „ versas plateas vecti, in Foro ad Tribunal S.
 „ Laurentii curru descendimus, cumque utrim-
 „ que suspecta fuerit fides, præcedit unus Fauto-
 „ rum, alter sequitur, ne qua forte nocte jam
 „ profunda nos subduceremus. Sic venimus ad
 „ hospitium Fautorum, ascendimus & ingredi-
 „ mur museum, ubi, dum intra spem & metum
 „ positi fleremus, tertius, & præcipuus Fauto-
 „ rum, Nolite, inquit, flere! caræ Deo animæ,
 „ sed, quam mirabilis sit Deus in suis operibus,
 „ considerate. Sternitur mensa, accumbimus,
 „ miramur factum, nec tamen tanti id facimus,
 „ ut inde concluderemus, nos in eo statu versa-
 „ ri, in quo fere fuimus. Inter cœnandum inci-
 „ pit Fautorum primarius in Pontificem R. de-
 „ tonare. Nos mussitamus, ne quid, nisi inter-
 „ rogati, dicamus, has esse tentationes. Requi-
 „ rit insuper de itinere & aliis circumstantiis, cui
 „ omnia reliqui aperiunt, etiam de difficultate,
 „ quam in persuadendo sustinuerunt, nec velle
 „ nos adhuc dum credere esse liberatos. Subri-
 „ det ille factum hoc, & tanquam evidens pru-
 „ dentia & constantia signum collaudat, quæ-
 „rens insuper, jamne crederemus nos esse libe-
 „ ratos? Respondemus, Deum nosse vias nostras.
 „ Surgimus a mensa, & precibus lectione capi-
 „ tis Biblici peractis ducimur in conclave Princi-
 „ pe sane non indignum. Hic jubemur quiesce-
 „ re. Nos videntes lectum deauratum, purpura
 „ & bysso stratum, rara materia velatum, parie-
 „ tes, mensas, sedilia, specula & alia pretiosis
 „ rebus ornata & onerata, omnimode relucta-
 „ mur, ut ibi dormiamus, maxime, cum ex
 „ diu-

„ diuturno carcere corpora squalida & vestes (sit
 „ venia) pedibus refertæ essent. Sed nil profuit
 „ excusatio. Hic igitur inclusi, inspicimus pri-
 „ mo thecam librariam, in qua reperimus libros
 „ Lutheranos & inter eos Anti-Christum Dillingeri
 „ in quarto, qui in medio ibi Papatu maximæ
 „ fuit admirationi. Quibus visis, tunc primum
 „ novæ cogitationes suboriuntur, & dum cogi-
 „ tamus de nostri liberatione, somniare nos cre-
 „ dimus. Sic velut attoniti hærentes, dumque
 „ in eam sententiam descendimus, jam vera es-
 „ se, quæ nobis promittebantur, effuse præ gau-
 „ dio flemus, & invicem nos deosculantes, ma-
 „ gis lacrymis quam voce, *Te Deum laudamus*,
 „ occinimus. Nihil mirum fuisset, quod si in
 „ tam subitanea animi & fortunæ mutatione so-
 „ mno mortis oppressi fuissetus, siquidem nec
 „ spiritu, nec animo libere utebamur, sed lan-
 „ guidi velut & enervati, tanquam extra nos ra-
 „ piebamur. Defatigatio suadebat somnum, no-
 „ vitas rerum excitabat admirationem. Libri
 „ incitabant ad lectionem, tam insperata felicitas
 „ ad gratiarum actionem. Ita Deo T. O. M.
 „ gratias agendo, diem 15. Junii Anni 1675.
 „ concludimus velut somniantes. *O diem æternis*
 „ *dignam inscribi fastis!*

„ Sic ex captivitate & malo triremium, quod
 „ jam nostris cervicibus imminebat, liberati, to-
 „ to mansionis nostræ tempore in orationibus,
 „ sacris meditationibus & lectione Bibliorum B.
 „ Lutheri versionis Germanicæ &c. versabamur.
 „ Partem temporis etiam colloquio Patronorum
 „ dedimus, qui ex prælecto capite Scripturæ S.
 „ ante

„ ante & post cibum varias semper movebant
 „ quæstiones. Sic ex. gr. occasione Nicodemi
 „ Jo. III. 2. sqq. VII. 50. XIX. 39. *An illi in Pa-*
 „ *patu salva conscientia ad certum tempus possint mo-*
 „ *rari?* &c. Quandoque peregrino habitu induti,
 „ & adscititiis crinibus velati captivos & jam in
 „ triremibus alligatos invisimus, & quasi ignari
 „ eorum sortis, quinam gentium sint & cujus
 „ conditionis, inquisivimus, additisque nonnul-
 „ lis, constantiam eorum in fide & adversis fir-
 „ mam semper & quadratam deprehendimus.
 „ Tum intime malis eorum intus condolentes ac
 „ ingemiscentes, porrecta eleemosyna lacryma-
 „ bundi discessimus, quod factum cumprimis in
 „ triremi S. Josephi & Januarii. - - -
 „ Patroni, licet jure nos vendere, aut ut man-
 „ cipia tractare, & ad operas serviles damnare
 „ potuissent, tamen ceu Christiani honorifice ha-
 „ bitos laute exceptos, bene vestitos, submini-
 „ strato viatico liberos dimiserunt, & viam ad
 „ nostros penetrandi per Italiam ostenderunt. „

Hæc, quum legerem, sæpe, fateor, indolui,
 Simonidi tum haud licuisse, ipsa fautorum suo-
 rum indulgentissimorum, vel omnium, vel pri-
 marii saltem nomina, æternis fastis quæ inscriban-
 tur dignissima, exprimere. Non sane immerito
 ille de præcipuo Evergeta suo in carmine, quo
 sua itidem fata descriplit, hisce verbis usus est l.
 c. p. 19. sq.

O tua, Mæcenas, sineres si nomina poni,
In metris positus quam mihi sæpe fores!
Te canerem solum meriti memor, inque libello
Tom. VII. E Cresce.

*Cresceret encomiis pagina quæque tuis.
Te præsens mitem nosset, Te serior ætas
Pergeret elogiis magnificare suis.
Nec tibi cessaret doctus benedicere lector,
Hic te servato Vate maneret honor:
Est primum Jovæ munus quod perfruar aura,
Gratia post Jovam semper habenda Tibi.
Ille dedit vitam, redimis Tu, quam dedit ille,
Et facis accepto munere posse frui.
Tu nudum vestis, labiis Tu pabula macris,
Tu præbes potum, corque dolore levas:
Et quis dona queat numero comprehendere justo.
Hoc quoque, quod possim nunc memor esse, Tuum est.
Rex cæli, illa dies veniet dum, sit Tibi clemens!
Non poterit votum plenius esse meum.*

Didici vero deinde e Simonidis epistolis autographis, quarum haud paucas lustrare mihi licuit, Virum hunc optimum, & immortalitate dignissimum, fuisse GEORGIUM WELSIUM, patria Noribergensem, mercaturam tum Neapoli exercentem, quem & e literis b. Antonii Reiseri, a summe vener. mihiq. amicissimo D. Seelenio in Philocalia epistolica p. 297. evulgatis, multo autem magis ex variis epistolis, quas supra laudatus Lampius Historiæ eccles. Reform. in Hung. & Transylv. inseruit p. 456. 463. nec non ex anonymi relatione, eidem historiæ annexa p. 890. 898. 901. &c. benignam ac indefessam reliquorum captivorum & ad triremes jam alligatorum curam gessisse cognovi. Jure igitur summo de eo Nicolaus Zaffius, vel potius Zappius, artis salutaris Doctor, Venetiis tunc degens, qui & ipse tristem illorum sortem cordi habuit, ac maxima
iis

iis officia præstitit, ad ipsos l. c. p. 463. perscripfit: *Humanissimæ vestræ diligentia Dom. Veltzii, Viri prorsus animo heroico præditi, & æterna laude digni, tuto ad me pervenere. Generosus Vir, dum strenue mecum redemptionis vestræ sphaeram movet, nomen suum commendat immortalitati, & historicorum, qui novum martyrologium adornabunt, & persecutionis vobis illatæ historiam pertexent, applausus merebitur.*

Cæterum pii hi exules, feliciter ex Italia & hostium suorum faucibus elapsi, in Helvetia, Suevia, Franconia & Saxonia benignissime excepti fuerunt, tandemque in Hungariam redeundi veniam ab Imperatore Leopoldo intercessione potissimum Electoris Saxoniae Joannis Georgii II. impetrarunt.

Ex reliquis vero, qui inter triremium Neapolitanarum transtra laboresque plusquam serviles gemebant, Augustanæ Confessioni addicti, occasione data, libellum supplicem, suarum calamitatum nuncium, in Germaniam ad nostrarum Academicarum Theologos miserunt, typis deinde Latino & Germanico sermone in forma quadrifariam dispertita excusum, hocque titulo insignitum: *Literæ lamentatoriæ simul & supplicatoriæ Ministrorum olim in Hungaria captivorum, jam ad tristes, proh dolor! Hispaniæ triremes condemnatorum, Neapoli ad inclytas Academias Evangelicas in Germania perscriptæ A. S. R. 1675. d. 9. Cal. Sept.* Literas hasce memorabiles, easque rarissime obvias exhibere hic visum fuit in lectorum gratiam integras. En ergo illas:

Patres & Fratres in Christo venerandi, omnes
& singuli, Amici nobis honorandi!

Gratiam Dei Patris, Pacem in Christo Jesu,
nec non in cruce patientiam, & in vera fide con-
stantiam omnibus Vobis, Nos miseri propter no-
men Christi captivi, a Deo omnipotente & ejus-
dem Filio unigenito, Salvatore nostro ex sincero
corde & affectu precantes, nostras ad Deum sup-
plices preces offerimus.

Inaudita, sed tamen non inaudita Vobis enar-
ramus, si modo omnia & singula enarrari pos-
sent, quæ hactenus Nos omnium miserrimi Chri-
sti captivi, Ecclesiarum olim in Hungaria Mini-
stri Scholarumque Rectores utriusque Augustanæ
& Helveticæ Confessionis, prætextu quidem fœ-
dæ Rebellionis, revera tamen solius duntaxat Re-
ligionis causa perpeffi sumus, uti nuper in pa-
tria nostra dulcissima, Carceribus nempe Leopoldoli,
Comaromi & in Berentz, ita nunc in re-
motissimis oris atque Provinciis Hispaniarum pati-
mur & perferimus, sub crudelibus, proh dolor!
triemibus gementes, suspirantes & tantum non
exspirantes: Et narraremus ea quidem omnia li-
bentes, nisi tempore commoditateque hujus rei
sufficientibus excluderemur (sunt enim innumera
& inenarrabilia) Vobisque jam aliquantisper ali-
unde talia innotuisse certiores essemus. Quare
hoc labore inter improbos Triremium constituti
labores supersedemus.

Illud saltem dicemus, quam miserabiliter, post-
quam in antedictis carceribus ferro grandium com-
pedum vincti, inter continuos labores, eosque
durissi.

durissimos & (quod verecundia dicere vetat) for-
didissimos in expurgandis latrinis, fimetis expor-
tandis, munitionibus exstruendis, novis carceri-
bus effodiendis, idque genus aliis sine omni tem-
pestatum, æstus aut frigoris discrimine, frequen-
tissimis plagis & verberibus, fame & inedia pene
consumpti decem Menses a Majo Anni 1674. us-
que ad Aprilem Anni præsentis 1675. consum-
plissemus, (quod pluribus anno superiore in Li-
bello supplici ad Sacrat. Cæs. Maj. directo expo-
situm) tandem ex dulcissima nostra Patria, clam
per occulta foramina, nocte ruente, in vinculis
ablati, Equitumque Cohortibus cincti per Mora-
viæ & Austriæ fines usque Schotviennam duceba-
mur, ubi mox copiis subsidiariis a sua Majest.
Cæs. in Hispaniam missis juncti, inque medium
duarum Cohortium pedestris militiæ rapti ferro in
pedum cruribus relicto, sic constricti, pedestri
itinere per Styriam, Carinthiam & Carniolam
Tergestum usque abducebamur, ibique omnibus
exuti & spoliati rebus tres dies a Dominica Pal-
marum usque ad sequentem Mercurii diem, con-
tinua fame ne buccella panis nobis porrecta, af-
fligebamur. Tunc barbis, quas longas aluimus,
nostri capitis ornamentis, penitus abrais postri-
die Navibus imponebamur, indeque per Mare
Adriaticum ad Portum Piscariæ in Regnum Nea-
politanum avehebamur.

Abhinc vicissim pedestri itinere ferro adhuc
onusti inter verbera & famem, instar pecorum
acti, pulsique Capracottam pervenimus. Hac in
via partim ob famem intolerabilem, partim ob
verbera multa, denique ob nimium foetorem ex

horrendis pedum tumoribus ortum, (plerosque etiam nostrum discalceatos toto hocce itinere incedere oportuit, ipsis guttis sanguinis per salebrofa illarum regionum loca passim destillantibus) octo ex nobis Viri præcipui has miseras morte ipsa superarunt, inter quos erat Michael Gosch Pastor A. C. Kalinoviensis, Michael item Miscolcy Filekiensis, & Johannes Harfanis Pastores Helveticæ Confessionis.

Eadem die, qua Capracottam venimus, quidam Gregorius Heli, Pastor H. C. hunc in modum e vivis sublatus est. Portabatur quippe jam semimortuus dorso asini, captivis duobus (urgente ad id milite nos magis mortificandi ergo) utrinque a latere subinde eum fulcientibus & a lapsu prohibentibus, mox præcipiti quodam in loco neutro Auxiliatorum suorum animadvertente (altera enim manu ferrum suum, altera ægrum semimortuum tenere eos oportuit) in terram prolabitur & subito moritur. Qui humi prostratus, exutis, quos adhuc habebat, laceris vestibus, seminudus adeoque insepultus media in via canibus forte esca futura relinquebatur. Ubi hoc ad Capracottam accidisset, compedibus equidem die sequente solvebamur, sed rursus postquam septima die Mensis Maji, Neapolim appulissimus, forma priore, omnibus, quæ adhuc forte superebant nobis, denuo penitus nudabamur, jamque grandibus Triremium catenis constricti, omnis consilii & auxilii egentes inter suspiria & gemitus semimortui adhuc spiramus: sic miserabilem in modum Hispanorum mancipia facti, longe infra mancipiorum omniumque sceleratorum genus collocati,

locati, quotidie durissimis laboribus, quorum præmia frequentiores ictus sunt, & quod pati difficilius, inauditis calumniis & in Deum nostrum injuriosis convitiis a populo isto Christiano, oneramus, proscindimur, ita quidem, ut & vivere jam nos tædeat, existimantes millies melius semel mori, quam hacce tam lenta confectos morte diu torqueri, crescentibus in singulos dies malorum procellis.

Aderant hic nuper Turcarum nonnulli Mercatores, qui audito de nobis miseris rumore, moti quadam erga nos misericordia, nobis alimenta quædam, pisi, lentis, ceparum & alii subministrare haud sunt dedignati, Christianis istis hoc prorsus negligentibus.

Erant autem nostrum ab initio, cum huc duceremur 41. præter illos, quos alibi Captivos detineri audivimus, postquam vero ex nobis aliqui mortui, tres autem ad Neapolim profugi facti fuerint, utpote Georgius Lani Rector Carponensis, Thomas Masnitius Diaconus Illaviensis & Johannes Simonides Rector Brisnensis, quorum posteriores duos iterum captos esse ferunt, numerus Captivorum Hungariæ hic Neapoli in Tririmibus existentium ad 30. se extendit, ex quibus XI. Augustanæ, XIX. autem H. C. sunt additi. Inter illos præcipui sunt M. Thomas Steller, Con Rector Neosoliensis, Michaël Paulovicz, Rector Divo-Martinensis, Daniel Mazarius, Thomasovienensis, Samuel Nikletius, Uybanensis, Balthazar Nikletius Strihovienensis, Nicolaus Leporini Poltariensis & Andreas Turocy Filekiensis Pastores.

res. Ad posteriorem pertinent classē, Steph. Seley
Superint. Papensis, Stephanus Batorkeffi Vesperimen-
sis, Franciscus Otrokocy Rimasecinenſis Pastores.

Hi omnes tantis expositi ærumnis & calamita-
tibus confugiunt ad media licita, Magnos nem-
pe, quos multum valere apud Clementissimum
nostrum Regem (cujus jussu, & huc ductos, &
hic ita misere nos haberi milites dicunt) scimus,
Viros Principes, omnes Eosdem, ut suas nobis af-
flictis gratiosas porrigant dexterās, pro nostra Li-
beratione maturanda, & miseræ, quæ adhuc ex
parte superest, vitæ post tantas calamitates con-
servatione impetranda. Quia enim mortem quæ-
rentes mors fugit, & abbreviare miseras nostras
contra Dei voluntatem anticipatione termini ne-
farium judicamus, ideo aliorum hic ope indigen-
tes, ad Eos post Deum confugere habemus ne-
cesse.

Direximus autem ad Reges Potentissimos,
Electores Serenissimos, Duces & Principes Cel-
sissimos S. R. J. Dominos, Dominos nostros gra-
tiosissimos, (nos qui A. C. sumus) supplices no-
stras voces, orantes Eos demississime, ut etiam
Illi, qua valent apud Imperatoriam Majestatem,
Regem nostrum Gratosissimum, Gratia, suas ad
Nos sublevandos & liberandos extendant dexterās.
Id autem, quicquid hujus negotii est expedien-
dum, ad Vestras Maxime Rever. Excellentias cum
præsentibus dirigere placuit, vel eo ex consilio,
ut Vos Patres nostri & Fratres in Christo dilectis-
simi nostras supplices preces lisdem commendetis,
atque votis Vestris, ad facilius nostræ Instantiæ
humillimæ relinquendum locum Eos invitetis &
exci-

excitetis, simulque apud alios Magnos & Bonos, apud quos multum Vos valere novimus, Vestram operam interponatis.

Quod Amplissimos Almarum Universitatum ordines, pro illo, quo ex nobis nonnullos sibi olim præsentes complexi erant favore, imprimis autem ex illo ardentissimo sinceræ Religionis secundum Invariata A. C. Zelo, ob quem unicum nos istas perferimus adversitates, accensos facturos, uti nulli dubitamus, ita quicquid alibi nostri causa fecerint, id pondus suum habiturum, certo nobis persuademus.

Quod reliquum est Nos uti ipsos Almarum purioris doctrinæ Nutricios, Reges Potentissimos, Serenissimos Electores & Principes, Celsissimos Duces, Patres Patriæ, cum universis Inclytarum Aularum Administratoribus & Consiliariis: ita etiam Celeberrimas Literarum Matres, cum suis Proceribus, Magnificis, Doctoribus, Professoribus & Civibus Academicis Deo largissimo Benefactorum remuneratori, humillimis precibus nostris præsentrare & commendare incessanter nequaquam intermittemus.

Nos devotissimi & afflictissimi Captivi Christi, Ecclesiarum olim Ministri & Scholarum Rectores in Hungaria, nunc sub Jugo Triremium Hispanicarum Neapoli gementes, Jobæumque illud ingeminantes: *Miseremini nostri, miseremini nostri, tantum Vos Amici nostri, quia manus Domini tetigit Nos! Valet.*

Perscriptum Neapoli IX. Cal. Sept.

Tandem vero provida divini Numinis cura factum est, ut & hi, & cæteri ejusdem calamitatis participes, ex horrendo triremium ergastulo per fortissimum Heroem, Michaëlem de Ruyter, fœderatorum Belgii Ordinum Archithalassum, feliciter vindicati, ac ceu titiones e mediis flammis, & fornace veluti Babylonica, manu omnipotentis Dei erepti, per Helvetiam in Germaniam evaderent, partim deinde divino beneficio suis gregibus restituti: in itinere vero passim, & cumprimis in florentissima Civitate Tigurina, munificæ in exules aliosque opis indigos liberalitatis laudibus a longo jam tempore maxime conspicuæ, benignissime excepti habitique. Oratio ad eos salutandos nomine venerabilis Ministerii Ecclesiæ Tigurinæ a D. Jo. Henr. Heideggero, maximi nominis Theologo, A. 1676. d. 20. Maji habita, ac nondum, quod sciam, in lucem edita, dignissima est, quæ hic legatur. Accipe igitur illam:

Reverendissime Episcopo, venerabiles viri, Jesu Christi, Domini nostri & sospitatoris unici servi fidelissimi, athletæ & Martyres gloriosi, Domini & in eodem Christo Domino Patres, fratres & Symmystæ unius, ejusdemque pretiosæ fidei conteseratione, & spei cœlestis communione conjunctissimi uniceque suspiciundi. Quibus vos titulis aliis, pietate & constantia vestra dignis compellem, exornemque, vix reperio.

FAciam vestram venerandam ut Angelorum Domini intuemur, salutamus, suspicimus, nec tamen sine imis cordis nostri suspiriis & lacrymis. Etenim liceat nobis cum uno illo ex Senioribus,
Apoca-

Apocalypticis quærere; *Hi vestiti stolis albis* τινὲς
 εἰσι καὶ πόθεν ἦλθον; *Quinam sunt, & unde vene-*
runt? Apoc. VII: 13. Divinumque Oraculum
 nobis respondet ibidem: *Hi sunt* οἱ ἐρχόμενοι ἐκ
 τῆς θλίψεως μεγάλης. *Hi sunt, qui venerunt ex ma-*
gna tribulatione, qui laverunt stolas suas, easque san-
guine Agni dealbarunt. A longo jam tempore proh
 dolor! aures nostræ nobis tinnierunt, & tantum
 non perforatæ sunt fama diræ persecutionis Hun-
 garicæ, qua vix alia gravior Ecclesiam Dei percu-
 lit. Tot florentissimæ Ecclesiæ, privilegiis Cæ-
 sareæ Regiæque Majestatis irrefragabilibus muni-
 tæ, Antichristi præda factæ sunt. Tot animæ sa-
 pientissimæ in ejusdem tyrannidem concesserunt,
 percussis pastoribus tot oves Christi misere dissi-
 pata errant, & vix luporum rictus effugiunt. Vo-
 bis imprimis, veneranda & sacra capita, vobis,
 inquam, qui tanquam vigiles Domini in irrupti-
 one stabatis, perduellionis calumnia iniquissima
 pressis sæva illa tempestas incubuit: vos capitis
 causam coram judice infestissimo dicere subacti
 innocentes non aliam certe ob causam, quam
 quia exemplo D. Ambrosii, Mediolani Episcopi,
 sic ut ille Basilicas furioso Auxentio, ita vos quo-
 que Ecclesias Basilicas vestras ob solius Dei timo-
 rem, immani illi tigridi Collonischio tradere re-
 cusatis, innocentes adeo & propter causam, quæ
 non vestra, sed Christi erat, condemnati, in te-
 rribilissimos carceres detrusi, per longa & aspera,
 molestissimaque itinera raptati, & Hispanicam in
 servitutem redacti, profligatissimorum mancipio-
 rum exempla novissima sustinuis. Horret cer-
 te animus noster cogitare infandas miseras, sævi-
 tiam & ἀπανθρώπιαν hostium vestrorum, calami-
 tates

tates non simplices sed concatenatas, sed multas, & horribiles, quarum a vobis magno nec infracto animo exantlatarum apud posteritatem fides multum laborabit. Cœleste igitur, ut dixi, oraculum nobis æclamat: *Hi sunt illi, qui ex magna tribulatione venerunt, & stolas suas in sanguine agni dealbarunt. Benedictus sit Dominus יהוה אלהינו Deus ad salutes, cujus sunt exitus mortis. Psalm. LXVIII. v. 21. 22. qui, sicut olim, ita etiamnum dixit: Ex Basan reducam meos, reducam יְהוָה אֱלֹהֵינוּ ex profunditatibus maris. Benedictus, inquam, Jehovah, qui occidit & vivificat, qui claves vitæ & mortis habet, qui tanquam Heros surrexit jubilans præ vino, qui Heroem suum cœlesti spiritu & robore indutum alterum illum Belgii Periclem, seu malumus dicere, Gedeonem Archithalassum Reuterum, jam vobis terga vertentem, ut, conclamata apud homines salute, appareret vobis, Deum esse ἐν ἀμυχάνοις εὐμήχανον, & auxilium vestrum esse a Jehova, qui fecit cœlos & terram, terga, inquam, jam vobis vertentem, reduxit, ut ex intoleranda servitute vos sospitaret, & alteros veluti Daniele ex fovea leonum & babilonica fornace liberaret. Ut jam Christo Salvatore vestro verbis sponsæ ejusdem apud Hieropsaltem gratias agatis: Explorasti nos, o Deus! conflasti nos, sicut argentum, fecisti, ut homo (perditionis nempe) inequicaret Capiti nostro, venimus in ignem & aquam, & eduxisti nos ad satietatem; nec non cum eodem: Cum Jehovah Zionem restitueret in integrum, extitimus sicut somniantes. Tum implebatur os nostrum risu, & lingua nostra júbilo. Tunc dixerunt in gentibus: Magna fecit Jehova erga nos, magna fecit Jehova erga nos, læti extitimus. Μακάριος ὁ κύριος, beatus*

beatus vir ille, qui persecutionem tolerat; postquam enim exploratus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam promisit Dominus diligentibus ipsum. Jac. I. 12.

Quamobrem viri Dei, Callinici celebres, vos, ut Angelos Domini excipimus, salutamus, suscipimus, & pectoris nostri labiis præsentibus exosculamur, vobis invictam in adversis constantiam, divinam & miraculo proximam redemptionem, injustissimorum persecutorum vestrorum confusionem, iter hucusque promotum feliciter, adventum vestrum, Magnificis, Ampliss. Proceribus nostris, Civibus universis nobisque exoptatissimum, præsentiam venerabilem, quæ multorum nobis documentorum feracissima erit, lætabundi & gestientes toto pectore nostro gratulamur. Sicut antehac cum flentibus vobis flebamus, & miseriæ vestræ communis nobis sensus fuit, ita nunc cum gaudentibus vobis gaudemus, & lætitiæ vestræ communis nobis sensus est. Seculum integrum, & quod excurrit, elapsum est, ex quo Ecclesia nostra Tigurina, quam inde a Reformationis tempore præ multis aliis Deus ineffabili gratia profecutus est: nec non *τιμιώτατος* ejusdem antecessor & reformator vestris quoque tum ecclesiis notissimus Bullingerus *ὁ Μακαρίτης* simili fere modo flagrante persecutione Mariana exules Anglos Episcopos tota urbe celeberrimos excepit, & cum iisdem hospitalitatis tesseram sincere & fideliter communicavit. Eadem fide & sinceritate vos *נאלי יהוה* salvati, liberati & asseriti Domini excipimus: Vobis totos nos consecramus, animos devotos, voluntates propensas, studia & obsequia addicta, hospitia, mensam nostram, quousque

usque commoda vestra ferent, denique hospitalitatis nostræ officia universa offerimus. Offerimus imprimis piarum precum συναγωνισμον, Deum jugiter & ἀδιαλείπτως in vota vocaturi ardentia, ut misereatur Zionis vestræ, fracturas ejus potenter & gratiose sarciat, Ecclesias vestras desideratissimas vobis, & vos desideratissimos illis restituat, πύρωσιν illam ignitam & tot fidelium probationem ad lætam tandem Catastrophen perducat, hostibus vestris & Domini nostri Jesu Christi, siquidem fuerint ἀθεράπευτοι καὶ ἀνίατοι, incurabiles & insanabiles, calicem indignationis suæ, & plenum cramate propinet, cujus improbi illi terræ feces exhauriant, inebrientur, cadant & vomant, neque a facie gladii resurgant, quo & ipsi intelligant Θεὸν εἰ μὴ κίριζεσθαι, illusionem ejus non pati, quin potius Deum esse bonum Israël, & eos, qui vos tetigerunt, tetigisse pupillam oculi sui. Hæc affectus erga vos nostri pia & candida est testificatio: hæc summa votorum nostrorum, quæ exaudiat is, qui sedet ad dextram Patris, & pro nobis contra mundum, Satanam & Antichristum intercedit ὁ ἡμῶν noster, Jesus Christus, communis pretiosæ fidei nostræ princeps & consummator unicus.

Ad extremum, revocare hic in lucem, cui se plane subduxit, haud piget libellum, quo Christophorus Kleschius, miserandas calamitates eodem tempore verbi divini præconibus evangelicæ veritatis causa in Scepusiaca Pannoniæ regione (Zipserland) a diris adversariis inflictas, memoriæ prodidit.

Succincta

Succincta papisticae in XIII. Scepusiadis Hungariae oppidis A. S. 1674. institutae deformationis Enarratio M. CHRISTOPHORI KLESCH, P. L. C. olim Ecclesiae in monte Georgii inter memorata, Polonicae Coronae oppignorata, XIII. Oppida Scepusiaca Pastoris, & XXIV. an. Reg. Consist. Assessoris & Notarii, nunc exulis & hospitis Jenensis. Jenae, typis Gollnerianis. A. 1679. in 4.

Omnia in hoc mundo continua vicissitudine & miro gyro rotari versarique primævæ prævaricationis & humanæ perversitatis fructus est. Hinc nihil tam firmum ac stabile aestimari debet, quod non experiri queat mole sua ruinam. Quid ergo mirum, si quandoque Regnum, si Civitas aut Status pristina privetur prosperitate? Sapientis hic non est dicere: Non putaram! Tempore enim Pacis de Bello, Libertatis de Jugo, Abundantiæ de Egestate, & ita perpetuo de secutura mutatione provide cogitandum est. Non fuisset ita horrenda in Hungaria Deformatio tam deformis, si tempestive malum hoc fuisset prævisum. Revidendum jam erit pone, posteaquam egregia facinora me eo inducunt invitumque invitant, ut dulcissimæ meæ Patriæ, florentissimi inter Europæa Regni, faciem nigro obvelatam & involutam peplo in literatissimo hoc Germaniæ Theatro peregrinus sistere & imprimis ultimum Papisticae in XIII. Oppidis Scepusiadis Reformationis processum Sacrique Ministerii totale ex his oris Exterminium, ut vivam finalis iræ Draconicæ *συναγχασία*, producere in apricum cogar.

Vos Auditores omnium Ordinum spectatissimi, huc vertite Vultus, Aures & Animos, submitte

misſe contendo. Non abs re erit, ſepoſitis pa-
rumper antiquis Monumentis, Tragicum ſeculi
noſtri Caſum volvere & revolvere. At non ſoli-
tum & exactum totius in Regno geſtæ Rei mo-
numentum & in eo condendo indulcoratæ ſacun-
diæ condimentum vel cujuſcunque deſiderii
complementum vobis promittite, quin potius
Hiſtorico quodam ultimæ in Hungaria Perſecutio-
nis, brevi quidem perſpicuo tamen, Compendio
contenti, Relatori, devoto Veſtri Cultori humil-
limis Deſideriis ſollicitatam obſerre benivolentiam.

Speculum vero, Auditores candidi, elucidatius
vix inveniri licebit, quod faciem ſub conclama-
tis his afflictiffimæ Hungariæ Motibus lugubrem
avidò Spectatori repræſentare queat, quam Tragi-
cus Paſticæ in Scepuſienſi Comitatu Deformati-
onis Actus. Omnia jam occuparat Romani Cleri
rabies, cum noſtra XIII. Oppida ferirent ſpicula.
Nec poterant Perſecutores citius obtinere quic-
quam, ob Polonici Magiſtratus, cui pignoris vi-
gore ac jure ſubjacent, Potestatem & in defenden-
dis ſubditis haſtenus egregie manifeſtatam Dexte-
ritatem, cujus Mandato publico ad Judicium Po-
lonienſe, per Canonicos & Regios Homines, ut
vocant, perſonaliter citati, ſub Pœna Capitis &
Confſcationis Bonorum comparere prohibeba-
mur. Verum debile hoc, cui tum innitebamur,
fulcrum erat ſpesque levis & brevis, quæ mox
expertos edocuit, non eſſe bonum confidere in
Principibus. Nimirum paucioribus intenti Evan-
gelicæ Veritatis Hoſtes acriori Impetu & immani-
ori auſu prædæ inhiare, Conſiliis contractis in
unicam tractus noſtri metam vires fraudesque di-
rigere

rigere poterant. Et quia non animarum salus, sed Sedi Romanæ gratificandi & vanæ gloriæ studium divitiarumque insatiabilis cupido stimuli erant Episcopaliū sudorū, facile animadvertere licuit, amœnissimam & fertilissimam hanc terram Scepusiacam non diu fore tranquillam.

Protrahitur hic Comitatus noster inter tredecim Regno orientales vel superiores pulcherrimus & nunquam satis deprædicandus, ad septem fere Millia Hungarica longitudine, & ultra octo late expanditur. Hem! intra tam exiguum spatium quot supremi Evergetæ munera! Quam grata & saluberrima hic aeris temperies! Quot Camporum jam in planitiem jam in colliculos se extendentium Jucunditates? Quot agrorum & hortorum prægnantium ubertates & voluptates! Quot montium & nemorum, muri ahenei instar juratum Christiani Nominis hostem ab incursionibus arcentium, commoditates! Quot scaturiginum & fontium ex imis terræ visceribus per metallicos canales & anfractus, in præaltis rupibus illic, hic in radice arenosa, propullulantium, fluviorum & rivorum ex sylvis in prata se diffundentium & alluendo necessitati publicæ servientium, Stagnorum, Lacuum, Piscinarum, Acidularum ac Thermarum, sapore, odore & valore variantium raritates & salubritates! Quot Fortaliorum, Arcium, Civitatum, Oppidorum & Pagorum populosissimorum & arcta serie quasi concatenatorum, ac, quod præcipuum est, Ecclesiarum pulchre sumtuoseque constructarum & sancte instructarum pretiositates! Quæ, qualia, quantaque in his omnibus florum, herbarum-

Tom. VII. F que,

que, frugum fructuumque, lapidum, metallorumque, piscium rari varique generis, pecudum pecorumque, avium ferarumque, hominum ordinumque, nobilitate, religiositate ac pietate, simplici candore & integritate, liberalitate, fidelitate, humanitate, laboriositate cæterisque Virtutibus celebratorum, thesauri imo miracula!

Prodi, mi CARPATHE, saxoso tuo & nivoso culmine, cano semper vertice, Scriptoribus jam antiquitus celeberrime, prodi mons altissime, ditissime, rarissime, & admitte in TE conterminæ Poloniæ Cracoviam usque versus Septentrionem, Liptoviensis Comitatus versus occasum, Gömeriensis vero versus meridiem, & Sarossiensis versus ortum, & hucusque Scepusiacarum Deliciarum Spectatores & Admiratores!

Scilicet hæc fortia erant Argumenta, quibus acti in extrema ferebantur nostri Insidiatores. Nihil hic temporis, nihil laboris intermissum, quo Magistratus noster allici & ad desideria eorundem pertrahi poterat. Miris enim artibus & argutiis heroici, præsertim bellicis intenti Curis, animi occupantur quandoque, & speciosis prætextibus seducti eo per Clerum pertrahuntur, ut putent, se necessarium & Deo gratum præstare cultum, si Episcopis in omnibus obsequia præstent.

Obtinebantur tandem Polonici Commissarii, qui prius templum Olasienne, (per varias impetitiones hætenus tentatum, & Pastore suo ordinario legitimoque in Cassoviensem Custodiam ex Parochiali

rochiali aede violenter abrepto orbatum,) occupant, Sclopetarios centum hinc inde Parochias custoditum disponunt, oppida peragrant, Calices & Vestes in Templis cunctaque Ornamenta Ecclesiastica revident & annotant, cuivis Pastorum arrestatorium in Persona & Rebus omnibus Mandatum prælegunt, postmodum novo Edicto ad Judicium Waralliae, d. 30. Aprilis St. N. initian- dum, delegatorium, severissime citant convo- cantque. Hic suspensorum tantum locus esto. Vix enim verbis proferre & recensere licebit Injuria- rum farraginem. Proh! impudentem & male- feriatam Actoris Linguam! Eheu! impatientes æ- greque Innocentiam nostram responso condigno declaratam ferentes Judicum aures! Ah! sequio- rem justo processus modum Decretumque inaudi- tum.

Adesse ac prodire jussi primo termino omnes simul tam in officiis constituti adhuc, quam etiam Exules in XIII. oppidis hospitati, nomina nostra singuli profiteri cogimur, ad litterarum celebris cujusdam Nobilis jam dudum demortui produ- ctarum paria, quibus inter cæteros etiam Lublo- viensis in Comitatu nostro Tractus ad bellicorum consiliorum participationem invitatur, complici- tatis in rebellione incusamur, Commissarii vero utriusque partis & Delegati ad confirmationem ac executionem sententiæ contra Nos in Judicio Po- soniensi propter nostram emansionem seu inter- missam comparitionem (quæ tamen Nobis pub- lica Magistratus Edicto demandata erat) jam la- tæ, qua nominetenus proscripti patria cedere ju- bemur, urgentur & sollicitantur. Audiisses hic Nos Deum omniscium Testem invocasse, & ad

conscientiæ illibatæ fidem provocasse, atque unanimi ore, flexo poplite, eaque, qua par est, obfervantia obsecrasse, ne talia Nobis imputentur, siquidem nihil plane de his litteris constet, multo minus de aliquo contra Magistratum & supremam potestatem molimine; sed frustra. Rejiciuntur nostræ excusationes & responsa, intercipiuntur verba, suspectæ redduntur locutiones, stylus minus procuratorius nec ad forum hoc quadrans proclamatur, insperguntur minæ; nisi vel plane taceamus vel Procuratorem idoneum procuremus, qui juxta articulorum legumque patriarum tenorem officium respondendi subeat, animadversionem severissimam Nos vix evasuros. Inde spatium tridui nacti, diffundimur in Comitatus partes per ablegatos & Epistolia, sedulo Promachum Juridicum quæsituri. Sed nec licuit desideratum invenire, præclusis undique per clandestinam, ut demonstratum publice dedimus, Episcopi seu potius Præpositi Scepusiensis inhibitionem viis, nec tandem certas ob causas procuratorio modo innocentiam nostram defendere consultum fore æstimavimus. Reduces igitur exponimus defectum, & ne deesse Nobis videremur, animi mentem scripto brevi declaramus, quod innocentes ad Principem nostrum Illustrissimum confugere, Ejusque innatæ & hætenus satis probatæ Clementiæ, post DEUM, per Legatos explorandæ & implorandæ, Nos submittere velimus.

Atat nunc, non quod pueri in faba, se invenisse rebatur actor, quin protinus instat, clamat & acerrime judicium petit, ac sententiam ferendam

dam urget, eo quod declarationis Projecto causæ nostræ diffidamus, nulla Nobis verborum priorum interpretationis facultate relicta. Bone DEUS! confugere ad legitimum Magistratum, Ejusque fidere antiquæ & probatæ Clementiæ, his hominibus, tam sancte, scilicet! in honorem Magistratus intentis & vigilantibus, est perduellionis reum se prodere. Accesserunt specialiora contra Nos testimonia e schedio oblongo & aliquot sigillis munito prælecta, duodecim nostrum in castris Hungarorum fuisse, quemvis auditores suos ad contributionem æris pro rebellibus colligendi commovisse, conventicula contra suam Majestatem instituisse, addita tamen hac clausula: Quid locuti sint, nescio. Egregii sane testes, quorum nec nomina rescire, nec subscriptionem conspiciere, nec præsentiae copiam habere poteramus, utut quam avidissime unum ex his desideratum fuerit. Erant actori sat authentici, quorum productione opus non esset. Postquam igitur recedentibus Nobis diu multumque deliberatum fuisset, intromittimur ad decisionis promulgationem, qua tanquam complices rebellionis a cathedris & omnibus Ministerii actibus arcemur, & e Regno proscribimur, reservata tamen rigoris hujus relaxatione, quod si reversalibus certis subscribere non renueremus, sed exemplo aliorum nos accommodaremus. Occasionem hanc nacti terminum petimus, & exemplar subscribendarum, præservata tamen intentione, nos sub hoc spatio media demulcendi Principem adhibere & tentare posse. Verum quia producta prius obligatoriarum formula, quæ respective tolerabilior erat, ob factam duris & conscientiam strin-

gentibus phrasibus depravationem, admitti non posset, nostrum etiam exemplar correctum, & nominibus plerorumque ac sigillis roboratum quoad singula pro palato Aucupis haud esset, rejicit illud effluxo termino & apud Principem nostrum Nos contumaciæ arguit Episcopus memoratus, & quod protrahendo negotium formulasque præscribendo tergiversemur ac ita inclutæ Sedi Judiciariæ illudamus, incusat, & immutabilis decreti executionem urget monetque, ut bona nostra confiscentur, & personæ proscribantur. Advolat illico mandatum rigorosissimum, cui implendo sedulo insistitur, mobilia & immobilia nostra fisco adjudicantur, equi & pecora abiguntur, frumentum avehitur, cætera omnia consignantur & venum exponuntur. O! inconsuetam hæcenus, realem tamen & nobis minus gratam nec approbandam μελάβασιν εἰς ἄλλο γένος. Non licet alias sic philosophari. Ast multo intolerabilior erat denuo mandata Nostri intra quindenam determinata exterminatio. Proh! Sortem dirissimam! Tristissimum Spectaculum! Hic templo ultimis precibus ad altare valedicentem Pastorem circumstant miseræ oviculæ, & balatu suo ac ejulatu locum sacrum implent; ibi convolant in Parochiales ædes solatia ferentes & quærentes, viatica, affectus intimi tesseras, καδδύναμιν sponte fundunt, tandem primarii cives currui insidentes & equis una cum pedestri copia, armati fere ad quatuor Milliaria plerique itineris Comites & propter minas Adversariorum Custodes se adjungunt, mulierculæ, virgines, puellæ puerique in campos diffusi & vicos, aëra clamore perstrepunt, lacrumis madent, manus, sedes & vestes discedentis

dentis confessorii sui arripiunt & osculantur, signisque omnivariis dolorem & amorem suum contestantur & manifestant.

Vale, o mea cohors, dilectæ animæ, Valetē!
Valetē, omnes Spiritus Sancti regimini & divinæ
tutelæ amandati, Valetē!

.. IMUS eheu! inter tot singultus & querelas! ..

.. IMUS vix spirantes, & quasi in Ecstasi constituti. ..

.. IMUS non modo de nostra, sed & derelictæ
plebis

futura sorte maxime solliciti, ne immanem violentiam miseri nostri auditores experiantur, ab ipsis quibusdam sanioris mentis Catholicis minus probatam, qua jam in pagis, Panem Eucharistiæ destinatum invito ebriorum ori intrudendo, profugos prosequendo, verberibus ad sanguinem usque excipiendo, carceri injiciendo aliisque Genio Romano consuetis sevitiae generibus, Rusticos ad Professionem suam Plebani adegissent.

Imus ad Arcem Lubloviensem, prius Dominis Commissariis Partis nostræ Polonicæ valedicturi, qui etiam non modo honestas dimissionales, liberam per Poloniæ Regnum sternentes viam, benigne concedunt, sed & egregii testimonii loco his verbis nos comitantur: Habemus condolentiam cum Vestris Dominationibus & fatemur Easdem esse innocentissimas, sed hoc tempore aliter fieri nequit. ..

Imus tandem trans regni Nostri terminos & ita
Proh! Patriæ Fines, sæCVnDa reLInqVIMVs
ArVa!

Imus per Sarmatiam, Borussiam aliasque Pro-
vincias,

quocunque feramur, experturi illud Poëtæ:

Est miserum amissa Patria Domibusque vagari,
Et dubiam querula quærere Sorte stipem.
Curat Nemo vagos & lædere Nemo veretur,
Non Exul Curæ creditur esse DEO.

Verum quo rapior? Curæ sumus omnino Ter
Optumo Maxumo Ecclesiæ Protectori & rerum
nostrarum accuratissimo Observatori ac Modera-
tori. Quantumvis enim & repletam scelerum
Hungaricorum mensuram tantam mutationem im-
miserit & hostium furores grassari hæcenus permi-
serit, tamen scimus, quod non modo sub ipsa
afflictione misericordiæ suæ memor justitiam tem-
perare, sed & tempore suo finem luctui impone-
re, eundemque in gaudium conversis convertere, ac
flagellum igni destinare soleat fidelis & benignissimus
Castigator. Faciant igitur bene profundam foveam
adversarii, ipsi incident. Poena talionis digni
mensuram repletam, imo superabundantem ex-
spectent. Tyranni quandoque morti viciniore
revocantur ad vitam, & acerbioribus diuturnio-
ribusque aservantur tormentis, ut & in hoc se-
culo justitiæ divinæ sint publicum documentum.
Furiis agitados horrendis quosdam legimus. He-
rodes vermibus acerbissime corrosus superbiæ &
ferociæ meritos dolores cum extrema ignominia
conjunctos cæteris persecutoribus prædicat. Per-
pendant

pendant & Nostri exturbatores, Romani Clerici; quod nondum omnium dierum sol occiderit. Solet omnino tarditatem gravitate pœnæ compensare justissimus Judex. Huic omnia committentes, calidisque calamitatem nostram involutam precibus in sinum Clementiæ suæ rejicientes, speramus credimusque, quod mali nihil permittat, unde non aliquid boni queat elicere. Oppido quam eleganter Lipsius: Deus non deserit suos, sed abducit a loco, ut ad meliorem reducat, & objicit sæpe non sperata. Sic mirabile est, quod a scorpio ictis accidit. Etsi enim vulnus hoc valde periculosum sit, tamen si tempestive adhibitis remediis, qui eo læsi fuerint, curantur, hunc fructum & securitatem inde reportant, ut post a Vespiis & Crabronibus aut Apibus, sicut experientia docuit, nunquam feriantur. Usque adeo nullum esse tantum incommodum solet, quod non commodum aliquod habeat adjunctum. Eodem modo persecutoribus fidelium evenire solet. Nam dum maxime vi & dolo illis nocere satagunt, nihil aliud efficiunt, quam ut commoda & honores, salus & incolumitas ipsorum in hac umbratili pariter & futura vita æterna promoveantur. Igitur ut diligentibus DEUM CUNCTA CON-
DUCUNT! quo symbolico meo lemmate ex Rom. VIII: 28. sæpius erigor, ita & hæc Exilii humani παθήματα, sint auxilii divini μαθήματα, hæc fata provocent vota, hæc adversa pœnitentiam, patientiam & perseverantiam operentur, & accelerata Catastrophe in exoptatum gaudium conversa faciant

EXULANTES EXULTANTES!

Dixi.

F 5

JO.

(*) JO. CONRADI Schwartz /

Poës. Prof. P. & Lat. L. Ext.

NOVA DESIGNATIO
FINIUM VETERIS HELVETIÆ,

longius, quam vulgo solet, protrahendorum.

Ad Perillustrem & Excellentissimum Dominum,
D. GOD. GUILIELMUM de LEIBNIZ,

*Sereniss. Potentiss. Electoris, Ducis Brunsvic. & Lune-
burgens. Consiliario Intimo. &c.*

Domino Suo Gratosissimo.

Perillustris & Excellentissime Domine!

Persæpe mihi cogitanti de dissensionibus eru-
ditorum, in mentem venit eorum perversitas, qui scriptoribus antiquis vel in rebus plane falsis clarissimam veritatem affingunt, vel in obscurioribus fidem omnem detrahunt.
Utrique

(*) Paradoxa hæc Disfertatio Coburgi ad d. 30. Decembr. An. MDCCX. Defendente *Frider. Zollmanno*, Coburgensi publicæ Συζητήσεως fuerat proposita: Hanc diu a multis desideratam & frustra hætenus a me quæsitam, utpote albo corvo rariorem, ut ab interitu asseritam huic Museo Helvetico inferrem, pro suo in promovendas litteras

Utrique malo multa quæsitæ sunt & parata remedia: sed unum illud omnium fere nobilissimum videtur, ut suas quisque conjecturas in conspectum eruditorum hominum venturas suspicetur. Optimus enim quisque existimatione sapientium virorum movetur maxime & errorum suspicionem effugere gestit. Quo magis mihi nunc ratio constabit, qui, conjecturas quasdam meas literis mandaturus, nemini me potius probare cupio, quam Tibi, Vir Excellentissime! Etenim humana sapientia nihil habet tenebris quibusdam involutum, in quo TU vacillares et offenderes; nihil in propatulo collocatum, quod TU non dudum perlustraris, expenderis, et memoria comprehenderis. Nam inventiones veterum mathematicorum habent eæ quidem apud intelligentes magnum pondus; sed tamen universæ, Tuis ex altera parte collocatis, vix minimi momenti instar habere videntur. Qua quidem in re major literis nostris affulsit felicitas, quam Coæ quondam Veneri. Hujus enim os & summa pectoris ab Apelle inchoata, nemo pictor repertus est, qui absolveret: nostræ vero litteræ per TE cumprimis veterum eximiam subtilitatem non solum assequuntur, sed etiam longissime præcedunt. Omnino si unius matheseos terminis Tua circumscriberentur inventa; tamen ad supremum gloriæ gradum adscendisse viderere: nunc vero cum reliqua etiam philosophia, cum historia, cum jurisprudentia

---

studio ac singulari Humanitate permisit Nobiliss. ac Celeberrimus ISELIUS, eximiis in Historiam patriam meritis Spectatissimus. J. B.

tia Tuis ornamentis splendet; unus omnium augustissimo videris esse ingenio. Non vereor, ne, si laudes Tuas singulas non persequar, pigritiae vel inertiae crimen incurram. Nam nec magnitudo meritorum Tuorum in angustias epistolae concludi potest, nec splendor doctrinae hac orationis obscuritate exprimi. Illud vereor, ne Tuae laudi praedicator reperiri possit nemo. Cum enim is demum justum alienae laudi praekonium tribuat, qui tantumdem laudis ipse mereatur; ne vel ob inscitiam in obrectationem vel ob benevolentiam in adulationem incidat: quis est, qui doctrinam suam cum Tua conferre audeat? Ne ex doctissima quidem Ciceronis aetate quisquam exurget, cujus ingenium ad Tuum accedat. Nam Varrones possunt illi quidem cives suos in urbe sua peregrinantes errantesque tanquam hospites domum deducere, ut aliquando, qui et ubi sint, agnoscere queant: possunt iidem aetatem patriae, descriptiones temporum, sacrorum jura; sacerdotum, domesticam et bellicam disciplinam; sedem regionum et locorum; omnia divinarum humanarumque rerum nomina, genera, officia causas aperire; plurimumque poetis omninoque Latinis et litteris luminis afferre et verbis; atque philosophiam multis locis innovare: sed quae tandem est haec laus, etiam si vel ipsa paucis contingat? Omnino qui TE praestantiore laude non ornaret, quam qua Cicero doctissimum aetatis suae virum ornat; (a) is sibi vel invidiae vel ignorantiae notam inureret, ac Germaniae nostrae gra-

(a) *Libr. I. Quaest. Academ. c. 3.*

gravissimam afferret injuriam. TIBI enim aut neminem aut vix quenquam exæquare potest ulla memoria. TU enim non nostræ solum Europæ litteras et artes illustras, sed vetustam quoque Serum interiorem sapientiam in lucem revocas; ut doctrina et merita Tua iisdem spatiis, quibus ipsæ litteræ, terminentur. Quæ cum ita sint; merito, ut dixi, TE mihi ob oculos pono, dum Geographiæ veteri, quam TU quoque nuper luxatam correxisti et sanasti, ex diuturno morbo veterem colorem reddere conor.

Est videlicet Cæsaris quidam locus, cujus fides Cluverio suspecta est. Recessit is ad finem capituli II. libri I. de bello Gallico, his verbis definitus: *Helvetii pro multitudine hominum, & pro gloria belli atque fortitudinis, angustos se fines habere arbitrabantur, qui in longitudinem millia passuum CCXL. in latitudinem CLXXX. patebant.* De his verbis Cluverius in Germaniæ Antiquæ libro II. c. 4. pag. II. iudicium illud expromit: *Hæc dimensio si examinetur, falsa utrobique deprehenditur. Quippe summa Helvetii agri longitudo est inter Rhenum sive lacum Brigantinum, qua Constantiam oppidum is alluit, & Genevam urbem; millium passuum CLXXII.; latitudo vero maxima inter Arolam & ortus Rhodani Rhenique millia passuum LXXVI. Itaque longitudini LXVIII. passuum millia ultra, quam æquum erat, Cæsar addidit; latitudini vero CLIII. Quem errorem non incurioso, uti quidam volunt, librario; sed Cæsari ipsi adscribendum censeo.* Gravis in Cæsarem sententia, quæ fidem ejus pene omnem evertat, aut certe infirmet. Quid ergo? Cluverii potior nobis et antiquior auctoritas, an Cæsaris? vincat ratio, veritas,

veritas, auctoritas intelligentium. Sed uter tandem intelligentior, Cæsar, an Cluverius; Ab utrius parte veritas stat et ratio? Hoc nimirum quæritur, hoc disceptatur, imo pugnatur. Ex rationum conflictu veritati quærat victoria.

Cluverius longitudinem Helvetiæ CCXL. M. passuum ad pudendam brevitatem redacturus, circumspicit limites Helvetiæ ab ipso Cæsare constitutos. Deprehendit autem Helvetios a Cæsare in hos limites includi: *Undique loci natura tuti Helvetii continentur, una ex parte flumine Rheno latissimo atque altissimo, qui agrum Helvetium a Germanis dividit; altera ex parte, monte Jura altissimo, qui est inter Sequanos & Helvetios; tertia, lacu Lemano & flumine Rhodano, qui provinciam nostram ab Helvetiis dividit.* (a) Ex his terminis Cluverius concludit, Cæsarem boni ratiocinatoris partes minus tueri, qui tantulæ locorum angustiae tantum passuum numerum assignarit. Ipse ut fidem ratiocinatoris consequatur, Helvetiorum fines cura ius sibi persequi videtur. Eos igitur usque ad Rhodani ripam, fontibus proximam, negat prolantos, quod vallis, quam Rhodanus a fontibus discedens dirimat, ab aliis populis circumfessa fuerit; Ergo eos jugo montium illo, quod inter Helvetios et vallem, Rhodani alveum, intercedit, terminat. Neque deinde fines Helvetiorum ad fontes Rheni protendit, quippe quibus Rhætorum circumfusa fuerit multitudo. Denique agro Helvetiorum, a Geneva septentriones versus usque

---

(a) *Comment. de B. G. libr. I. cap. 2. sect. 4.*

que ad fontis Dubis fluminis, Juram prætendit; qui mons dextram Dubis ripam usque ad vicum Petræportas prosequatur, inde in ortum æstivum sinistram amnis Arolæ ripam cingat, donec eum ad oppidum Confluentes in Rhenum perduxerit. Quamobrem ab Helvetiorum ditione etiam agrum illum excludit, in quo Basilea, Lichstadium, Sissacum, Lauffenberg, Rhenofelda confederunt.

Admiror viri eruditi egregiam diligentiam et ac-
curationem. Omnia enim conquississe videtur,
quæ disputatori candido circumspicienda sunt. Co-
gnoscit et inquirit terminos accurate, ut concor-
det in causa, de qua disceptatur: interjectum
deinde spatium metitur curiose, ut numerum pas-
sum reperiatur: Denique repertum numerum cum
Cæsaris calculis comparat. Ex comparatione au-
tem emergit numerus nimio major, quam con-
cedere veritas videatur. Ergone vero Cæsar non
recte ad calculos revocavit Helvetiæ fines? an re-
nondum explorata, judicavit, & lectoribus im-
posuit? Ita sentit Cluverius; sentit Valesius; (a)
sentit item, dubitanter tamen, diligentissimus &
recentissimus Geographiæ veteris corrector, in
quo magnum Germaniæ nostræ lumen extinctum
esse graviter dolemus. (b)

Nos Cæsarem recte & sensisse & scripsisse judi-
camus; sed aliter atque oportebat, sententiam
ejus acceptam esse. Quod ut demonstrem, po-
stulo

(a) *Notit. Gall. p. 243.*

(b) *In notis ad Cæsaris Comm. de B. G. l. 2.*

stulo mihi concedi, vel, ne quam spem nimiam ingrediar, tantum pono paucas quasdam enuntiationes, ex quibus asseverationis & interpretationis nostræ veritas proficiscatur. Primum igitur eam esse germanam cujusque scriptoris sententiam puto, quæ non solum cum perpetua ejus narratione & proposito, sed etiam cum ceteris rebus, dubiæ causæ & affinibus & lucem affundentibus, belle congruit; commentitiam contra, quæ finis & temporum scriptoris solidam & expressam effigiem non tenet. Ita, ut exemplo rem declarem, cum veritate congruere videtur, quod veteres scriptores narrant, ab Imperatoribus Germanorum in Palæstinam susceptas esse expeditiones contra Saracenos. Horum enim opes quotidie magis efflorescentes, Imperatoribus orientis perniciem allaturæ videbantur; tanti mali contagio ne ad finitimos serperet, metuendum erat. Præterea Pontifices Romani potentiae suæ serviebant, quam, Imperatoribus tam longinquo bello distractis, optime constabilire poterant. Denique superstitio tempora illa tanquam pestis quædam invaserat, ut mirum non sit, rebus inanibus, & in his Palæstinæ, numen ac divinitatem quandam pueriliter affictam esse. Hæ rationes omnes conspirant ad firmandam illorum scriptorum fidem, qui Germanorum Imperatoribus expeditionem in Palæstinam tribuunt. Contra si quis Ludovicum Bavarum in Brasiliam trajecisse milites dicat, ut regios Narsætis spiritus reprimeret; is audiendus non esset: quia Chronologorum & Geographorum rationes repugnarent. Tales autem repugnantiae

nantiae concoqui non possunt, nisi forte ab ingeniis Judaicis. (a)

Pono deinde, eam sententiam, quæ ex conflictu sermonis plurium auctorum veterum sine appositione & detractioe recentiorum conjecturarum elucet, illi sententiæ præferendam esse, cui a recentioribus scriptoribus multum fuci pigmentique allinitur. Ita resurrecturos esse aliquando mortuos, ex epistola Pauli ad Thessalonicenses, ex epistola ad Hebræos, ex multis Christi sermonibus omnino constat. Hujus igitur sententiæ simplicitati plus tribuendum est fidei, quam si beati tantum ad vitam redituri dicantur, vel facinorosi tantum, vel in Palæstina sepulti, vel Muhammedani soli, vel universæ etiam herbæ & lapides.

Tertio pono, libros manuscriptos pluribus in locis corrumpi potuisse, & aliquando corruptos esse. Nam, ut reliqua argumenta prætermittam, summa lectionum varietas ac diversitas nullo ex fonte alio manare potuit, quam ex Librariorum & Criticorum vel inscientia, vel malitia & negligentia.

Quarto pono, eos locos corruptos esse, & facile corrumpi potuisse, qui vel communi omnium diligentium scriptorum consensui repugnant, vel indoctioribus aut similitudine nominum &

Tom. VII. G scriptio.

(a) Multæ enim tales per totum Zemach Davidis Ganzii dispersæ sunt.

scriptionis, aut alia quavis obscuritate imponunt; vel denique, ne longus sim, tempestatum & tinearum injuriæ fuerunt expositi. Singula monita singulis exemplis illustrabo. Primi moniti hoc erit exemplum. Si quis scriptor seculi duodecimi reliquæ orationi aliquid contexeret, quo negare videretur, ullum Imperatorem Germanicum in Palæstinam movisse; tum non male sentiret, si quis illud præter scriptoris opinionem in reliquam ejus orationem irrepsisse, vel ab aliena manu insertum esse suspicaretur. Alterius moniti exemplum habeto istud: *Lutus & locus, patrare & parare, Apameani & Appiani*, & similia verba facile potuerunt a librariis vel commutari vel immutari. Ad tertium momentum ponderandum memineris, res Geographicas, præsertim exterorum, a cognitione mortalium fere esse remotiores. Hinc Varrillasii errores nati sunt, hinc Erasmi, & multorum aliorum. Denique Aristotelis libros & Clementis epistolas, quia fuerunt a vermibus exesa & puncta, misere corrupta esse, nemo temere mirabitur. Has nunc admonitiones revocabimus ad usum, & ad causam propositam accommodabimus.

In ea igitur oratione, ex qua fines Helvetiorum metitur Cluverius, non id sibi proponit Cæsar, ut accurate nobis fines Helvetiorum designet, sed fallaciam quandam Orgetorigis colorat, qui Helvetios, naturæ præsidiis fere undique septos ad belli gloriam stimulaturus, (a) majori eos forti-

---

(a) *Scienter dico fere undique, & paulo ante colorat. Patebat enim Helvetia Rhætis & Vindelicis,*

fortitudinis opinione studuerit implere, quam homines per se jam temere nimium inflati, implendi erant. (a) Hanc Cæsaris sententiam esse, conspectus ipse verborum ejus declarat. Quare cum veritate consentit. (b)

Deinde, quod ad causam cognoscendam maximum momentum habet, Cæsar eadem in oratione Helvetiorum agrum non toto Rheno flumine definit, sed ea solum parte, quæ illum a Germania dividit. Germania enim Cæsaris ætate non ad lacum Acronium nec ad Alpes protendebatur, sed parte Rheni & Danubii majore continebatur. Quibus terminis eandem circumsepit Tacitus quoque. (c) *Germania omnis, inquit, a Gallis Rhetiisque & Panoniis Rheno & Danubio fluminibus separatur.* Item Strabo: λέγωμεν, inquit, τὰ ἰλλυρικά πρῶτα, συνάπλοια τῷτε Ἰσθμῷ καὶ τοῖς Ἀλπέσιν, ἃ κεῖται μετὰ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας, ἀρξάμενα ἀπὸ τῆς λίμνης τῆς κατὰ τὰς Οὐίνδολικας καὶ Ραίβας

G 2

καὶ

aliisque, quorum excursionibus perpetuis vexabantur. Strabo libr. IV. p. 206. Patebat a Rhodano, qui nonnullis locis vado transitur. Cæsar B. G. I. c. 6. §. 2. Patebat ab ea parte quam muro & fossa XIX. M. passuum clausit Cæsar. Id l. c. 8. §. 1.

(a) *Ad Cimbrorum adventum quieti fuerant & pacis studiosi Helvetii. Cimbris adjuncti, fuerant cæsi videlicet. Strabo. VII. p. 451. Iterum deinde a Cæsare debellati. Ubi igitur illa fortitudo, quam Cæsar prædicat?*

(b) *Per Postul. I.*

(c) *German. cap. I.*

καὶ Τοινίς. (a) De Illyricis dicendi faciamus initium, quæ Istro sunt & Alpibus finitima, atque inter Italiam, & Germaniam interjecta. Oriuntur autem a lacu Vindellicorum & Rhætorum & Tugiorum. (b) Conspirat in eandem sententiam ipse Cluverius, qui Germaniæ terminos, inter Marcomannos ac Rhætos, constituit in montis jugo illo, quod XX. M. passuum supra fontem Danubii ad Dutlingam, oppidum amni appositum, exurgens, in meridiem ad lacum Acronium & oppidum ei adjectum Ratolfi cellam extenditur. (c) Et si maxime repugnaret Cluverius, tamen & Dio Cassius & Strabo repugnantem reprimeret. Neuter enim unquam in illorum temporum sententia proponenda titubat. Dio quidem (d) eleganter Cæsaris verba explicat, ita scribens: Ὁ Ῥῆνος ἀναδίδωσι μὲν ἐκ τῶν Ἀλπεων τῶν Κελτιβήρων, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥαϊρίας· προσχωρῶν δὲ ἐπὶ δυσμῶν ἐν περισσεῇ μὲν τήνῃ Γαλαλίᾳ καὶ τὰς ἐποικισίας αὐτὴν· ἐν δεξιᾷ δὲ τὰς Κελτὰς ἀπολέμνεται, καὶ τελευτῶν ἐς τὸν Ὠκεανὸν ἐμβάλλει· ἔτος γὰρ ὁ ὅρος ἀφ' ἧγε καὶ ἐς τὸ διάφορον τῶν ἐπικλήσεων ἀφίποντο, δεῦρο αἰεὶ νομίζεσθαι· Rhenus oritur ex Alpibus Celtiberorum paulum extra Rhætiam: progressus autem ad occidentem a sinistra quidem Galliam & eos, qui illic confederunt; a dextera vero Celtas dividit, & ad extremum in Oceanum infunditur. Hi enim fines, etiam ex quo discrepare nomina cœperunt, iidem tamen perpetuo

---

(a) Pro Τοινίς legendum forte Τεγίς· aut, ut Casaubonus vult, Βοίς.

(b) Geogr. VII. p. 481.

(c) German. Antiq. libri III. cap. 4. p. 10. 11.

(d) Libr. 39. p. 137.

tuo existimantur. Præclare hic tum demum Rhēnus intercurſu ſuo Galliam & Celticam ſeu Germaniam diſtinere dicitur, cum ad occaſum ſe inflectere cœpit. Ex Strabone præterea duos attingemus locos, ex quibus idem appareat. Unus extat libro XII., ubi communis illorum temporum ſententia ſic declaratur: (a) Προσάρκλια μὲν ἔστι τῷ Ἰσθμῷ τὰ πέραν τῆς Ῥήνης καὶ τῆς Κελτικῆς. Ταῦτα δ' ἔστι τὰτε Γαλαλικά ἔθνη καὶ τὰ Γερμανικά μέχρι Βαſαρνῶν καὶ Τυρρηνγέων καὶ τῆς ποταμῆς τῆς Βορυθίνης, καὶ ὅσα μετὰ τὴν τῆς Ταναΐδος καὶ τῆς Σόμοδος τῆς Μαιώτιδος, εἰς τε τὴν μεσόγειον ἀναλείπει μέχρι τῆς Ὠκεανῆς καὶ τῆς Ποντικῆς κλύζεαι θαλάττης. Μεσεμβρινὰ δὲ τὰ Ἰλλυρικά καὶ τὰ Θρακικά, καὶ ὅσα τέτοις ἀναμεικταὶ τῶν Κελτικῶν ἢ τινῶν ἄλλων μέχρι τῆς Ἑλλάδος. Quæ igitur, trans Rhenum & Celticam, ab Iſtro ad ſeptentriones vergunt terræ, eæ complectuntur omnia, quæcunque Galli & Germani tenent usque Baſtarnas & Tyrrhegetas & omnem Boryſthenem & quæcunque inter hunc & Tanaim & ostium Mæotidis in interiora usque ad Oceanum extenduntur, marique Pontico alluuntur. Quæ autem ab Iſtro meridiem spectant terræ, Illyricæ & Thracicæ, & quicquid his admixtum est gentium Celticarum aut aliarum quarundam usque in Græciam. Alterum Strabonis locum hunc habeto: (b) Λοιπὴ δ' ἔστι τῆς Εὐρώπης ἢ ἐντὸς Ἰσθμοῦ καὶ τῆς κύκλου θαλάττης, ἀρξάμενη ἀπὸ τῆς μυχῆς τῆς Ἀδριατικῆς μέχρι τῆς ἰερῆς Σόμοδος τῆς Ἰ-

(a) Pag. 443.

(b) Libr. VII. p. 480.

πρὸς τὴν Ἀδριατικὴν θάλατταν τὰ Ἰλλυρικά
 δὲ δ' ἀπὸ τῆς Ἰστρίας τὴν ἀρχὴν ποιήσασθαι τὰ ἐφε-
 ζῆς λέγοντας τοῖς περιωδευθεῖσι τόποις ταῦτα δ'
 ἐστὶ τὰ συνεχῆ τῇ Ἰταλίᾳ τε καὶ ταῖς Ἀλπεσι καὶ
 Γερμανοῖς καὶ Δάκαις καὶ Γέταις. *Reliqua pars*
Europæ inter Istrum & circino quasi circumduclum
mare interjacet, orsa a sinu Adriatico, & ad sacrum
Istri ostium protracta. Ad Adriaticum mare accedunt
Illyrica. Et ab Istro quidem primordia sunt capienda iis,
qui cum terris, finibus hisce circumscriptis, cohærentia
volunt dicere. Sunt autem ea, quæ Italiam, & Al-
pes, & Germanos & Dacas & Getas attingunt. Ap-
paret igitur, a lacu Acronio Illyrica orta esse.
 Ergo Cæsar quia tantum fines Helvetiorum Ger-
 maniam attingentes memorat (a), ab ea Rheni
 parte, quæ lacum Acronium Illyricumque mag-
 num spectat, Helvetiæ nullos fines constituit.
 Quamobrem si quis veterum scriptorum ultra
 istum lacum in Illyricum magnum Helvetiæ ter-
 minos prolatarit; nobis quoque eos, nec Cæsare
 nec veritate repugnante, ultra proferre licebit. (b)

Quid igitur, si Helvetiorum fines ad Bojos us-
 que protendamus? Tacitus certe illos ad Bojos
 usque dilatare videtur. *Igitur, inquit, inter Her-*
ciniam

(a) Dicit enim, Rheno, qui agrum Helvetium
 a Germanis dividit. Illud *Qui* est determinativum,
 non explicativum, ut Logici loquuntur. Si enim
 dicam *Cajus perit in Danubio*, qui Hungariam su-
 periolem ab inferiore dividit, significo quandam Da-
 nubii partem, non totum Danubium.

(b) *Per postul. I.*

ciniam silvam, Rhenumque & Mœnum amnes Helvetii, ulteriora Boii, Gallica utraque gens tenuere. (a) Hæc autem verba, si accipiantur simpliciter, Helvetiis omnes eas terras, quæ inter Herciniam silvam Rhenumque & Mœnum intercedunt, assignare videntur. Assignant igitur Marcomannorum, Sedusiorum, Harudum, Nariscorum, Hermundurorum, fortassis etiam Vindelicorum sedes, eam vero sedem, quam Cæsaris memoria tenebant, quamque Tacitus unice spectasse videtur, (b) ab Helvetiis abjudicant. Quæritur igitur, quo tandem tempore terras Rheno, Rhodano & Jura monte conclusas occuparint Helvetii: Per quas gentes, ex amplissimo terrarum tractu in tantas angustias, ex agris in asperrimas montium latebras, compulsi sint: Quomodo terras eas, quas & Marcomanni, & Harudes, & Sedusii colebant, uno eodemque tempore si summam inducit repugnantiam: Quando tandem a Boiis, Bojohe-mum tenentibus, tanto locorum intervallo sejuncti sint Helvetii, quanto Cæsaris ætate sejuncti fuisse, nunc quidem creduntur? Cur Cæsar, cum eos scribit sibi visos esse angustis terminis circumscriptos, (c) non addat, *pro veteribus eorum terminis, qui latius patuerant?* huic enim narrationi commodissimus hic erat locus. Sed quid multa? Tacito [si his ex verbis sententiam ejus exquiramus] repugnat communis omnium, etiam diligentium,

G 4

scripto.

(a) *Tacit. Germ. c. 28. §. I.*

(b) *Vid. Cluverii German. Antiquæ libr. III. cap.*

30.

(c) *Libr. I. Bell. Gall. cap. 2. §. 5.*

scriptorum fides; repugnat inprimis Cæsar, quem is tamen perlustravit, & hic unice sequitur; repugnat etiam ratio. Ergo locus corruptus est. (a)

Corruptelæ igitur medicina quærenda. Eam si chirurgia præcipue curandam putes, nihil errabis. Etenim de *Mæno* si rescindas primam literam, relinquetur *OEnus*. *Onuse* autem vel *Ænus* fundit sententiam convenientem numeris Cæsaris; & , ut opinor, omni antiquitati; quantum quidem ejus ad nos inviolate pervenit. Nam extrusa prima litera *Mæni*, redibunt Helvetii in veteres suos & notissimos terminos. Circumscribentur enim primum & silva Hercinia, deinde Rheno Galliæ & Germaniæ limite, deinde Jura, denique Rhodano. Corruptio loci Corneliani nasci potuit, uti nata est, ex ignotiori nomine fluminis *Æni*, in cujus locum librarius *Mænum* subdidit. Omnino *Æni* nomen obscurius & minus tritum fuit. Nam in eo scribendo turpiter alibi quoque lapsi sunt librarii. (b) Non autem si Helvetii *Æno* flumini affusi fuerunt, iccirco per omnem *Æni* ripam ita diffusi erant, ut Danubium quoque attingerent. Nam id nos nequaquam asseveravimus. Boji enim inferiorem illam *Æni* partem, quæ ad Danubium vergit, obsidebant: Helvetii superiorem, quæ ad Rhenum amnem quam proxime inclinatur. Etenim jam Cæsaris temporibus Boji eas terras, quæ *Æno* inferiore alluuntur, inse-

(a) Per Postulat. 3. & 4.

(b) Ex. caus. in Taciti III. histor. cap. V. sect. 5. ubi Rhenanus primum *Ænum* reposuit.

insederant. Sic enim Cæsar ipse, Bojos, inquit, (a) qui trans Rhenum incolebant, & in agrum Noricum transierant, Noreiamque oppugnarant, receptos ad se socios sibi Helvetii adsciscunt. Hic primum advertendus animus ad locum, ubi Cæsar composuit commentarios de bello Gallico, scilicet in itinere per Alpes, cum ex citeriore Gallia, conventibus peractis, ad exercitum rediret: (b) Ergo trans Rhenum eæ potissimum terræ erant, quas Rhenus interfecat. Deinde perpendenda sunt singula verba diligenter. Dicit Cæsar, Bojos trans Rhenum sedes habuisse, non trans Danubium; deinde eosdem Bojos ab Helvetiis ad se receptos & pro sociis adjunctos esse. Si recepti sunt ab Helvetiis, eis antea conjunctissimi fuerint, oportet. Omnino igitur de tota Cæsaris oratione, si me audias, ita senties; Bojos tum eas tenuisse terras, quas etiamnum Bojohemum appellamus, & pertinuisse ad viciniam Vindeliciæ & magnam partem Æni ripæ. Horum autem qui ad Ænum assederant, colonias, in agrum Noricum profecturas, transiisse Ænum, & ab oppugnatione Noreiæ statim ab Helvetiis ad societatem expeditionis Gallicæ receptas esse. Cæsarem autem iccirco domicilium eorum declarasse, ut ab iis Bojis eas secerneret, qui trans Danubium in Bojohemo se tenebant. Ita manebit illibata veritas annalium vetustissimorum, qui Bojorum sedem, in Bojohemo etiam ad maturescentem Augusti ætatem protendunt, quæ tamen sedes deinde propter Ma-

G 5

rabodui

(a) B. G. I. cap. 5. sect. 4.

(b) Sueton. in Cæs. c. 56.

rabodui vim angustioribus terminis circumscripta videtur, (a) perinde ut Sequanorum propter vim Ariovisti. Manebit sua Cæsaris orationi perspicuitas; manebit antiquarum rerum facies & eventuum fides. Nam nusquam ne minimum quidem vestigium extat belli, quod inter Bojos & finitimos Vindelicos exarserit de nova sede. Neque vero credibile est, bellum ea de re conflatum esse nullum inter populos feroces & bellicosos, quales & Boji tum erant & Vindelici. (b) Sed quorsum omnis hæc argumentatio, quasi de re dubia & lubrica? Nonne ipse quoque Cluverius illorum Bojorum, qui Galliam Cisalpinam emensi ad Venetos se aggregaverant, & mox inde pulsi Alpes transierant, antiquissimam in transrhenanis regionibus sedem agnosceret, quæcunque tandem ex scriptore gravi demonstretur? At ex Strabone constat, Bojos ex Gallia Cisalpina pulsos circa Danubium Tauriscos inter populos consedisse. At Taurisci, ut concedit Cluverius, a Noricis & Vindelicis

---

(a) *Velserus Rer. Boicar. lib. II. pag. 49. negat Bojos propter Marcomannos sedem mutasse, sed veterem, amissa libertate, retinuisse. Eum refellere conatur Cluverius, sed minus prospere. Ego vero partem gentis Boicæ in Bojohemo relictam fuisse puto, partem in Noricum recessisse, reliquos jam antiquitus ad flumen Ænum incoluisse. Rationes hujus sententiæ post ex Strabone demonstrabo.*

(b) *De Vindelicorum fortitudine passim Strabo: De Bojorum iccirco dubitare non licet, quod expulsos in confiniis Pannoniæ novam sibi sedem perperisse contendit Cluverius.*

delicis sono discrepant, re conveniunt. (a) Ergo Boji jam multo ante, quam ex Bojohemo sunt exterminati, Ænum circumfederunt. Accipe Strabonis verba: *Romani Bojos ex vicinia Venetorum egerunt, qui deinde occupatas circa Danubium regiones cum Tauriscis coluerunt. Dacis bello molesti, donec ipsi funditus exciderentur. Illyricas autem regiones, ovibus pascendis accommodatas, finitimis reliquerunt Daci.* (b) Ultima Strabonis verba belle & nervose Bojorum terras Illyricas sejungunt a Germanicis. Nam nisi Boji extra Illyricum magnum, hoc est, in Germania quoque, tenuissent agrum; inepte Strabo Illyricum meminisset, quum jam sine isto vocabulo clara esset & perspicua oratio. Quare a primordio constitutæ sedis transrhenanæ usque ad interitum suum Boji & cis Danubium coluerunt & ultra.

Sed, ne quid dissimulem, sunt momenta, propter quæ fortassis alii veterem opinionem præponderare putent. Unum est, quod ex nostra correctione termini Helvetiorum non satis signentur. Etenim ab una tantum parte Rhenum & Herciniam silvam, ab altera Ænum circumduci; tertium vero latum & quartum silentio præteriri, quod Tacitus præterire nequiverit. Sed in proclivi est responsio. Nam Cæsar quoque prætermisit tertium & quartum latum in designandis Helvetiorum terminis; (c) ut mirum non sit, Tacitum

---

(a) *De Vindelic. cap. 2.*

(b) *Lib. V. pag. 325. 326.*

(c) *Cluverius certe quartum prætermisissum esse concedet.*

tum itidem duo præteriisse. Neque Tacitum necessitas urgebat, ut latera jamdiu nota, nota faceret. Neque enim Romanum quemquam fugiebat, Helvetiam finibus Allobrogum interseptam esse a reliqua Gallia; Alpibus ab Italia.

Alterum momentum, quod in veterem opinionem inclinet animos, illud est, quod Tacitus, dum Gallos in Germaniam transisse conjectat, recte Helvetios & scienter Rheno, Mœno & Hercinia silva circumscripserit; Rheno, Æno & Hercinia silva circumscribere non potuerit. Hunc enim tractum ad Illyricum magnum spectare; illum ad Germaniam. Sed hoc momentum nullius est momenti. Tacitus enim Helvetiis plane nullam in Germania sedem assignat, sed in Helvetiorum mentionem incidit iccirco, quod Bojos Gallos, Germaniæ quandam partem insidentes, persequendos sibi sumserat. Pariter enim, dum Oros in Germania cupit attingere, Araviscos Pannonicam gentem, admiscet, quod similes utrorumque mores, sermo, instituta eandem originem prodere videbantur. Non igitur Helvetios in Germania collocat, sed propter Bojos, qui in Germania sedem collocarant, atque etiam magnam partem occuparant, Helvetiorum fines perstringit. Digna est hæc ratio, quæ curate expendatur. Non enim ulla temere invenietur, quæ perhibeatur eam ponderibus libret. Deinde non repugno, paucos Helvetios in Germaniam transtulisse domicilium. Cum enim Helvetios & Marcomannos Rhenus secerneret, horum autem ingentem multitudinem Ariovistus ad se trans Rhenum illectasset; ab Helvetiis quibusdam partem
vacuæ

vacuæ sedis statim occupatam esse, rationi consentaneum est. Et hi quidem Hercinia silva præcipue septi fuisse videntur, quæ a finibus Rauracorum, Nemetum & Helvetiorum recta fluminis Danubii regione ad Dacos & Anartes protendebatur. (a)

Denique ante Germanos Helvetiorum iccirco erat mentio facienda, quod itinerum & ipsius naturæ ductum sequi statuerat Tacitus. Nam Romani, quod neminem fugit, in Germaniam excursuri, per Helvetios iter faciebant. (b) Itaque Tacitus non in Germania collocat Helvetios, sed quia proxime ad Germaniam accedebant, iccirco eos ante Bojos reliquosque incolas Germaniæ ponit. Exemplo rem illustrabo. Si quis Germanus hodie nationes Gallicas recte persequi vellet; tum sine dubio vicinorum confinia primum demonstraret. Igitur, si ex Helvetia in Galliam ingressurus esset, primum Genevensium fines, urbi in figuram litteræ o circumductos, explicaret; tum Bressiacis suos poneret terminos; post ad Delphinatum & Provinciam pergeret, ac reliqua. Sed ex hac Genevensium commemoratione illud effici conflarique non posset, Genevenses etiam Galliæ finibus contineri. Contrarium enim ex infinitis horum temporum scriptoribus eluceret. Quare hoc unum relinqueretur, ut in eam veniremus opinionem, Germanum istum iccirco tantum Genevenses præmisisse Bressiacis, ut appareret, unde primordia cepisset narrationis suæ. Sculptores quidem

---

(a) *Cæsar VI. Bell. Gall. c. 24.*

(b) *Strabo passim. vid. libr. VII. p. 448. 449.*

quidem insectatur nemo, qui Germanos Polonis, Hungaris, Italis, Gallis & Belgis circumsepiunt. Nec enim curiosis lectoribus ex ea re confusionis periculum impendet, nec aliter Germanorum fines aut cœlo rectius fingi aut mente depingi possunt. Cur igitur Geographum nostrum oneremus convitiis, quod in enumerandis Germanorum gentibus a Bojorum terris exorsurus, primum Helvetiorum finitimorum terminos designet, deinde Germanos ipsos persequatur.

Haftenus igitur pervenimus, ut ex Tacito & Cæsare fines Helvetiorum Bojorumque ad Ænum flumen jungeremus. Idque una litterula, ex corruptis Taciti verbis detracta, perfecimus. Jam ex Strabone quoque terminos Bojorum & Helvetiorum coarctabimus. Is nobis hæc verba perlustranda reliquit. (a) *Alpium partes, quæ post Salassos ortum spectant, & in meridiem vertuntur, Ræti & Vindelici tenent, contermini Helvetiis atque Bojis, quorum campis imminet.* Hæc verba quamvis nihil obscuritatis habeant, tamen a Geographis obscurantur, dum varie ad ipsorum optationes & præjudicatas opiniones torquentur. Cluverius enim (b) & assectatores (c) ea sic accipiunt, quasi utrique, & Rhæti & Vindelici, Helvetios confinio tetigerint; Vindelici autem soli ab ortu Bojos, quorum campis imminerent. Sed, si quid ego video, simplicitas orationis Strabonianæ non patitur

---

(a) *Geograph. IV. p. 315.*

(b) *De Vindelic. c. 3. pag. 10. & 12.*

(c) *Libr. II. Geogr. antiq. cap. 7. p. 524.*

patitur illam disjunctionem; protendit enim ad Bojorum & Helvetiorum campos fines utrorumque, & Rhætorum & Vindelicorum. Hujus igitur loci recens expositio, tanquam a Strabonis mente aliena, recte repudiatur. (a) Non licet autem cuiquam dubitare, quin Bojorum fines ad Rhætos proferendi sint propius, cum Rhætorum termini longius protendi nequeant; ut omnibus satis liquet eruditis. In hanc autem productionem finium Boicorum ne temere videar incidisse; demonstrabo viam, quæ vel repugnantem huc abstrahat.

Nimirum si ego, ipsius Strabonis auctoritate, fines Bojorum usque ad lacum Brigantinum prolataro: non licebit dubitare, quin Rhætorum quoque fines ad Bojos pertinuerint. Strabo igitur cum ad lacum Brigantinum Rhætos & Vindelicos collocasset, addit eis alios populos, & Alpes ipsas & Alpium confinia insidentes. *Rhenus, inquit, magnas in paludes magnumque lacum effunditur, quem Cereti & Vindologi attingunt, (b) Alpinorum quidam & Transalpinorum.* (c) Quinam autem Alpini & Transalpini huc referendi sint, si Boji & Helvetii non sint, equidem non video. Nam hic vetera momumenta nulli præterea genti vicinitatis jura tribuunt. Quid? quod in accolis Brigantini lacus nominatim Bojos numerat Strabo. (d) En
ejus

(a) Per Postul. 2.

(b) Legendum forte Rhæti & Vindelici, sed verba Græca etiam sunt depravata. Add. not. Casaubon.

(c) Libr. IV. Geogr. pag. 294.

(d) Libr. VII. pag. 449.

eius verba: *Ceterum Tiberius a lacu [in quem Rhenuſ infunditur & in quo inſula reſedit, ex qua velut arce Tiberius bello navali vexaret Vindelicos] unius diei progreſſus iter, Iſtri fontes intuitus eſt. Ejus lacus exiguam partem Rhæti contingunt: maximam vero conjunctum & Helvetii & Vindelici, & Bojorum deſertum, quod ad Pannoniam uſque pertinet, omnes, maxime vero Helvetii & Vindelici, tenent montanas planities. Quid clarius? quid teſtatiuſ? quid lu- culentiuſ, quam Bojorum fines lacum Acronium attigſſe paulo ante Tiberii imperium?*

Sed vereor, ne propagatio hæc terminorum Boicorum evertere videatur, quæcunque ſupra poſuimus fundamenta. Sic enim, ut Cluveriuſ optat, Helvetii intra lacum Acronium compri- mentur, & Cæſaris numeri paſſuum concident, quod utrumque noſtris iſtis præceptis, quæ ſupra conſtabilivimus, inimiciſſimum & capitale eſt. Sed ſalva res eſt. Cohærent omnia, niſi temere divellantur & inconfiderate. Nam Cæſaris ætate Boji nondum attingebant lacum Brigantium, ſed cum ad Danubium & Albim, tum ad partem Æni ripæ diffuſi erant. Circumfluebant autem ju- ventute, ut in proximas eam terras dimitterent. Et quoniam eodem tempore Helvetii ex cavernis quaſi & latebris ſuis erupturi erant, hiſ eam tan- quam ſacrum ver adjungebant. Cumque tandem erupiſſent Helvetii, Boji ut eorum amici & finiti- mi ſtatim ſuccedebant in vacuas eorum poſſeſſio- nes, ciſ lacum jacentes. Qui tamen ipſi ultimo tempore, hoc eſt, paulo ante quam Auguſtuſ e vita decederet, a Daciſ ſunt extincti. In hanc ſententiam, niſi fallor, omnia conſpirant anti- quitatiſ

quitatis monumenta. Sed ex adversariorum sententia nec cohærentiæ tantum elucet, nec elucere potest. Neque mirum. Tam enim ad sententiam nostram illustrandam apposita cum sint omnia; necesse est, ut ad dissentientium optata nihil sit alienius.

Ostendimus igitur, ut omnia dicta in unam summam conferam, Bojos Helvetiam confiniis attigisse; Hanc autem ad Ænum usque flumen protractam fuisse. Apparet igitur, spatium illud, quod Rhenum & Ænum intercedit, facile explere septuaginta passuum millia, quæ Cæsar reliquo numero addidit, Cluverius rescidit. Diluimus etiam argumenta, quæ nostræ sententiæ maculam videbantur inurere. Quamobrem Cluverii fides minoris est momenti, quam Cæsar's. Quem ipsum quidem si omnia defecissent præsidia; tamen illorum temporum & occupationum ratio tueri debuisset, & ab obtreptione defendere. Occupationes enim tantæ illum distinebant, ut nec opinanti possent errores obrepere: nam unius hominis mens non potest in omnia simul æque intenta esse. Tempora vero tam erant inculta apud Helvetios, & ab humanitate litterarum aliena, ut Cæsar passuum numerum sine dubio ex itinerum tantum ratione collegerit, non ex dimensionibus Geometrarum. Non igitur, si maxime Cæsar a via aberrasset, cuiquam mirum videri debuisset, Cæsar's & Cluverii rationes inter se discrepare. Alter enim Geometricas sequutus esset, alter populares numerandi rationes. Quemadmodum autem apud nos Coburgo Jenam exeuntes LVI. millia passuum numerant, Geographi multo pauciora;

Propter ea quod alteri ambagum quoque rationem ducunt, alteri ambages præscindunt: ita Cæsar etiam si a veritate recessisset, tamen inertiae pigritiaeque culpa vacaret, quod ex itinerum ratione numerum passuum accuratius inire non potuerit. Ipse Strabo nonnunquam ex Geographorum doctrina, nonnunquam ex itinerum ratione distantiam locorum metitur. *Inter Rhenum & Albim, inquit, tria stadiorum millia intercedunt, si quis recta possit uti via. Nunc autem paludum silvarumque ambages longioris viæ necessitatem imponunt.* (a) Alibi, *Dicitur Abydus, inquit, ab Æsepo septingenta stadia recessisse; rectum autem cursum tenentes in navigando pauciora numerare.* (b) Sed, ut ostendimus, excusationem Cæsaris ratiocinatio non desiderat, quod quidem ad longitudinem agri Helvetii pertinet. De latitudine vero, quam itidem graves adhuc difficultates circumstant, erit alibi disserendi locus.

Exposui igitur, VIR PERILLUSTRIS! conjecturas meas de locis quibusdam veterum scriptorum intelligendis corrigendisque, de quibus Tu pro singulari Tua & pene interminata vetustatis scientia omnium accuratissime sentire potes id, quod sentire veritas postulat. Mihi quidem in iis non fuco illitus, sed sanguine diffusus veritatis color inesse videtur: sed Tu, VIR EXCELLENTISSIME! veritatem, si qua inest, multo magis exploratam habebis & perspectam. Illud quidem video, quod, si hæc sententia mea TIBI album videatur

---

(a) Strabo VII. p. 448.

(b) Id. libr. XIII. p. 885.

videatur mereri calculum, eo quoque nomine gavifurus sim, quod officii conscientiam, quæ me adhuc inquietum habuit, tranquillasse videbor. Etenim operi, quod me suscepisse dudum TIBI significavi, consilia Tua tantam lucem attulerunt, ut nihil salubrius, nihil opportunius suaderi potuisse existimem. Gratias igitur TIBI jamdiu persolvendas putavi, sed gravissima negotia Tua & studia inanibus litteris interpellare nefas duxi. Merita quidem Tua vel tum satis mature prædicatum iri videbantur, cum jam ipse conspectus docere posset, satisne consiliis Tuis diligentia mea responderet: sed properare jubebat eorum exemplum, qui suis inventis nec judicem acriorem, nec patronum meliorem dispicere potuerant. His autem ego quamvis præter conatum nulla forte re alia conferri queam, tamen ne sic quidem facti mei mihi non constabit ratio. Nam nec e longinquo sequi magna & præclara exempla ineptum videri potest & temerarium. TE rogo observantissime, ut gratiam Tuam erga tenuissima studia mea in reliquum quoque tempus propages. Tua namque benevolentia si proposita fuerit conanti, ad majora eniti non cessabo. Vale.

* * *

ANIMADVERSIONES

Critico - Theologicæ

in

Joh. XX: 17.

modeste propositæ

a

JO. ROD. FRYTAGIO, C. W.

QUum investigatio locorum difficultium S. S. quæ promovendæ Veritati & Pietati inservire debet, utilis labor & necessarius dici queat, siquidem ea sensum S. S. declarat, & piis meditationibus occasionem præbet, nec mea persona indignum judicavi huic litterarum generi operam tribuere & quasdam Observationes ad faciliorem interpretationem & explicationem S. Litterarum in medium proferre, quarum primum hoc Specimen est, quod ut Lector æqui boni accipiat, omni studio rogo, utque persuasum sibi habeat, me non id agere, ut de sententiis Insignium Theologorum & Criticorum judicium pronuntiem, maxime enim dedecet disciplinæ alumnum de sententia Magistri judicium censorium & decretorium ferre; Ea tantum est mens mea, dubia, quibus sententia premitur, animo libero proponere, & sententiarum sive Auctores sive Defensores rogare, ut, qua ratione objectiones diluere velint, indicent, ut Veritatis certior fiat animus.

Non.

Nonnullas inpræsentiarum proponam Observa-
tiones in notissimam illam compellationem Sote-
ris ad Mariam Magdalenam, quam nobis narrat
Joh. Ev. XX. 17. Huic hujus Compellationis
investigationi occasionem præbuit ejusdem loci
investigatio, quam Vir eruditione sua Celeberri-
mus J. G. ALTMANNUS in *Mus. Helv. Part. V.*
in lucem edidit.

Quum Eruditus hic Vir plerasque doctorum
Virorum in locum hunc πολυθρύλλητον Observa-
tiones in brevi illa Disfertiuncula exposuit, &
multæ illarum tam sint ineptæ, ut ne refutatione
quidem indigeant, operam perderem, si diversas
illas sententias adducere vellem.

Tres tantum, quæ dignæ sunt, ut accuratori
Examini subiiciantur, sententias proponam.

Prima, quam vobis exhibuit Vir & ingenio &
eruditione & pietate vere Illustris SAM. WEREN-
FELSIUS, quam & in τῇ νῦν ἐν ἀγίῳ Lampe
Exegesi Ev. Joh. reperimus, hæc est: Ad prædi-
ctionem Soteris respiciendum esse, quæ extat Joh.
XIV. 2. 3. 18. ubi promiserat, se ad Patrem su-
um iturum, & suis Electis locum paraturum, in-
deque reversum discipulos suos omnesque amicos
asumtuum esse ad se ipsum: Mariam existimas-
se, hanc prædictionem tum temporis complemen-
tum accepisse; Jesum a terra ad Patrem jam abi-
isse indeque reversum eo consilio nunc compare-
re, ut miseram hætenus discipulorum & sincero-
rum assecularum conditionem mutaret, eosque se-
cum in regnum suum adsumeret; Mariam itaque exi-

mia comparitionis Jesu lætitia perfusam Soterem
 ceu ab itinere ad Patrem jam reducem amplecti
 voluisse: Jesum vero id prohibuisse, ut eam er-
 rore suo liberaret, & doceret, se post aliquos de-
 mum dies ad Patrem iturum, & dilectis suis viam
 Cœli aperturum esse. Fateor, hanc sententiam
 multis ingenii luminibus illuminatam esse & pie-
 tatem sapere; Sunt tamen nonnulla, quæ contra
 eam objici possunt. *α.* Vix crediderim, Mariam
 tam brevi temporis spatio, tam inopinato adspe-
 ctu Soteris, inter quem & verba, quæ Jesus lo-
 quabatur, ne momentum quidem temporis in-
 tererat, hæc omnia animo volvere potuisse, in-
 primis hanc ob causam, quod maximo animi ad-
 fectu, gaudio scilicet commota & capta plane erat,
 quod meditationi, comparationi prædictionis cum
 præsentis rerum statu locum vix cesserat: notum
 enim est, nos, si animi cuidam adfectui copiam
 nostri fecerimus, ne de ea quidem re accurate
 cogitare posse, ex qua hic adfectus oriundus erat.
β. Et si concederem, Mariam hæc omnia animo
 libero cogitare potuisse, dubium est, num ulla
 certitudine demonstrari possit, Mariam, quæ cum
 aliis Mulieribus piis veram Salvatoris in redimen-
 dis animabus virtutem experta erat, hanc præ-
 dictionem de quotidiana & æterna Soteris in terra
 cum suis redemptis consuetudine, de repentina
 morte sua, de inopinata metathesi in cœlum,
 de communi suscitatione mortuorum & ultimo
 judicio, ita intellexisse, ut unum horum certe eo
 temporis articulo futurum crediderit, quod tamen
 credidisse eam oportuit, si firma est sententia,
 Eam existimasse, Jesum jam e cœlo rediisse, &
 omnes sui Cultores ad se recepturum esse: Eam
 autem

autem hæc non credidisse, palam est, quod Jesus eis mansiones non in terra, sed in cœlo promiserat, quod hanc terram pro loco veræ felicitatis non poterant unquam agnoscere homines disciplina Christi fruenter, quod tandem nulla ex his rebus in sermonibus Jesu ceu indivulsa & necessaria comes resurrectionis Christi & quoad tempus promissa est: Cui inde firmitas & robur accedet, quod, si non omnes discipuli, certe aliqui, certe Mulieres piæ, promissiones post resurrectionem Christi implendas non de regno Messiae terreno, sed de rebus spiritualibus intellexerant, & dulcissimus Soter pias istas Mulieres, quas in familiari sua & sanctissima cum illis consuetudine in doctrina salutis erudierat, clare docuit, vera bona domus Dei demum post novissimum illum diem in futuro seculo accipienda, adeo ut futuræ in cœlis beatissimæ vitæ spem certam nactæ ejus adventum ad præsidium duris fidelium rebus & urgenti in terra periculo, ejus adventum in hora mortis ad liberationem ab omnibus molestiis & ærumnis mentis ac corporis, ejus adventum tandem in ultimo judicio ad liberandam Ecclesiam ab omnibus, quibus premebatur, miseriis, & ad largiendam æternam felicitatem omnibus fidelibus pro impletione prædictionis acceperint, εὐὸν πορευθῶ καὶ ἐτοιμάσω ὑμῖν τόπον, πάλιν ἔρχομαι καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἑμαυτόν • ἐκ ἀφῆσω ὑμᾶς ὄρφανές • ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς.

Alia est sententia, quam nobis exhibet secundum ingenium Cl. ALTMANNI, cujus partem Cl. Lampe ex B. Lamio adfert: Mariam summo mane ad sepulchrum ivisse, eam Dominum hortula-

num suspicatum esse, Christum eam nomine suo compellasse, eam cognovisse vocem ejus, atque responsione vocis Rabbuni significasse, se Jesum agnoscere, se credere, Christum se ei manifestasse, mansisse tamen dubium aliquod, num is revera sit Christus, an non forsan animæ Christi formam tantum solido corpore destitutam coram se videat, vel an alius sit eandem vocem & formam referens, quapropter, ut de veritate certior fieret, Jesum amplecti voluisse, Soterem vero eam objurgasse & jussisse, ut crederet, si Dominus ipse loquatur, Se Jesum esse quem quæreret, nondum in cælum ascendisse, eam proin occasionem in posterum habituram eum complectendi, ut abiret, & discipulis annuntiaret: ὅτι ὁ Κύριος ἡγέρθη. Nemo negabit, hanc sententiam ad magnum si non veritatis, probabilitatis saltem gradum accedere, modo hypothesis illa, qua nititur tota argumentatio satis solido superstructa esset fundamento; facile enim observabis, non satis indiciorum adesse dubitationis Mariæ, quæ tamen in historia Thomæ & discipulorum Emaunticorum clare indicantur: Cl. *Altmannus* nexum antecedentium cum sequentibus inspicere nos jubet, at, quod ad ea, quæ hunc versum nostrum sequuntur, solus versus 19. historiam Mariæ adhuc perhibet, quæ autem omnia ibi narrantur, rem nostram nihil attinent: Quod si attendas ad antecedentia, fateor, adesse aliquid, ex quo concipi queat, Mariam dubitasse: Expendamus omnia hujus circumstantiæ momenta: Maria summo mane ad sepulcrum veniebat eo tempore, quo neminem ferre, cujus formam non accurate novimus, quique voce sua, quis sit, non indicat, dignoscere vale-

valemus, comperit, Jesum non esse in sepulcro, Jesum certe se in horto offensuram non opinatur; Quum vero quis ei obviam procedit, quem hic adesse meliore jure quam hortulanum arbitrabatur? Ideo Jesum hortulanum esse suspicatur: fateor, fieri potuisse, ut ex hoc errore dubitationis occasio oriretur, num Jesus sit, qui eam allocutus sit, nec ne? Sed nonne id quoque fieri potest, ut amicum, familiarem, fratrem, quem tempore & loco offendimus inopinato & improvviso, non agnoscamus, & simulac vocem ejus audivimus, mentis & sensuum compotes eum rursus cognoscamus? Nonne fieri potuit, ut Maria, simul ac vocem eam, quæ antea animum tam sæpe Verbo Evangelii refecerat, quam a mille vocibus discernere poterat, audivit, simul ac se consueto Soteri nomine, Maria! compellari audierat, Eum agnoverit, vox enim hominis sæpe ad dignoscendum tantundem valet, quantum ipsa forma: accedit, quod *σφαῖρα*, corpore toto ad faciem Jesu versa, ipso visu nova adhuc indicia detegere potuerit, quod ipse Jesus sit, quicum loqueretur: Sæpe quidem accidit, ut diluculo vel occidente sole quem agnoscamus, si oculos quasi in eum defigamus, præsertim si homo sit nobis familiaris; Nonne fieri tandem potuit, ut cum dulcissimus Soter, omnia impenderat, ut se illi manifestaret, divinum lumen oculos ejus aperuerit, quæ in Jesu quærendo omnem diligentiam adhibebat? Sunt hæc hypotheses, quæ æque contingere potuerant, ac illa, quod Maria dubitarit.

Quid de voce illa, Rabbuni, cogitandum, nonne ea indicium certum est fidei Mariæ, *Διδά-*

καλε, quod nomen muneris & honoris est, quo Jesus & a discipulis & a Mulieribus adpellatus erat, quodque sibi præcipuum & singulare esse voluit, Matth. XXIII. Nonne ea vox signum fidei maximique gaudii est, dum Maria Jesum Chr. unico verbo omnibus honoribus adficit, qui Jesum cœlestem Doctorem divinumque Soterem esse declarant? aut nunc dicendum est, Mariam hanc vocem pronuntiasse, dubitantem adhuc quis sibi adstaret? aut: Eam credidisse, Jesum esse, qui a mortuis redierit, & tamen dubitasse, anne forsitan illius umbra, anne alius sit, cui vox pariter & forma similis? aut; Mariam non dubitasse, Jesum agnovisse, & vocem Rabbuni fuisse primum fructum & testimonium fidei illius: Et hoc in hac re observatu dignissimum est, si Maria de veritate resurrectionis Jesu dubitasset; Nonne dulcissimus Soter pro ineffabili sua misericordia se a Maria tangi permisisset, ut hac ratione de veritate hac certior fieret? Nescio certe, quare Jesus hanc veritatis indagandæ rationem discipulis Emaunticis, Thomæ, qui omnia omnium testimonia ad suum arbitrium referebat, concesserit, atque adeo ultro obtulerit; Mariæ vero, quæ eum cum sollicita expectatione & desiderio quæsierat, animumque, tantum abest, ut obfirmarit, ut potius læta mente omnia subsidia adhibuerit, repulsam hujus rei dederit? Quid impedit, quo minus inde colligamus, Mariam, superata jam omni dubitatione dum eum amplexari voluit, id non eo consilio fecisse, ut certior fieret, num cum ipso Sotere loqueretur. Tandem & hæc non omittenda sunt; Si Maria ad convictionem suam Jesum amplecti voluit, parum congruere videntur verba

ba Soteris, ἔγω γὰρ ἀναβέβηκα, & quæ sequuntur Cl. *Altmannus* ita explicat: *Aliquamdiu adhuc in terra morabor; Maria in posterum corporis mei tangendi occasione fruetur; id nunc negotii ei incumbere, ut abeat, & fratribus veritatem resurrectionis Chr. annuntiet: &c.* Quæ autem explicatio ipsam, quam modo protuli, objectionem, meo quidem iudicio, confirmare videtur: Qui, quæso, fieri potuit, ut Jesus Mariæ hoc veritatis inveniendæ subsidium abnueret, quo illi eo tempore, si alias unquam, maxime opus erat. Vix adducar, ut credam, Soterem eam misisse, ut discipulis pro certo adnuntiaret rem, de qua ne ipsa quidem certa erat. Cl. *Lami* aliam verba hæc interpretandi viam ingressus est, quam vero sententiam cum cogitationibus Cl. *Altmanni* confundere nolum, scilicet: Mariam existimasse, Jesum jam in cælum ascendisse, & ut inanem hanc opinionem dilueret Jesus, respondisse: Quod modo a mortuis surrexerit, quod tempus reditus sui ad Patrem nondum adsit, quod vero futurum sit, ut paucos post dies ad Patrem evehatur. Maria sane non existimarat, Jesum jam in cælum ascendisse, modo legantur verba illa, quæ v. 13. ad Angelos & 15. ad ipsum Soterem dixerat.

Est adhuc alia sententia, quam Cl. *Altmannum* inter cæteras non proposuisse miror, dum sua se simplicitate, & si non veritate, maxima tamen verisimilitudine commendare videatur. Sententia hæc est: *Mariam celeri & præcipite festinatione maximo gaudio permotam Jesum amplecti voluisse, quem incredibili cum desiderio quæsierat; Soterem vero illi dixisse; Maria, ne in me amplectendo tam diu detinea-*
ris;

vis; Hoc testimonium amoris tui lubens equidem acci-
pio, satis sit tibi me vidisse nunc, non deerit tibi copia
& occasio me videndi, nondum adest tempus ascensio-
nis meæ, abi nunc, &c. Non omni fundamento
hæc sententia caret: Si modo ponas, quod ipsa
ratio suadet, Mariam tanta subito perfusam esse
lætitia, quanta adficiuntur homines, qui subito
& necopini offendunt familiarem, hominem
sibi conjunctissimum, quem longo temporis de-
cursu non viderunt, quem proin verbis, amplexi-
bus, osculis, omnibusque blanditiis excipiunt,
quocunque adfectuum vehementissimo motu fe-
runtur, qui gestibus indicant, quæ in animo la-
tent, quando gaudium præcludit vocem, qui
adfectibus tam exiguum statuunt modum, ut ea
ipsa hora, qua offenderunt amicum, alius ab
alio ita discessuri videantur, quasi in vita nunquam
se videndi vel conveniendi illis redderetur potestas.
Cur non credamus, Mariam hac adfectuum vehe-
mentia turbatam? Cur non, Jesum huic in exter-
nos gestus prorumpenti gaudio, quod ex repenti-
no potius Soteris adspectu, quam ex considera-
tione salutis per Chr. præstitæ oriundum erat,
modum statuisse existimemus? Quid impedit, quo-
minus verba Christi ita intelligamus? „Maria, ne
voluptati, quam ex me videndo, amplectendo,
meaque præsentia fruendo nunc percipis, tantam
tui facias potestatem, ut omnia alia obliviscaris.
Versabor adhuc nonnullos in terra dies: Non-
dum in eum ascendi locum, ex quo usque ad
ἀποκατάστασιν rerum omnium non rediturus sum:
Occasio tibi adhuc erit mea consuetudine, meo
amore & familiaritate, dum in terra commora-
bor, solatioque divino ex ipso ore meo fruendi;
Cogita

Cogita multo magis de impletione prædictionis de mea resurrectione, de consummatione ærumnarum mearum, de acquisitione regni æterni pro omnibus electis, ceu fructu meriti mei; hoc sanctissimo gaudio indies magis magisque adficeris; hocce sanctissimo adfectu permota abi, & meos discipulos ejusdem gaudii & solatii participes redde, quod nunc animum tuum occupet oportet, annuntia illis, Jesum propter peccata hominum Cruci adfixum totum opus redemptionis ad finem perducturum, aliquos adhuc dies ad necessariam discipulorum eruditionem & consolationem cum illis in terra commoraturum, tandem ad oblationem pretii Patri pro peccatis hominum soluti, ad æquam & egregiam laborum suorum mercedem, ad antitypum Summi Sacerdotis in V. T. qui quotannis semel tantum in Sanctum Sanctorum ingrediebatur, & ad fidem certam discipulis suis faciendam, quod & ipsi tandem ad thronum gloriæ evehendi sint, ascensurum esse., Procul dubio hæc explicatio optime congruere videtur, modo Mariam certam dulcissimi Soteris amicam, mulierem Jesu amantissimam credas, quam mente commotam, dum Christum inopinata conspiebat, stupor maximus invaserit; modo ponas, Jesum desiderio Electos suos erudiendi eisque fundamentum & originem veri gaudii aperiendi flagrasse, quod Salvatori nostro in integra sua vita, præcipue post resurrectionem tribui debet, quum terram corpore suo relicturus suos Cultores spiritali & internæ cum ipso familiaritati adsuefacere vellet.

Hac

Hac hujus loci explicatione solvi queunt fere omnes objectiones, quæ contra ejusdem sensum adferri solent: Si dicas, non perspicui posse rationem, quare Soter a Maria tangi noluerit, dum hic J. Chr. amplexus tantum temporis non postu-
lasset, ut propter eum non satis mature Discipulis lætum hunc nuntium Maria adferre posset? Desiderium enim discipulos metu mortis suæ liberandi, quo Jesus ardebat, erat prorsus singulare; & respectu hujus rei mandatum, quod Jesus Mariæ dedit, apprime convenit cum eo mandato, quod discipulis ad præconium Evangelii missis injunxerat, ut in itinere neminem salutarent, i. e. ut nullis in tota via sese impedirent negotiis, quæ non ullo modo promovendo scopo suo inservire possent: Præterea observandum est, Jesum non eo tantum consilio Mariam vetuisse, ne ipsum tangeret, ut Maria eo citius discipulis resurrectionem suam annuntiare posset, sed ut præterea animum ejus a brevi eum complectendi voluptate avertere, veros fructus redemptionis suæ monstrare, & ita hoc nuntio discipulos præparare posset, ut eo melius scopum passionis, mortis & resurrectionis suæ intelligerent; utque iis diceret, quod aliquos adhuc dies cum iis in terris versari vellet, interim autem discipuli non existimarent, corporalem ipsius præsentiam, sed potius veram omnium fidelium redemptionem, & spiritualem ac internam, quam in posterum habituri sint communionem cum eo, objectum veræ voluptatis illorum esse debere. Ita & illam objectionem facile solvere possis; Quare Jesus se a cæteris mulieribus, a discipulis, a Thoma tangi permiserit, a Maria vero non item? Discipulos Emaunticos,
Apo.

Apostolum Thomam jubet Jesus ipsum complecti, ut ad meliorem certitudinem & hoc sensu uti, & ita de veritate resurrectionis suæ certiores fieri possint, quod Mariæ opus non erat de veritate rei, quam oculis cerneret, auribusque audiret, minime dubitanti: Cæteris piis mulieribus permisit sui amplexum, procul dubio, ut & hoc demonstrationis genere munitæ & exornatæ discipulis faciliori negotio persuaderent, Jesum surrexisse, cum dicere possent, se eum non solum vidisse, sed & amplexatas esse; Non autem necessarium erat, Mariam hoc testimonio muniri, quæ non tam, ut resurrectionis ipsam veritatem, sed potius dulcissimos ejus fructus annuntiaret, ablegabatur. Quid tandem restat, quam ut ex ipsa hac repulsa, quam Maria tulit, colligamus, hunc amplexum ex nimio & repentino ob corporalem illius præsentiam gaudio ortum esse, quod potius piis meditationibus, firmitati fidei, caritati, spei & desiderio æternæ & beatissimæ cum illo in cælis communionis ansam & occasionem præbere debuisset? Hujus sententiæ prima elementa depromsi ex B. LAMPE *Comment. in Evang. Joh.* quam clarius dilucidare, & ad intelligenda ea verba, quæ Jesus discipulis per Mariam nuntiari voluit, præsertim, si ea ad praxin convertere velis, nonnulla etiam alia adhuc addere animus fuit, ut ex positis veris vel saltem probabilibus præmissis eo clarior & firmior prodiret consequentia. Cæterum, L. B. hujus loci non est, Commentarium, vel integram, quæ ad hunc locum scriptæ sunt, Critico-Theologicarum observationum congeriem in lucem edere, quapropter modeste quasdam sententias expendisse, argumenta, quæ pro allatis sententiis stent, objectionesve, quibus impugnari possint, proposuisse sufficiet.

T A N T U M.

ELECTA EPISTOLICA
ex Thesauro Epistolico HOTTINGE-
RIANO excerpta.

Excerpta ex Epistolis JO. BUXTORFII
ad JO. JAC. WOLPHIUM.

I.

DE *Morino* haftenus ignoravi, illum Apo-
statam esse. Habeo ejus *Exercitationes* quo-
que, sed non magni facio. *Simeonis de*
Muis alteram refutationem nondum vidi.
Coepit aliquando hanc materiam quoque tractare
Pater meus p. m., sed non absolvit. Basil. prid.
Cal. Maji. 1635.

A. D. *Sionita* ante octiduum litteras accepi.
Ejus de Opere Biblico Parisiensi ejusque pretio
hæc sunt verba; Quod autem exposcis de abso-
lutione editionis Bibliorum, Deo favente, ad an-
num proximum manus ultima accedet. Pretium
totius operis quadringentarum ad minus erit li-
brarum Turonensium. - - Cæterum de *Morino*,
cujus ante hæc meminimus, arbitror, illum præ-
ter *Exercitationes* illas in *Pentateuchum Samaritanorum*
aliud quoque librum edidisse hoc titulo: *Exerci-*
tationum Ecclesiasticarum libri duo. Lutet. Paris. 1626.
Sic enim citatum reperio. Eum num tu videris,
vel habeas, vel noris, significa. Ego nunquam
vidi, sed inquam: Et hunc forte librum refutan-
dum

dum sibi sumpsit Theologus ille Angelus *Taylerus*.
17. Febr. 1636.

II.

Tardius respondeo ad ultimas tuas, Amice honorande! ob varia negotia, quibus detentus & distractus fui hactenus. Cupis aliquid iterum scire de Lexici mei & Bibliorum Parisiensium successu. Illius progressuum specimen his adjungo. De Bibliis in dies aliquid novi expecto. Accepi nuper litteras a D. *Simeone de Muis*. Sed ne verbum quidem ille de Bibliis. Cæterum jam pridem procul dubio inaudivisti quoque de D. *Deodati* versione nova Gallica, in qua per plurimos annos desudavit. Forte etiam haud te latet, quæ inter ipsum & ceteros pastores Genevenses ac Gallicos Theologos hoc de negotio sit controversia. Hi enim ipsi editionem illius interdicunt, quantum quidem penes ipsos est; & in Gallia & alibi impedire omnibus modis & machinis nituntur. Ille contra editionem molitur, & ubicunque terrarum potest, eam promovere apud se constituit. Illi prætendunt maxime & imprimis calumnias adversariorum, quibus varietas & discrepantia versionum nostrarum est obnoxia, & scandala infirmorum. Ille ad hæc & alia respondet: Res eo usque procedit, ut acerbè & acriter satis, & forte utrinque non absque humanis affectibus, causam agant. Nam Genevæ non solum ipsi editio illius versionis est denegata; sed denegata quoque, ut audio, venia illinc discedendi, & alibi imprimendi: ille contra ea in proposito persistit, atque etiam, ut audio, dimissionem petiit, officiumque resignavit. Prolixum & invidiosum est negotium. Ego & ab ipso & ab adversariis ipsius

litteras accepi ea de re, sed certis de caussis nolui ad alterutram partem secedere. Interim apud te non diffiteor, quia mihi tum ex ipsius litteris, tum aliunde constat, quantopere hoc negotium ipsum angat, adeo ut forte tristius aliquid de ipsius persona timendum sit, ut qui & antehac melancholicis affectibus obnoxius fuerit, vellem, ut bono viro gratificari possem, & in ea re laboro. Rationes etiam, quæ in contrarium afferuntur, non ita ponderosæ mihi videntur, ut totalem laboris maximi suppressionem evincere & persuadere possint. Non diffiteor, me in ea esse sententia, semperque fuisse, longe satius fuisse, si pauciores versiones in germanica & latina lingua habuissemus; & melius forte fecissent viri docti, qui hac in re laborarunt, si uni castigandæ & emendandæ potius, quam pluribus novis condendis incubuissent: sed tamen nunquam vidi, si dignum quis hac in re laborem exantlarit, quod editio ejus inhibita fuerit. Fuerunt olim plures versiones græcæ, plurimæ latinæ: præterito seculo adhuc prodierunt *Mynsteri*, *Castalionis*, *Leonis Judæ*, *Pagnini*, *Vatabli*, *Junii* & *Tremellii* & aliorum. In germanica lingua præter *Lutheri* versionem habemus *Piscatoris*. Scio & ipsi disuasum fuisse, novam versionem contexere, & multis Theologis displicuisse: sed opere absoluto nemo se editioni opposuit. Ego quidem de versione *Deodati* nihil certi possum statuere; sed quia in Versione Italica magnam laudem comparavit, inde non male ominari forte licet de Versione quoque Gallica: sed tamen, quid de hac re statuendum sit, adhuc ἐπείχω. Non dubito, quin cum D. *Bretingero*, qui ipsi est amicissimus, etiam hac de re

contu-

contulerit. Tu quid de ea re sentias & vestri,
quæso paucis perscribe. X. Aug. 1636.

III.

DE D. *Deodati* negotio scito, illum ante aliquot
septimanas ad me scripsisse, & me consuluisse,
an tam Typographiæ, quam Censuræ ratione
liber posset in hac urbe imprimi? Rationes tum
suas pro editione libri fuse exposuit, contrarias
etiam graviter & industrie diluit. Quia vero totum
negotium mihi fuit cognitum, nolui ego me
ei immiscere, neque etiam in ipsius partes ex
professo secedere. Amice tamen respondi; me
quidem existimare, illum Typographum forte hic
nancisci posse, sed de Censura & approbatione
me nihil ipsi polliceri audere. Nam cum nostris
DD. Theologis cognitum ac perspectum sit, quæ-
nam horum Bibliorum causa inter ipsum & Gal-
licanas Ecclesias una cum Genevensi sit discepta-
tio & controversia, me facile posse colligere, ip-
sos haud facile assensum daturus pro libri editio-
ne, nisi prius lis illa inter ipsos sit sopita & com-
posita; præsertim cum agatur de ejusmodi opere,
quod Gallicanas Ecclesias proprie & particulariter
spectet, & de quo illi soli optime possint judica-
re; in Bibliis Gallicis censendis nostros, qui lin-
guæ gallicæ non ita sunt periti, Gallis haud facile
persuasuros: obtuli tamen illi officia mea. Quam
primum cæteri Ministri Genevæ hoc intellexerunt,
illum Basileæ editionem moliri, illi quoque tum
ad Pastorem gallicum hujus urbis, tum ad me
scripserunt. Per illum quidem apud nostros Theo-
logos instando, ne editionem libri permittant;
apud me sciscitando, quid ille ad me scripserit,

& in quo loco negotium hic versetur. Rescripsi, quod ad rem pertinere judicavi, & ad pacem: indicavi illis, me iudicium meum in hac controversia ipsorum suspendere; D. *Deodatum* privatam ad me epistolam dedisse, quam divulgare & prodere non decorum foret: interim scire ipsos debere, nihil adhuc vel ab ipso *Deodato*, vel ab alio, ejus nomine, apud nostros Theologos hic petatum esse, nec forte petatum iri, si tamen id fieret, concordatum illos iudicium expectare debere; meum autem votum esse, ut hoc negotium posset componi & via reperiri, qua id dirimeretur: hortatus etiam sum, ut de medio cogitent, & studeant laudem unanimi- tatis & concordiae, qua Coetus ipsorum a multis annis celebratus fuerit, porro conservare, neque locum dent periculosis ac scandalosis ejusmodi schismatis. &c. Hæc ego ad eum, qui mihi scripserat, rescripsi. Auxit apud ipsos suspicionem & malam voluntatem, quod auctor illius libelli super Threnos Jeremiæ huc venerit, & nunc in urbe sit. Ego de medio cogitavi, de quo D. *Deodatum* per Studiosum illum monui, quo spero negotium componi posse, nisi affectus utrinque nimium prædominentur: interim D. *Deodato* immota stat hæc sententia, si- ve consentiant, si- ve non, Biblia sua edere, ubicun- que locum reperire potest: quid de hoc medio autem sentiat, spero me propediem ab ipso intel- lecturum. Parisiis mihi scribitur, Biblia ad fi- nem properare: decem conficiant tomos, sine lexicis & grammaticis; hæc nova erunt omnia, & ipsum opus sequentur. De *Simeone de Muis* nihil nunc accepi. 24. Aug. 1636.

IV.

REvisionis negotium, in quo laboratis, quam sanctum est & arduum, tam difficile & laboris plenum. Unde non mirum, si et vobis occurrant, quæ vos exerceant: annitendum autem, ut in dies, precibus ad Deum pro Spiritus S. lumine impetrando fusis, & assiduis meditationibus, magis magisque in Spiritus S. sensus penetremus. Nullus dubito, quin & hic sanctissimus vester labor hunc fructum sit habiturus. Loca illa ex 2. Sam. 23. capite ex difficilioribus sunt ex libris historicis. . . Quod Canonicus ille Constantiensis vobis retulit de Janua Latinitatis *Comenii* a D. *Lucio* in linguam græcam, & a me in linguam hebræam translata, aliquid est. Laboravit jam ante annum D. *Lucius* in transferenda Janua Linguarum, olim in Hispania primum Latina & Hispanica a Collegio Hibernico Salmantæ edita, & postea pluribus linguis ab aliis aucta, maxime a D. *Isaaco Harprecto* sex linguis nuper edita; atque ut ego quoque eam in linguam Ebræam transferrem, hortatus est, quod tandem, licet nimium satis in paterno occupatus opere, sum pollicitus, atque bonam partem hæcenus absolvi: urget ille editionem, ac, ni fallor, hac septimanæ ejus initium fiet. Quæ restant, inter edendum quoque, Deo favente, perficiam. Non est, quod magnum quid inde speres, nam invitatus ad istum laborem pertractus sum, & per majoris operis occupationes non licet mihi hæc elaborare. Suum tamen usum forte habebit, & quæ nunc minus commode reddentur, licebit secunda editione expolire & emendare: intra quindecim dies spero te specimen visurum. Ita undique distrahor, ut

nunc ab aliquot septimanis vix mihi respirare liceat: atque hæc est illa Janua, quam nunc quidem edituri sumus. Constituit vero D. *Lucius* etiam *Comenii* januam Latinitatis in græcam linguam translata[m] edere, ubi hæc absoluta fuerit. A. D. *Sionita* persuadeo mihi, me facile impetraturum, de quo scribis: posses mihi proinde scribere, quænam præcipue loca ex interpretatione Arabica & Syriaca describi petas. Ignosce, quod non ita frequenter, ut antehac, & tumultuarie scribo. In caussa sunt nimis occupationes, quibus premor, inter quas nunc non minima est illa Janua, quam edere cogor, antequam confecerim. Extemporanea est versio, unde illi ignoscendum.

De loco illo *Genes. XIV: 18*. Hebræi non multa scribunt, quia præter historiam nullum mysterium ibi credunt. *Melchizedecum* scribunt fuisse Regem Hierosolymæ, quæ צדק & שלם vocetur: quis autem fuerit, nihil apud ipsos reperio, nisi quod in *Midraschim* scribunt fuisse *Schemum filium Noæ*, quod etiam indigitat R. *Salomon*. Hinc est quod *Jonathan* in sua versione habet - מלכא דירושלם ומלכא צדיקא הוא שם בר נח Rex Hierosolymarum & Rex justus, qui est Schem Filius Noæ. Sic *Targum Hierosolym.* ומלכא דירושלם הוא שם רבנא הוה בהין עילאח Et *Melchizedeck* Rex Jerusalem, qui est Schem magnus, fuit Sacerdos excelsi. Sed hæc Allegoria, quæ in eo fundata, quod *Noachus* vocatur אִישׁ צדִיק *Genes. VI: 9*. Reliqua historice explicant, quod hæc obtulerit Abrahamo, ut ei de victoria impetrata gratularetur, & nobiles ejus fessos reficeret. &c. Optime, elegantissime & e mente Hebræorum expli-

explicavit locum hunc *Mercerus* in suis commentariis, quem consulere poteris. Peculiarem autem de *Melchisedeko* opinionem habet *Petrus Cumanus* in libro de *Repubblica Hebraeorum*. Is vult *Melchisedekum* non hominem ex homine genitum fuisse, sed divinius naturæ, majoremque homine ac digniorem, ut qui tanto Patriarchæ benedixerit. Uno verbo vult, non fuisse Sacerdotem mortalem *typum Christi*, sed *Christum Filium Dei ipsum*; hancque suam sententiam variis argumentis ex epistola ad *Hebræos* confirmat, & ad contrariæ sententiæ argumenta respondet: si placet, poteris adire; si eum non habes, significa, & proxima septimana tibi mittam. De *Commenii Janua* nihil adhuc habeo polliceri, quicquid nunc, quantum potero, agam, ut majoris momenti opus promoveatur, & aliquando ad finem perducatur. Intellexi, alium esse, qui jam eum laborem adgressus sit; quod si ita sit, valde lætor, quo ego sublever, & tanto speciosius me erga amicos id flagitantes excusare possim. Proximis nundinis, spero, nos Amstelodamo habituros Concordantias Particularum indeclinabilium, verbi substantivi יהיה, & nominum priorum, eadem forma ac methodo, qua nostræ, ut in unum volumen cum iis compingi possint, opera cujusdam * *Christiani Rave*, *Berlinatis*, qui his diebus & ea de re ad me scripsit, ac quædam a me scire desideravit, antequam editionem adgrediatur. Simul eadem de re, eodem mense accepi litteras Rostochio a *Samuele Boblio*, qui eum laborem quoque in se suscepit, & Typographum quærit. Sed puto, alterum hunc præventurum, quia scripsit,

psit, omnia ad editionem parata esse, & nil, nisi meas litteras exspectari. 13. Sept. 1637.

Nota. * *Ravii*, cujus hic *Buxtorfius* mentionem facit, vitam ac fata ample descripsit b. *Mollerus* in *Cimbria Litterata*. P. II. p. 680. - 688. Hæ vero ejus *Concordantiæ* nunquam lucem viderunt. Plures autem illius *Ravii* ad *Hottingerum* nostrum in hoc Thesauro Epistolico continentur litteræ, quas mox cum *Golii*, *Pocockii*, *Warneri* & *Zechendorffii*, speciminis loco, separatim edemus. Possemus nunc hic aliam *Buxtorffii* ad *Wolphium* de eodem *Genesew* loco, illum contra *Gordonium*, qui eum ad sacrificium Missæ detorserat, defendentis inferere epistolam, sed cum ea nimis longa sit, illam in alia *Musæi* nostri particula forte exhibebimus. Dolemus interea, quod nullas *Buxtorffii* a. 1638, ad *Wolffium* datarum epistolarum reperiverimus: quod si illas forte inveniamus, illis lectores nostros non fraudabimus. H. Sch.

V.

DOmini *Gomari* tractatum de *Poësi sacra* nondum accurate expendi, sed obiter tantum percurri. Tradit primo Canones & regulas de Poëtica sacra, de syllabarum quantitate, pedum ratione & carminum generibus: deinde ista in usu & praxi declarat, & exemplis parallelis ex *Pindaro* & *Sophocle* illustrat, non tantum in singularibus versibus, sed & integrorum carminum & capitum sacrorum analysi poetica. Illustrare testimonium huic operi perhibet *Constantinus l'Empereur* in epistola, quam operi adjunxit. Et ipse.

ipsemet fateor, illum multa hic præstitisse: illud videndum, num universalia sint hæc ejus præcepta, & integris libris applicari possint. 3. April. 1693.

Quod studium Linguae Arabicæ aggredieris, bene & laudabiliter facis, nam ob conformitatem cum Lingua Ebræa & Chaldæa studium illud non tantum est jucundum, sed & utile. Video autem idem tibi evenire, quod mihi ante viginti annos accidit, cum vellem ἀπομαθεῖς Arabs evadere, ut nempe in primis principiis hæreas, & legendi ratio tibi maximam difficultatem pariat. Optavi tum idem, quod tu nunc optas, ut subsidia ejusmodi haberem, quæ vivi præceptoris vicem supplere possent: sed valde exigua nancisci potui. Habeo Alphabetum Arabicum Romæ excusum in 4., quod talia quædam, ut tu desideras, continet; sed pauca admodum: præter illud non alios fere habeo libros Arabicos, quam eos, qui ab *Erpenio* sunt editi. Pentateuchum habeo Arabicum litteris hebraicis, Constantinopoli excusum ex versione *Saadii Gaonis*, qui tuo voto posset satisfacere, si eundem haberemus litteris Arabicis. Nam Pentateuchus, quem *Erpenius* edidit, alius est auctoris, ut in præfatione monet, neque habet adjuncta puncta. Optaverim etiam, ut facilius & magis perspicue traderentur præcepta hujus linguae, & si fieri posset, conformarentur ad præcepta Chald. & Syr. parentis mei: Unde pater meus b. m., licet non valde peritus hujus linguae esset, tum majorem *Erpenii* grammaticam in breve quoddam compendium in meum usum redegit eadem plane methodo, qua usus est in Chald. & Hebr. lingua. In principio statim ordinem

dinem & numerum litterarum cum hebræa conformavit, & plura alia observavit, quæ cum illis linguis conveniunt, & longe magis perspicue tradi possent, quam ab aliis factum est. 24. April. 1639.

VI.

QUod in nuperis Tuis de nova Bibliorum Hebraicorum editione a nobis suscipienda monuisti, illud ipsum jam dudum animo meo mecum volvi, & cum amicis quibusdam communicavi; sed diversa mihi suggeruntur consilia. Sunt, qui Textum Hebræum solum excudendum putent, ad formam Bibliorum Venetorum: sunt, qui adjungendam Versionem Latinam putent, sed lateralem, non interlinearem: sunt, qui vernaculam insuper versionem apponi vellent: sed hæc omnia maturioris sunt consilii & deliberationis. Ego hoc anno durante Rectoratu vix aliquid gravius moliri potero: deinde autem, ubi liberior iterum ero, videbo, quidnam potissimum eligam, quo & mea studia, & bonum publicum ulterius promovere queam. 3. Jul. 1639.

VII.

DE majoribus Bibliis quoque succedet res: sed per unam vel alteram adhuc septimanam tibi erit expectandum. Causam scribam post octiduum, quia nunc non licet fuisse. De linguæ hebrææ præstantia & utilitate multa hinc inde in libris impressis habeo: sed pleraque credo & tu habebis. Habeo *Constantini l'Empereur* orationem inauguralem ea de re. Habeo etiam, ni fallor, alicubi *Erpenii* orationem de isto argumento: sed non videntur mihi, multa singularia habere, quæ
apud

apud alios non quoque reperiantur: si tamen desideres, mittam ea tibi: Addo hic oratiunculas quasdam manuscriptas Parentis mei, quas ab initio professionis suæ diversis temporibus habuit. Poteris eas percurrere & videre, num forte illic aliquid ad tuum palatum invenias: est in iis una, in qua necessitas Linguæ Hebrææ ex N. T. evincitur, quæ forte non displicebit; illud argumentum vel pluribus, vel aliis etiam, ex Lexico majore & aliunde, petitis argumentis posset eleganter amplificari & diduci. 22. Aug. 1639.

De Bibliorum Hebraicorum editione adornanda, sequenti anno, si Deus vitam & valetudinem concesserit, dispiciemus. Hac hyeme recudentur Epitome Grammaticæ, de Abbreviaturis, & Grammatica Chaldaica ac Syriaca, & duo quidem posteriora aucta haud mediocriter & emendata. Quid ante quatuor circiter annos de Bibliorum trilinguorum editione, & ab eo tempore semel atque iterum a me flagitarit D. *Crocus*, (*) ex adjuncta epistola videbis, quam cum describere piguerit, in autographo ad te mitto, rogans, ubi legeris, eam mihi mittere, & tuum judicium expo-

---

(*) Novimus in illustris Academiae Basileensis Bibliotheca aservari Thesaurum epistolicum Buxtorfianum, in quo & hæc *Crocii* epistola sine dubio erit contenta. Hujus ut & plurium aliarum, quarum amici *Hottingeri* nostri subinde mentionem in literis suis faciunt, desiderium nobis votum extorquet, ut quis animum ad illas edendas applicet.

exponere velis. Mihi ad illam editionem plura videntur, neque ita factu, quam dictu facilia requiri. Si dubia quædam habes, quæ velis transmittere, libenter pro otio & ingenio meo, & prompte respondebo. Negotia, quamvis nunc varia habeam, illa tamen non tantum mea studia impediunt & remorantur, quam fastidia multiplicia, quæ alacritatem, in qua præcipuum situm est, mihi adimunt. Tibi autem gratificari semper mihi volupe, tædiosum nunquam. Ne nihil agam, continuo Versionem *Abarbanelis* in *Danilem*, in qua hac septimana nonum caput absolverem, nisi litteræ Francofurtum scribendæ me avocarent. Paro succisivis & vacivis horis etiam alia de punctorum origine, in qua quæstione tanto magis in sententia pro antiquitate confirmor, quo plura lego. Neque satis mirari possum, D. *Capelli* tractatum tam avide a D. *Erpenio* in lucem editum, & tanto applausu non solum ab illo acceptatum, sed etiamnum a multis accipi, & in tanta æstimatione haberi, cujus fundamenta praeque omnia vel sunt falsa, vel probabilia duntaxat, si bene cadunt Jovis taxilli, in multis etiam sibimet repugnantia. Quamprimum ferias Academicas iterum habituri sumus, catalogum illorum contexam. Accedit, quod fœtus sit plane immaturus, cum plura adhuc habeantur pro antiquitate punctorum testimonia, & plura etiam haberi possent, si primos Judæorum Grammaticos habere possimus, de quo nec ille, nec alii hactenus cogitarunt, qui ex Christianorum duntaxat vel *Eliæ* unici, novitatis hac in parte studiosi, libris sua hauriunt, & ex proprio cerebro ac rationis dictamine ea, quæ ex historia & veterum documentis

cumentis sunt decidenda, definire volunt. Nunquam autem publice contra illum vel scribere, vel agere cogito: sed moliar, sententiam alteram confirmare sine hujus vel nominatione, vel infectione. Si ea omnia, quæ in Tractatu illo refutari possent, persequi quis vellet, immensæ molis librum conficere is posset. 28. Aug. 1639.

VIII.

INtellexi מחורי הפרגור ab amico quodam notas D. *Heinsii* in N. T. vel confiscatas, vel saltem suppressas & prohibitas esse in Belgio, quæ res me valde in admirationem rapit. Suspicio tale quid accidisse ex variis circumstantiis. Nisi enim talis causa subesset, vix puto illum intermissurum fuisse, quin his nundinis ad ultimas meas, cum quibus ipsi simul Lexici exemplar obtuli, aliquid respondisset, ac saltem gratias pro munusculo si non ἀντίδογον sui operis obtulisset. Si alia negotia ipsum *Heinsium* impediunt, saltem *L'empereur* respondisset. Atqui a nullo ne verbum quidem vidi. Si verum est, quod fama ad meas aures detulit, [nullas enim super ea re ego habeo litteras], non puto, illud factum propter heterodoxiam, aut erroneas in religionis fundamentis opiniones, sed quod forte nimium sibi indulserit in N. T. Codice, suis conquestoriis mutationibus, additionibus, detractionibus, transpositionibus, & aliis similibus Criticorum artibus, quæ, licet ne profanis quoque auctoribus quam cum maxima moderatione, hic tamen nonnisi summa cum diligentia sunt adhibendæ. Jam dudum audiivi de simultatibus & æmulatione inter ipsum & D. *Salmasium*; quæ eo usque processit, ut jam in se
ante

ante absolutum opus *Heinsii* receperit *Salmasius*, plerasque ejus notas refutare: Unde fieri potest, ut vel hinc aliquid durius in *Heinsii* labores sit statutum. 23. Octobr. 1639.

IX.

QUod de opere *Heinsiano* scripsi nuper, habui a quodam Studioſo, cui id Leyda ab alio fuit perſcriptum. Quia vero eum non harum litterarum, ſed Medicinæ Studioſum eſſe intellexi, non plenam ei rei fidem adhibui. Accepi ab eo tempore litteras a D. *L'Empereur*, quæ nihil tale referunt, niſi quod meminit; Exercitationes *Heinsianas* prodiſſe, & ut utiliſſimas, ita a multis deſideratas admodum eſſe: *Salmaſium* autem ſatis irreverenter tantum virum aggreſſum eſſe in Præſatione ad l. 2. de Uſuris, & linguam Helleniſticam evertere conari. Ego, cum nec *Heinsii*, nec *Salmaſii* ſcripta adhuc viderim, nihil pronuntiare poſſum. Licentiam illam nunquam approbare potui, ut in locis dubiis & difficilibus ad mutationem Textus S. & lectionis receptæ confugiamus. Fecerunt id multi etiam in V. T., & aſſerere non erubuerunt, ſi convenientiorem ſenſum reperire poſſimus, nequaquam nos adſtrictos eſſe debere ad puncta, imo etiam ad ipſas litteras. Certe hac ratione ipſe *Lutherus* multa loca in *Pſalmis* eſt interpretatus. Si id cuivis interpreti licet, ut in iis, quæ dubia ſunt, ad ſuas conjecturas confugiat, quod tandem fuerit fatum textus ſacri? 13. Nov. 1639.

X.

GRatiſſima mihi fuit diligens tua conſignatio operum *Pellicani*, in Linguam Latinam ex Hebræo

Hebræo converforum. Miror sane Viri illius labores & diligentiam. Libros Hebræos credo me omnes pene habere, quorum in illo catalogo fit mentio. Accidit illius Bibliothecæ, quod *Mysteri* in hac urbe, ex qua nonnisi unum duntaxat librum videre & nancisci contigit parenti meo. Et quis scit, quid nostræ aliquando sit eventurum, si inopinatus aliquis casus meas cogitationes ante- verterit? Optarim, esse *αὐτοῦ* illorum *Pellicani* scriptorum, & ero, si Deus voluerit, & vitam mihi diutius concesserit. . . De operum *Capelli* editione nil habeo, quod dicam: Arcanum ipsius si quis Typographus hic velit imprimere, nequaquam adversabor. In controversia illa ab illo dissentio, neque adhucdum rationibus illius, quæ majori verborum ornatu & copia, quam rationum pondere & momentis sunt suffulta, moveri possum, ut in ipsius sententiam concedam: interim libenter eum frui patior suo iudicio; fruar ego meo. De editione illius tractatus Parentis mei olim iudicium fuit, ut premeret, non ut promeret; quod ad ipsummet perscripserat: postquam per *Erpenium* deinde fuit editus, nihil quicquam eo motus fuit pater meus, neque etiam propterea illi succensuit. Decreverat ipse, suam sententiam accurate in tractatu de hebraica veritate, quem conscribere cœperat, & fusc Hebræorum fundamentis & auctoritatibus stabilire, ita tamen, ut contra ipsum nequaquam calamum stringere cogitaverit, vel illius tractatus meminerit. Mors autem præmatura illum tractatum nobis incidit. Habeo sparsim multa in schedis, quæ aliquando colligam, ubi in tranquilliorum portum Deus meas res perduxerit: nam hæc controversia
late

late admodum se extendit, & hominem otiosum ac a curis liberum requirunt ista, quibus beneficiis ego jam aliquamdiu careo. De Critica *Capelli* nihil possum pronuntiare: memini, per te mihi aliquando folium fuisse transmissum, ex quo tamen de toto opere judicare nequaquam possum. 15. Jan. 1640.

XI.

Abbreviaturarum editionem ad finem properare, lætor. De cæteris, quid potissimum tibi suscipiendum sit, suspendere cogor judicium meum. Non dubium est, quin Babyloniam jam publice promissam avide expectent complures. Florilegium, de quo scribis, quis non legere & versare gestiât? Non minus iteratam Chald. & Syr. Grammat. editionem, ac novis accessionibus auctam Reip. litterariæ jucundam fore, credibile est. Quid vis? Nihil horum operum est, ex quo non & nobis & posteritati maximum emolumentum; tibi autem & ab hoc ævo, & a sera posteritate maxima gloria proposita sit. Ego interea te longum vivere, valere, atque hæc tanta studia feliciter porro juvare cupio. Cæterum de *Golio* quod mentionem facis, mihi vehementer gratum est, idque propter quendam magni ingenii & expectationis juvenem nostratem, quem biennio abhinc Genevam, & paulo post Groningam Frisiorum ablegavimus; Unde cum nuper ad *Altingii* filium Leidæ commorantem litteras dedisset arabicas, is vero sensu non recte percepto, illas D. *Golio* exhibuisset, mox Vir ille, juvenis quantumvis ignoti amore accensus, eundem ad se humanissime invitat, domum, mensam, Bibliothecam, omnia pollicitus. Hic igitur oblatam opportuni-

portunitatem non negligendam ratus, concessit Leidam, ac superiori septimana novi hospitis humanitatem & benevolentiam mihi per litteras mirifice commendavit. Ita futurum auguror, ut cum Hebr. & Chald. Syriaca quoque & Arabica Studia apud nos & foveri & florere aliquando incipiant. - - *Heucherus* arborem etymologicam linguarum orientalium brevi absolvendam pollicetur, ex qua de toto ejus Lexico judicium ferri poterit. Tiguri 16. Febr. 1640. *Hæc Wolfius ad Baxtorf.*

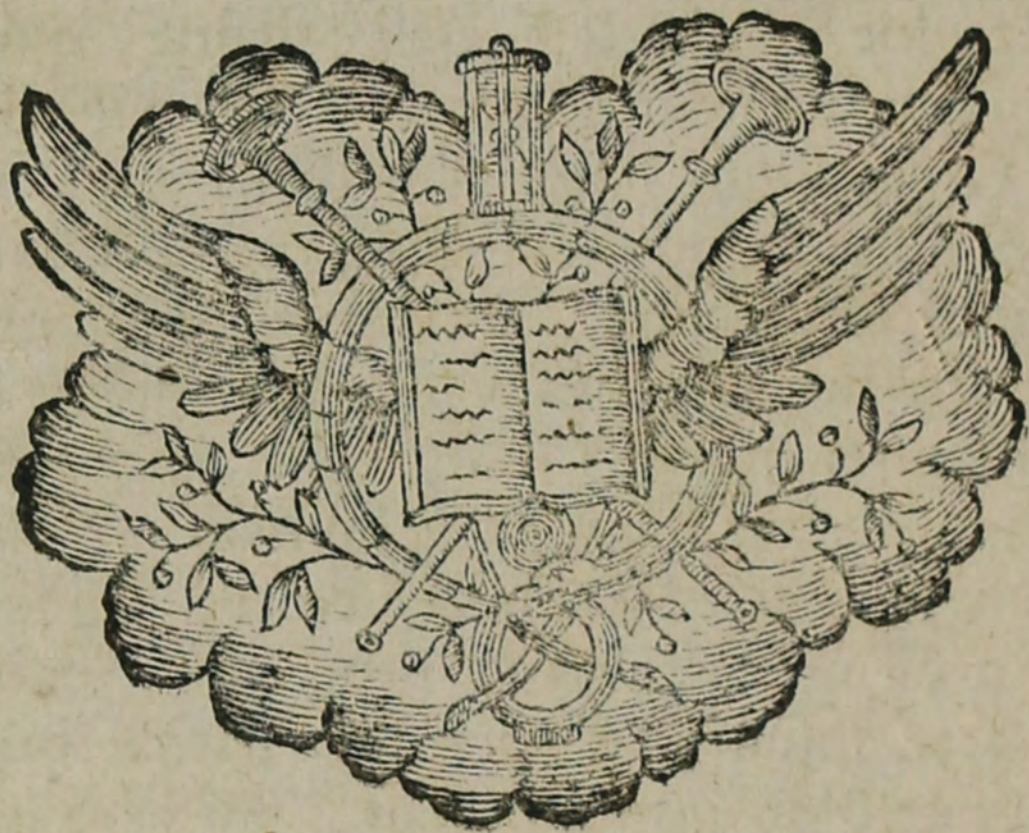
XII.

GRatulor Scholæ & Ecclesiæ vestræ, quod ejusmodi subinde inter vos excitet ingenia, per quæ Orientalium linguarum studia apud vos foveri & florere, non incipiant, ut tu scribis, sed indefinenter pergant. Nullum est dubium, quin ex litteris juvenis illius vestratis singulare aliquid in eo deprehenderit *Golius*, cujus amore & admiratione pellectus illum ad se invitarit. Nullum est dubium, quin, Deo benedicente, dignos apud tantum virum facturus sit progressus, cujus fructus & ad ipsum, & ad totius patriæ ornamentum ac emolumentum cedant. An vero unquam vobis defuerunt harum litterarum periti, ut nunc debeant apud vos florere? Haud triviales olim harum litterarum magistri fuerunt *Leo Judæ*, *Huldricus Zwinglius*, quorum diligentia & eruditione non parum sacrarum litterarum intelligentiæ lucis accessit. Qui vero & quanti in illis Doctores *Theodorus Bibliander*, *Conradus Pellicanus*? Nec hospes omnino in illis fuit *Conradus Gesnerus*, cujus rei sufficiens testimonium vel unicus ejus *Mithridates* exhibet. Et *Casparus Waserus*, cui ille vel

doctrina, vel nominis celebritate, vel librorum
hebraicorum copia Professori in Germania, imo
in tota Europa quicquam concessit. De vivis
etiamnum verecundia prohibet, quominus in il-
lorum commendationem excurram. De te ut ni-
hil dicam, constat *Thommannum* plura in recessu
habere, quam in fronte præ se ferat. Basil. 25.
Febr. 1640.

T A N T U M.

NOVA

NOVA LITTERARIA.

TURICUM. Hic publice propositæ sunt Dissertationes scholasticæ sequentes:

1. Disfertatio Physica de Petrificatorum Differentiis & varia origine: quam Præsiede JOHANNES GESNERO, *M. D. Phys. & Math. P. O. Variarum Socc. Membro*, publice defendebant VI. Cand. 1752. 4. pl. 6½. Post commendationem Studii Lithologici & Petrificatorum Definitionem, eorum Differentiæ quoad materiam & varias mutationum vices declarantur: quid a Graptolithis & Cerauniis distent ostenditur: Petrificata non esse meros Naturæ lusus evincitur 1.) e fabrica partium, 2.) e vitiis Testarum, 3.) ex partium miscela: Hinc duæ præcipuæ constituuntur Petrificatorum Classes pro differentia Corporis cujus exemplum referunt, quarum singulæ deinceps in Classes inferiores dispescuntur. Tandem subjiciuntur Propositiones de Petrificatorum origine varia.

2. Disfertatio de Crimine Hæretificationis, ejus Causis & Remediis. Pars I. Quam Præsiede JO. JACOBO ZIMMERMANNO, *S. Theol. Prof. &c.* publice defenderunt VII. Cand. ad. d. April. 1752. 4. pl. 5. Cel. Auctor ante omnia exponit quo consilio hoc argumentum scholasticis quibusdam Dissertationibus excutiendum fuerit aggressus: Deinde X. rationes seu dubia in medium afferuntur, quibus nonnulli hujus argumenti tractationem tanquam inutilem, aut periculosam & noxiam fugillare student; quæ vero deinceps ordine refelluntur.

tur. Posthæc quid Hæretificationis & Hæreseos nomine intelligat exponit. Tandem funestissimi hujus furoris fructus recensentur.

3. Dissertatio Theologica de Usu Doctrinæ Christianæ ad Praxin Pietatis: Præside V. Cl. JO. JACOBO LAVATERO, S. Theol. Prof. Respondente Henrico Eschero, V. D. M. Assumente Felice Hofmeistero, S. M. Cand. Postridie Synodi Vernalis. 1752. 4. Summa tractationis capita hujusmodi sunt: §. I. Introitus ad tractationem. §. II. Tractationis argumentum. §. III. Duæ Partes Religionis. §. IV. Illarum inter se nexus. §. V. Cognitio Dei est etiam Veritatum revelatarum. §. VI. Cognitio Dei tota ad Pietatem tendit. §. VII. Veræ Religionis nota ex Usu Doctrinæ ad Praxin Pietatis, §. VIII. qua Nota Doctrina Christiana gaudet. §. IX. Duum generum Veritates in Christiana Doctrina. §. X. Veritates Natura de Deo cognitæ basis & fundamentum Religionis. §. XI. Christianæ Doctrinæ usus ad Praxin Pietatis ex his Veritatibus demonstratus. §. XII. Quod confirmatur exemplo Doctrinæ de Providentia Dei. §. XIII. Mysteria in Christiana Doctrina. §. XIV. Cur Veritates quædam in Christiana Doctrina Mysteria vocentur? §. XV. Respondetur ad Objectionem. §. XVI. Mysteria Christianæ Doctrinæ sunt Pietatis mysteria, quod §. XVII. ex argumento illorum ostenditur. §. XVIII. Nota Articulorum fundamentalium & non fundamentalium. §. XIX. Momentum & Usus Doctrinæ de Immortalitate Animorum & de præmiis atque pœnis in futuro Sæculo. §. XX. Hujus veritatis confirmatio & illustratio per Christianam Doctrinam.

II. Pro-

II. Prodiit hic quoque Litteris Gessnerianis :
Denkmahl der Liebe und Freundschaft bey dem
Grabe Herrn Heinrich Gessen / St. Theol. Stud.
aufgerichtet von Joh. Caspar Ulrich / Pfarrer
beym Frau-Münster. 4. pl. 3½.

2. Idem Gessnerus nobis dedit : Kurze Anmer-
kungen über die Leiden Jesu an dem hohen Ver-
söhnungs-Tag. Samt einem Versuch, die
Schwierigkeit, die sich in Ansehung der Creuzi-
gungs-Stunde des Heylandes findet, aufzulösen.
Auf Begehren Guter Freunde herausgegeben von
J. Caspar Ulrich / Pfr. zum Frau-Münster.
Zürich. 1752. 4. pl. 30. Visum est Ven.
Auctori sacras has Meditationes inscriptione ac
forma VI. Epistolarum ad Amicum induere ac
concludere: quibus septima adjicitur, quæ Hi-
storiam Passionum dulcissimi Soteris per Tabulas
harmonice dispositas repræsentat ex mente Vener.
Abbatis BENGELII. In definiendo condemnatio-
nis ac supplicii Jesu Christi tempore eam præfert
conciliandi rationem, quæ S. *Marcum* in suppu-
tandis ac numerandis Horis, Judæorum, S. vero
Joannem Romanorum calculum sequi sumit. Tan-
ta profecto hujus disensionis difficultas est, ut
maximorum hætenus Virorum conatus eluserit
sefelleritque: cum quisque eam opinionem præfe-
rat, non quæ ex asse satisfaciat, sed quæ mino-
ribus incommodis videatur esse obnoxia. At om-
nes fere, quas Viri docti defenderunt opiniones
ac conjecturæ duplici laborare vitio videntur: Tum
quod meris nitantur Hypothesibus, in quibus an-
tiquitatis consensum & Historiæ fidem jure meri-
to desideraveris. Tum quod plerique verbis Jo-

annis non satisfaciunt Interpretes, nec qua de causa temporis injecerit mentionem definire facile possunt.

3. Elegantissimum Carmen Epicum nobis dedit idem Gessnerus sub titulo simplici: *Der Noah. In zwölf Gesängen. Zürich. 1752.*

4. pl. 51. Tria hæc ætas nostra nobis dedit Carmina epica, quæ tribus antiquorum *Iliadi*, *Odysseæ* & *Æneidi* ob argumenti gravitatem longe anteferre, ob compositionis artem & facundiam adjungere nulli dubitamus: Etenim MILTON, BODMERUS & KLOPSTOCK tres præcipuas & memoria dignissimas Historiæ Mundi & Religionis Epochas, Humani Generis Lapsus, Novi Terrarum Orbis instaurationem & Salutem per Messiam partam sacris carminibus digne canunt celebrantque. Quos sacre Poëseos Mystras *Musa* *vetat mori.*

III. Heideggeriano prælo exscripta sunt:

I. SIGISM. LUDOVICI LERBER, *Prof. J. N. & Civ. in Acad. Bernens.* de Legis Naturalis Summa Liber singularis. Tiguri. 1752. 4. pl. 11. Novam prorsus Clariss. Auctor illustrandæ Legis Naturalis instituit viam, in qua facem sibi sequendam esse rectissime statuit, quam nobis in universa Philosophia Morali Veteres nonnulli & in primis *Aristoteles* accenderunt. Univerfus iste Libellus, qui præmorsos ungues sapit & sua perspicuitate ac doctrinæ evidentia, nec non stili gratia ac puritate mirifice se commendat, his absolvitur capitibus. Cap. I. De Lege Naturali generatim. Cap. II. De Natura generatim. Cap. III.

III. De rerum Finibus generatim. Cap. IV. De Summo Mundi Fine. Cap. V. De singularibus Hominis Finibus generatim. Cap. VI. De Vita Hominis. Cap. VII. De Finium in Homine Harmonia. Cap. VIII. De Vita beata generatim. Cap. IX. De Sui Sensu. Cap. X. De recto Sui Ufu. Cap. XI. De hominis Felicitate, sive primo nostro Fine speciatim. Cap. XII. De Mundi administratione, sive secundo nostro Fine speciatim. Cap. XIII. De Dei Cultu, sive tertio nostro Fine speciatim. Cap. XIV. De Natura Hominis speciatim. Cap. XV. De Legis Naturalis Summa. Docet autem Nobiliss. Auctor, quum ea sit virium Animi ac Corporis nostrarum constitutio, ut Homo Finem suum, puta Felicitatem, assequi non possit, nisi per rectum Sui Usus, **LEGEM NATURALEM** (quæ nonnisi una censenda sit) hoc uno Præcepto totam contineri; *ut unusquisque Seipso recte semper utatur: adeoque SUMMAM hujus Legis ad hæc verba revocari posse: Ita semper agendum est, ut, per nos quoque, Rerum, quæ sunt, omnium Fines perpetuo serventur.*

2. Auszug der Historie alter Zeiten und Völker des Herrn Rollin; Aus dem Französischen des Herrn Abts Tailhie übersetzt. Zweyter Theil. Zürich. 1752. 8. pl. 33.

3. Joh. Fried. Stapffers Grundlegung zur wahren Religion. Fünftter Theil. Zürich. 1752. 8. pl. 47. Vener. Auctor hoc volumine quam diligentissime explicat ac in clara luce ponit gravissima themata Cap. XXVIII. de Sacramentis in genere. Cap. XXIX. De S. Baptismate. Cap. XXX. De S. Cœna. Cap. XXXI. De Magistra-

tu. Cap. XXXII. De ultimis Hominis, Morte
 scil. Resurrectione, Extremo Judicio & Vita ac
 Morte æterna. Quas Vir Vener. movet circa
 Naturam ac indolem Sacramentorum Quæstiones
 in meram Logomachiam abire mihi quidem vi-
 dentur; quod tamen præfiscine dixerim. Si Sa-
 cramenta spectantur tanquam Sigilla promissionem
 Evangelii generatim confirmantia, illa omnino ad
 omnes pertinent, quibus verbum Evangelii an-
 nunciatur: quanquam non omnibus & singulis,
 quibus Evangelium annunciatur, Bona sub con-
 ditione Fidei promissa ipso actu obsignentur aut
 conferantur. Quod si promissio Evangelii absoluta
 esset, tum quidem Sacramenta omnibus & singu-
 lis, quibus illud annunciatur, bona promissa ob-
 signarent: atque tunc Sacramenta universis & sin-
 gulis etiam *Sigilla* essent, quibus quisque apud
 animum suum certus redderetur, Salutem pro-
 missam ad se pertinere. Quandoquidem vero
 promissio Evangelii conditionata est, *Qui credit
 salvabitur*: quanquam fides & certitudo hujus pro-
 missionis Sacramentis tanquam *Sigillis* sit commu-
 nita; promiscuus tamen usus externi Symboli seu
 Sacramenti per se non eam vim habet, ut homi-
 nes possit promissæ Salutis certos reddere: neque
 proin eo sensu Pignoris virtutem obtinent. Sa-
 cramenta Ecclesiæ Christianæ tanquam promo-
 vendæ Salutis Subsidia data sunt: atqui non om-
 nes qui se huic Societati sacræ adjungunt, Salu-
 tem consequuntur, ergo non omnibus quibus
 Sacramenta, iis quoque Sigilla sunt, Salutem ob-
 signantia. Si quis vero Sacramenta spectet tan-
 quam ad solos credentes pertinentia, ita ut Sacra-
 mentum externum, ab impiis aut incredulis usur-
 patum,

patum, nullo modo Sacramentum dici velit: tunc omnino sequitur, Sacramenta in universum omnibus, quibus Sacramenta sunt, iisdem quoque esse Sigilla, atque hæc duo vocabula æquale patere, & Sigilli notionem, hoc sensu acceptam, necessario includi in notione Sacramenti. Sed tunc omnis Dissensus versatur in vocabulo *Sacramenti* diverso modo accepto; quum in re nullus sit: Utrique enim agnoscitur, Sacramenta ad fidem Promissionis Evangelicæ confirmandam tanquam *Sigilla* addita esse: Utrique conceditur salutarem fructum rei per externa Symbola, tanquam *Sigilla* seu *Pignora*, obsignatæ ad solos credentes pertinere. In hoc uno Dissensus esse videtur, utrum Aquæ baptismalis adpersio & sacri epuli communio, in Ecclesia Christiana promiscue adhibita, *Sacramentum* dici non possit, nisi illorum tantum respectu, qui fructum inde salutarem percipiunt? Quod Clariss. STAPPERUS asserere videtur. Nostri vero Theologi in *Confessione Helvetica* Cap. XIX. disertis his verbis ita mentem suam explicant: *Integritatem Sacramentorum quoque non æstimamus a conditione sumentium. Agnoscimus enim Sacramentorum integritatem ex fide vel veritate, meraque Bonitate Dei dependere. Sicut enim Verbum Dei manet verum Verbum Dei, quo non tantum verba nuda recitantur dum prædicatur; sed simul a Deo offeruntur res verbis significatæ vel annuntiatae, tametsi impii vel increduli verba audiant & intelligant, rebus tamen significatis non perfruantur; eo quod vera Fide non recipiant: Ita Sacramenta verbo, signis & rebus significatis constantia, manent vera & integra Sacramenta, non tantum significantia res sacras, sed Deo offerente etiam res significatas; tametsi increduli*

res oblatas non percipiant. Fit hoc non dantis aut offerentis Dei vitio, sed hominum sine fide illegitimeque accipientium culpa: quorum incredulitas fidem Dei irritam non facit. Rom. III. Longe vero abest a mente mea, ut Clariss. Stapfero realem aliquem a Confessione Helvetica Dissensum imputare aut crimini vertere velim, ut potius contendam totam hanc Disputationem in meram de verbis contentionem abire.

IV. Litteris Contr. Orellii & Socc. exscriptus est Libellus, qui hujusmodi præfert titulum: *Acht Predigten über verschiedene Texte H. Schrift, gehalten in dem Grossen Münster zu Bern von Joh. Jacob Salchli / Profess. Theologiæ zu Bern. 1752. 8. pl. 25. Sermonum argumenta hæc sunt: 1.) Von dem einzigen Grund unserer Hoffnung und Seligkeit: über Philip. III. 8. 2.) Was da sey ein wahrer Christ seyn: über Act. XXVI. 28. 3.) Was insbesondere ein wahrer Oster-Christ sey: über Galat. V. 24. 4.) Die Tüke des Herzens als Hindernüsse im Fortgang des Christenthums: über Jerem. XVII. 9. 5.) Von der Liebe Jesu als dem kräftigsten Beweg. Grund zu seiner Nachfolge: über Ephes. III. 19. 6.) Der selige Zustand der Kindern Gottes: über Psalm CXVI. 10. 7.) Von dem Unglauben: über Hebr. III. 12. 8.) Von dem gläsernen Meere mit Feuer vermengt 2c. über Apocal. XV. 2. 3. 4.*

BERNA. Prodierunt nuperrime Positiones Ethicæ Doctrinæ moralis Principia exhibentes, quas Fasciculo XVII. de Desperatione & Autocheiria publice proposuit JO. GEORG. ALTMANNUS,
Ling.

Ling. Græc. & Ethices in Acad. Bern. P. O. Defen-
dentibus *Henr. Hunerwadel*, & *J. Jac. Tribolet*,
Philos. Stud. 1752. 4. pl. 5½.

2. *Disfertatio Critico-Philologica exhibens con-*
ciliationem Locorum Matth. XXVII: 48. Marc.
XV: 36. & Joh. XIX: 29. quam Præsiede JO.
GEORG. ALTMANNO, *Ling. Græc. & Ethic.*
Prof. ut & Soc. Reg. Berolin. Sodali proposuit Abrah.
Rengger, *Phil. Stud. Auctor. Bernæ.* 1752.
4. pl. 3½.

BASILEA. Hic ex aliquo tempore varii gene-
ris prodierunt *Exercitationes Academicæ*: cujus-
modi sunt:

1. *Specimen Observationum miscellaneum*,
quas Præsiede V. C. *JO. HENR. BRUCKERO*,
Histor. Prof. atque Facult. Phil. p. t. Decano, ob *Art.*
Lib. Magistri Gradum rite capeffendum examinan-
das proposuit LUCAS le GRAND, *Phil. C. Au-*
ctor ad d. 4. Jun. 1751

2. *Disf. de Dolo Defuncti in Hæredem trans-*
eunte: quam pro summis in utroque Jure hono-
ribus rite consequendis ad d. 1. Febr. 1752. pu-
blice defendit *JO. HENRICUS DAVID*, *Basil.*
4. pl. 2.

3. *Disfertatio inauguralis Juridica de legitimo*
Quæstionum usu, quam ad d. 15. Mart. 1751.
pro consequendis *Honore & Privilegiis Doctorali-*
bus in U. J. publico examini proposuit JO. CONR.
WIELAND. *Basil.* 4. pl. 3.

4. *Disfertatio inauguralis Juridica de Decimis*
præsertim Novalibus, quam pro consequendis in
U.

U. J. Honoribus & Privilegiis Doctoralibus ad d. 22. Mart. 1751. publice defendit CAROL. CHRISTOPHORUS DUVERNOY, Montisbelgard. 4. pl. 5.

5. Specimen inaugurale Mathematico - Juridicum de Usuris illicitis & interusurio, quod pro summis in U. J. Honoribus ac Privilegiis Doct. rite capeffendis publico examini submitit J. JACOBUS D'ANNONE ad d. 25. Maji. MDCCLI. Basil. 4. pl. 4½.

6. Disfertatio Medica de Cauffis Hæmorrhagarum Uteri in gravidis, quam pro summis in A. M. Honoribus rite consequendis publico Examine subjecit JO. JACOB. THURNEISEN. Phil. Doctor. ad d. 8. Mart. 1751. 4. pl. 1½.

7. Disfertatio inauguralis Medica sistens Morbos circa Tobinium familiares, cum casibus nonnullis & observationibus rarioribus, quam pro summis in Medicina Honoribus & Privilegiis Doct. legitime obtinendis ad d. 28. Maji 1751. publice proposuit SAM. SEELMATTER, Helveto-Tobinensis Autor. Basil. 4. pl. 5½.

8. Specimen inaugurale Medicum de Rheumatismo, quod pro summis in Medicina Honoribus rite obtinendis publice exposuit RUPERTUS FRID. MOERICOFERUS, Frauenfeld. ad d. 27. Aug. 1751. pl. 2.

9. Disfertatio inauguralis Medica de Infarctu Vasorum Ventriculi, quam pro summis in Medicina Honoribus legitime impetrandis publ. examini submitit Auctor JOH. KÆMPF, Bipontinus-Palat. ad d. 12. Octobris. 1751. 4. pl. 4.

10. Disertatio Philos. de Via Salutis æternæ
Deistæ inaccessa, quam publ. Eruditorum Exami-
ni gratissima beneficii hujus memoria subjicit ad
d. 24. Jan. MDCCLII. JO. MICH. HAUBER,
Pastor in Crenzach, Marchionat. Bad. Durlac. 4.

11. Pro vacante Cathedra Anatomico-Botanica
Specimina sua proposuerunt sequentes V. C.

a.] JO. JAC. THURNEYSEN, Med. Cand.
ad d. 12. Mart. 1751. proposuit Theses Medicas.
4. pl. 1.

b.] ABEL SOCINUS Med. Cand. ad d. 16.
Mart. 1751. proposuit Theses Anatomico-Botani-
cas. pl. 1.

c.] JAC. CHRISTOPH. RAMSPECK, Phil. &
Med. D. Eloq. Prof. O. ad d. 9. Martii repræsen-
tavit selectarum Observationum Anatomico Phy-
siologicarum Specimen Agnonisticum: Resp. Ju-
vene lectiss. *Conr. Schindlero*, Glaron. Med. Cult.
Basileæ. 4. pl.

d.] FRIDERICUS ZUINGERUS, Phil. & Med.
D. ad Professionem Anatomico-Botanicam rite
vocatus, hanc sibi demandatam Provinciam Le-
ctione inaugurali de utriusque Scientiæ utilitate &
necessitate ad 13. Jul. 1751. auspicatus est.

Im. Hof Rodolphi Typis & Sumtibus quoque pro-
dierunt:

1. Alchymischer Gold-Topff, welcher bereits
200. Jahre vergraben gelegen, nunmehr aber
von einem wolmeinenden Freund hervorgezogen
und an das Licht gestellet wird, worinn auf das
deut-

deutlichste gezeiget, wie die wahre tingirende Tinctur zu verfertigen: Nebst vielen andern kostbaren chymischen und medicinischen Arcanis. Basel. 1751. 8.

Litteris Thurnisii prodiit quoque nova Pagi Basil. Descriptio, quæ circa Huningam minorem versatur: atque IV. Tab. æneis ornata est. 8.

Hic quoque Deckeri Litteris exscriptus est Libellus sub hac epigraphe: Historisch-Politischer Discurs von der Klage, daß die alte Eintracht unter den Endsgenossen durch die Verschiedenheit der Religion aufgehoben worden. 4. pl. 2½. Nobiliss. Auctor JOANNES FRISIUS, Politices Stud. Turicensis, hac Tractatione suam in hoc Litterarum genere peritiam & dicendi facultatem haud vulgarem luculenter probavit.

F I N I S.

